

Fristforlengelsesregulering i tilvirkningskontrakter – En komparativ analyse



Universitetet i Oslo
Det juridiske fakultet

Kandidatnummer: 728
Leveringsfrist: 26.04.2010

Til sammen 17 988 ord

23.04.2010

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING.....	1
1.1	Introduksjon til tema, problemstilling og avgrensing	1
1.2	Nærmere om standardkontraktene og bakgrunnen for valg av disse	3
2	NÆRMERE OM FRISTFORLENGELSE I TILVIRKNINGSPROSJEKTER	5
2.1	Generelt	5
2.2	Hensyn bak og behov for fristforlengelsesregulering.....	5
2.3	Fristforlengelse i forhold til hvilken frist?.....	8
3	KONTRAKTENES SYSTEMER VED FRISTFORLENGELSE (KONTRAKTSTEKNIKK)	10
3.1	Generelt	10
3.2	Nærmere om standardkontraktenes fristforlengelsessystemer	12
4	VILKÅR FOR FRISTFORLENGELSE (RELEVANT HENDELSE)	17
4.1	Innledning	17
4.2	Fristforlengelse grunnet i forhold som skyldes bestiller	18
4.2.1	Innledning	18
4.2.2	Prosjekteringsunderlag	19
4.2.3	Bestillers standpunkter og responser	22

4.2.4	Adgang til byggeplass, fremskaffelse av tillatelser, og levering av materiale og utstyr.	24
4.2.5	Koordinering og samordning	28
4.2.6	Bestillers representant.....	30
4.2.7	Skade på kontraktsgjenstand.....	31
4.2.8	Testing, prøvetaking og kontroll.....	32
4.2.9	Midlertidig innstilling (misligholdt betalingsplikt).....	35
4.3	Fristforlengelse grunnet i endringsarbeider	37
4.4	Fristforlengelse grunnet i forhold som skyldes uforutsette hindringer	40
4.5	Fristforlengelse grunnet i forhold som skyldes andre enn hovedkontraktens parter ..	46
5	RETTSVIRKNINGER VED FRISTFORLENGELSESGRUNNLAG	51
5.1	Generelt	51
5.2	Fremgangsmåte ved beregning av fristforlengelse	52
5.3	Beregning av fristforlengelsen	55
6	AVSLUTTENDE BEMERKNINGER.....	60
6.1	Kontraktenes løsninger hensiktsmessige til sitt formål?	60
7	LITTERATURLISTE	62

1 INNLEDNING

1.1 Introduksjon til tema, problemstilling og avgrensing

Oversittelse av nærmere bestemte frister er et vanlig problem i tilvirkningsprosjekter.

Objektene som skal leveres i tilvirkningsprosjekter er ofte kompliserte, omfattende og skal i hovedsak konstrueres fra grunnen av. Tilvirkingsperioden kan gå over lang tid, og det er som regel flere deltakere involvert. Videre kan det også inntreffe forhold eller hendelser som gjør at prosjektet eller kravene til tilvirkningsobjektet endrer seg.

Tilvirkningsprosjektenes natur innebærer at det fins et behov for kontraktsregulering av situasjonen der nærmere angitte frister av forskjellige grunner ikke nåes.

Det er tilvirker som skal levere, og utgangspunktet er dermed at det er han som har fremdriftsrisikoen. Dersom tilvirker oversitter angitte frister i den aktuelle kontrakt vil han i utgangspunktet være forsinket i sin ytelse, og forsinkelsesansvar blir aktuelt. Men på grunn av en rekke omstendigheter vil ikke dette alltid være en rimelig eller hensiktsmessig løsning. Der tilvirker for eksempel blir rammet av forhold som uforutsigbare naturkatastrofer vil den alminnelige kontraktsrettslige løsningen både i Norge og i de fleste andre deler av verden være at tilvirker blir unnskyldt fra sitt forsinkelsesansvar. Videre vil de fleste kontraktsrettslige løsninger heller ikke anse det for rimelig dersom tilvirker skulle bli holdt ansvarlig for sin forsinkelse der det er bestillers forhold som er årsak til at tilvirker ikke når sin frist etter kontrakten. Temaet og problemstillingen for oppgaven er hvilke forhold som fører til rettslig krav på fristforlengelse sett med tilvirkers øyne. Hovedfokus for denne avhandlingen vil ligge på forhold som skyldes bestiller, nærmere bestemt bestillers medvirkningsplikter.

I avhandlingen redegjøres det også for fristforlengelse generelt og ulike systemer ved fristforlengelse. Som ledd i en naturlig utvikling fokuserer avhandlingens del fem på hvilke

rettsvirkninger som følger dersom vilkårene for fristforlengelse foreligger. Avslutningsvis foretas det en generell og oppsummerende vurdering av de ulike kontraktsrettslige løsningene.

Det rettslige grunnlag og analyseverktøy når det gjelder tilvirkers krav på fristforlengelse er sentrale standardkontrakter på forskjellige områder for tilvirkning. De utvalgte standardkontraktene er:

Norsk Fabrikasjonskontrakt 07,¹
LOGIC General Conditions of Contract (Including Guidance Notes) for
Construction, edition 2,²
NS 8405 Norsk bygge- og anleggskontrakt,³
FIDIC Conditions of Contract for Construction for Building and Engineering
Works⁴ og
Standard Form Skipsbyggingskontrakt 2000⁵.

Kontraktene suppleres også av alminnelige obligasjonsrettslige prinsipper i tillegg til preseptorisk lovgivning. Dette innebærer at tilvirkers krav på fristforlengelse kan følge av andre rettsgrunnlag enn kontraktene selv. I denne sammenhengen er det særlige avtalelovens § 36 og læren om bristende forutsetninger som vil være aktuelt i norsk sammenheng.

Fokuset for denne oppgaven ligger imidlertid ikke på alminnelige obligasjonsrettslige prinsipper eller preseptorisk lovgivning under en nærmere angitt jurisdiksjon. Det sentrale er standardkontraktenes håndtering av fristforlengelse, og svaret på oppgavens

¹ For en nærmere redegjørelse av kontraktens tilblivelseshistorie, se Kaasen 2006 s. 23-30 i forhold til forgjengeren NF 05

² Nærmere om LOGIC i kontraktens "background" og LOGIC Guidance notes. Se også Kaasen 2006 s. 59-60

³ Nærmere om NS 8405 blant annet i Marthinussen m.fl 2006 s. 49-50

⁴ Se blant annet Glover 2006 s. xiii-xxvi for en nærmere redegjørelse av kontraktens historikk.

⁵ Se blant annet Meland 2006 s. 13-14

problemstilling vil følge av en tolkning og analyse av de gitte kontrakter og deres regulering. Heller ikke fristforlengelse som følger av inngåelse av endringsavtaler partene i mellom vil være noe tema. Dette er alminnelig avtaleinngåelse og følger av grunnleggende avtalerettslig prinsipper.

1.2 Nærmere om standardkontraktene og bakgrunnen for valg av disse

Først og fremst skal det bemerkes at valget av nettopp NF 07, LOGIC, FIDIC, NS 8405 og Skip 2000 har en sammenheng med kontraktens utbredelse på sitt område. Det ville vært lite hensiktsmessig å velge kontrakter med en marginal utbredelse i praksis.

Standardkontraktene har både likhetstrekk og forskjeller når det kommer til området for tilvirkning, arbeidsforpliktelsens art (totalleveranse, utførelseskontrakt og tilvirkningskjøp), kontraktstradisjoner og tilblivelsesmåte (*"agreed document"*⁶).

Felles for alle kontraktene er at de representerer standard kontraktsregulering av tilvirkningsprosjekter. NF 07 og LOGIC er begge standardkontrakter til anvendelse ved fabrikasjon av større komponenter til petroleumsvirksomhet.⁷ NS 8405 og FIDIC relaterer seg til landjordens entreprisprosjekter, mens Skip 2000 regulerer skipsbyggingsprosjekter.

Først og fremst kan det være interessant å analysere de kontraktuelle løsninger der man har å gjøre med det samme området for tilvirkning, men under ulike kontraktstradisjoner. De utvalgte standardkontraktene har sitt utgangspunkt under enten den norske/nordiske kontraktstradisjon, eller den anglo-amerikanske kontraktstradisjon. NF 07, NS 8405 og Skip 2000 er utarbeidet her i Norge, mens LOGIC stammer fra England og hører inn under den anglo-amerikanske kontraktstradisjon. FIDIC på sin side er utarbeidet med tanke på prosjekter som krysser landegrenser, og art. 1.4 lar det være opp til partene hvilken

⁶ Askheim m.fl 1983 s. 60

⁷ Kaasen 2006 s. 19, Logic Guidance Notes

jurisdiksjon og bakgrunnsrett som skal være gjeldende. Likevel bærer FIDIC et sterkt preg av anglo-amerikansk kontraktstradisjon gjennom sin utforming og tilblivelse.⁸

Partene som opererer på det aktuelle forretningsområdet er ikke nødvendigvis begrenset til kun å drive med nasjonale prosjekter. En aktør kan derfor måtte forholde seg til NS 8405 i nasjonale sammenhenger, og til FIDIC der aktøren deltar i et internasjonalt entrepriseprojekt. Kunnskap vedrørende de forskjellige kontrakter under ulike kontraktstradisjoner kan derfor være nyttig. LOGIC og NF 07 er også et eksempel på kontrakter under ulike kontraktstradisjoner, men på samme tilvirkningsområde.

Videre er det også av interesse å se hva slags løsninger som er valgt på de forskjellige områdene for tilvirkning. Det er en kjent sak at oljebransjens fabrikasjonskontrakter med sine endringsregler har vært til inspirasjon for kontraktene vedrørende landentreprise.⁹ På de områdene hvor de ulike typene tilvirkningsprosjekter har fellestrekk kan også de øvrige kontrakter fungere som tolkningsmoment der tolkningen av den aktuelle standardkontrakt inngått mellom to parter er usikker, eller kontraktsreguleringen er mangelfull.

⁸ Glover 2006 s. xiii-xxvi

⁹ Blant annet Hagstrøm 1997 s. 15

2 NÆRMERE OM FRISTFORLENGELSE I TILVIRKNINGSPROSJEKTER

2.1 Generelt

Fristforlengelse kan beskrives som en kontraktmessig løsning/regulering som på vissematerielle og prosessuelle vilkår gir tilvirker (og eventuelt bestiller) rett til å endre tidspunktet for sin egen ytelsesplikt.¹⁰ Fristforlengelse medfører at kravet på tilvirkningsobjektet, eller eventuelt deler av det, oppstår på et senere tidspunkt enn opprinnelig avtalt.¹¹ Man flytter kontraktens oppfyllestidspunkter, og fristforlengelse er derfor en omlegging av kontrakt.¹²

Da fristforlengelse innebærer at kontraktens tidspunkter for oppfyllelse legges om, betyr dette først og fremst at overskridelse av den opprinnelig avtalte frist *ikke* medfører forsinkelse. Oversittelse av opprinnelig avtalt frist er således ikke et kontraktbrudd fra realdebitors side.¹³ Dette er helt sentralt for å forstå fristforlengelsens rettslige betydning.

2.2 Hensyn bak og behov for fristforlengelsesregulering

Som nevnt innledningsvis er tidsaspektet i tilvirkningsprosjekter av meget sentral betydning og overholdelse av tidsfrister er ansett svært viktig. Enten det er snakk om et skip, et bygg/anlegg eller en modul til en oljeplattform har ferdigstillingen stor betydning for senere bruk av arbeidet. Eksempelvis kan leiekontrakter være inngått allerede fra

¹⁰ Slik også Mestad 1991 s. 168.

¹¹ Fristforkortelse behandles ikke i denne oppgaven. Se Barbo 1997 kap. 18.2

¹² Slik også Hagstrøm 2003 s. 272-273 og Barbo 1997 s. 363 og 393. Eventuelt kan man også anse fristforlengelse som et betinget krav som først kommer til full eksistens når bestemte vilkår er oppfylt. Men dersom man skal anse fristforlengelse som et betinget krav, må man også anse selve fristforlengelsen som kravets gjenstand. Dette kan synes noe konstruert.

¹³ Slik også Mestad 1991 s. 168

samme dato som bestillers overtakelse av tilvirkningsobjektet slik at oversittelse av frist medfører at bestiller vil være i kontraktbrudd overfor sine kontraktsparter.¹⁴ Når det gjelder fabrikasjon av moduler til oljeplattform vil overskridelse av frister kunne medføre forsinkelse i feltets produksjonsoppstart som igjen kan innebære store summer i tapte inntekter. Videre vil det også kunne innebære at arbeid må utføres til havs, hvilket er dyrere og mer krevende enn om arbeidet skulle vært utført på eller ved land.¹⁵ Dette refereres ofte til som det såkalte "værvinduet".¹⁶ Felles for alle tilvirkningsprosjektene er at overskridelse av en frist kan ha negative konsekvenser for andre mulige leveranser i prosjektet som helhet.¹⁷

Viktigheten av overholdelse av frister må innebære at regler om fristforlengelse må være nærmere begrunnet.

Først og fremst har vi her hensynet til tilvirker. Der tilvirker selv ikke er skyld i overskridelsen av fristen vil det i mange sammenhenger virke urimelig dersom tilvirker skal lide konsekvensene av dette. Alminnelige rimelighetshensyn er derfor et element i begrunnelsen for kontraktens fristforlengelsesregulering.¹⁸

I forlengelsen av hensynet til tilvirker er fristforlengelsesregulering også begrunnet i selve kontraktens systemer. Fristene er belagt med sanksjoner, typisk dagmulkt. Siden fristene er belagt med sanksjoner, vil det derfor også være behov for regler om fristforlengelse.¹⁹ Dette har igjen sammenheng med kontraktens risikoallokering. Fristforlengelse er en naturlig konsekvens av at bestiller etter kontrakten har risikoen for det forhold som er årsak til tilvirkers fristoverskridelse. Slik sett er fristforlengelse et godt virkemiddel for å opprettholde balansen i kontraktsforholdet.

¹⁴ Marthinussen m.fl 2006 s. 386

¹⁵ Kaasen 2006 s. 585

¹⁶ Contracts Engineering Course 1981 s. 350

¹⁷ Slik også Kaasen 2006 s. 585

¹⁸ Slik også Marthinussen m.fl 2006 s. 391

¹⁹ Ibid s. 386

Som nevnt over har LOGIC opprinnelse i Storbritannia, og FIDIC er forfattet under sterk påvirkning av anglo-amerikansk kontraktstradisjon. I denne sammenhengen er det interessant å se forskjellene mellom den norske og den britiske kontraktstradisjon og rettsystem når det gjelder hensynene bak fristforlengelsesregulering.

Under anglo-amerikansk kontraktstradisjon er nemlig fokuset rettet mot hensynet til bestiller. Hovedbegrunnelsen for fristforlengelsesregulering er i disse kontraktene å bevare bestillers rett til forhåndsfastsatt erstatning for forsinkelse (*"liquidated damages"*). Liquidated damages er i praksis den fastsatte dagmulkt, såfremt bestemmelsen om dagmulkt ikke har et pønalt formål²⁰ og kun er avtalt som en forhåndsnormering av forsinkelsesansvaret.²¹

At fristforlengelsesregulering i kontrakter underlagt britisk rett er ansett for å være til bestillers fordel i motsetning til tilvirkers synes noe omvendt sammenlignet med vår egen kontraktstradisjon. Dette har sammenheng med at fravær av fristforlengelsesklausuler i engelske tilvirkningskontrakter medfører at *"time is put at large"*²². Tilvirker har her ingen konkret ferdigstillelsesfrist, og skal ferdigstille innen en rimelig tid. I disse situasjoner er tilvirker kun eksponert for alminnelig erstatningsbeføyelser dersom han ikke ferdigstiller innen en rimelig tid, og såkalte *liquidated damages* (dagmulkt) er utelukket.²³

²⁰ Dunlop Ltd v New Garage Co Ltd (1915) A.C. 79, se også uttalelser i ND 1973 s. 196 Hålogaland (Knudtzon 1981 s. 71)

²¹ Hagstrøm 2003 s. 651, Glover 2006 s. 209-212

²² Nærmere om *"time at large"* blant annet i Eggleston 1997 s. 29

²³ Eggleston 1997 s. 162-163, Glover 2006 s. 195-196, Barbo 1997 s. 88, John Sims under Contracts Engineering Course 1981 gjengitt på s. 346 uttaler blant annet at fristforlengelsesklausuler i realiteten eksisterer for å kunne fastsette en ny og senere ferdigstillelsesdato som man kan beregne dagmulkt (*liquidated damages*) fra. Videre uttales det at *"If the work is delayed by the client, it is considered a favour to him that he is allowed, in those circumstances, to fix a new completion date and therefore to preserve his right to liquidated damages"*.

Likevel er man ikke helt blind for at fristforlengelsesregulering i engelsk kontraktstradisjon kan innebære en fordel også for tilvirker. Det kan synes som om klausulene *tolkes* som om de er til fordel for bestiller, mens de *i praksis* også oppfattes som det de egentlig er. Nemlig kontraktsbestemmelser som gir tilvirker mer tid på å fullføre arbeidet, i tillegg til at hans eksponering for dagmulkt (*liquidated damages*) reduseres.²⁴

2.3 Fristforlengelse i forhold til hvilken frist?

Dersom det skal være snakk om fristforlengelse i et tilvirkningsprosjekt er dette basert på en forutsetning om at bindende frister er avtalt partene i mellom. Samtlige av standardkontraktene bygger på en slik forutsetning. NS 8405 går enda lenger, og fastsetter blant annet en relativ sluttfrist der konkrete tidsfrister ikke er avtalt jf. art. 34.1. Et tilvirkningsprosjekt uten avtalte tidsfrister hører likevel med til ytterst sjeldne tilfeller og er ikke særlig praktisk.

Ut over dette opereres det med forskjellige typer frister. Nærmere fastsatte frister vil (forhåpentligvis) være tilpasset prosjektets egenart og prosjektets behov. Typiske tidsfrister som fastsettes i tilvirkningsprosjekter er blant annet tidsfrister i forhold til ferdigstillelse av tilvirkningsobjektet, tidsfrister i forhold til ferdigstillelse av ulike delleveranser/moduler, frister i forhold til oppstart av arbeidet osv. En tidsfrist kan både være dagmulktbelagt, eller ikke. Når det gjelder standardkontraktene har de noe ulikt fokus på de forskjellige typer tidsfrister.

Både LOGIC, NF 07, FIDIC og NS 8405 legger til grunn at prosjektets tidsfrister skal angis nærmere i en fremdriftsplan. Slik sett er det opp til partene hvilke konkrete frister som skal gjelde. Viktig å merke seg er imidlertid at FIDIC kun gir fristforlengelse i forhold til ferdigstillelsesdato²⁵ og nærmere definerte delleveranser²⁶ jf. art. 8.4. Dette innebærer at

²⁴ Forutsetningsvis Eggleston 1997s. 162-163 og John Sims i Contracts Engineering Course 1981 s. 348.

²⁵ FIDIC art. 1.1.3.1

dersom tilvirker skal kunne kreve fristforlengelse i forhold til en delleveranse må denne fristen være uttrykkelig angitt som en ”*Section*” i anbudsvedlegget²⁷. Det er derfor ikke nok at partene har lagt til grunn at fristen for delleveransen skal kunne forlenges under nærmere konkrete omstendigheter.²⁸ Når det gjelder LOGIC, NF 07 og NS 8405 og forlengelsen av ulike frister ligger fokuset her mer på hvilken innvirkning forholdet har hatt på fremdriftsplanen. Sammenlignet med FIDIC stilles det stilles dermed ikke like strenge og formelle krav til angivelsen av tidsfrister i fremdriftsplanen for at det skal kunne være snakk om en forlengelse.

Skip 2000 retter fokuset mot fristforlengelse i forhold til *leveringsdato*.²⁹ Riktignok foreligger det også fremdriftsplaner i denne typen prosjekter jf. Skip 2000 art. V nr. 1, og kontrakten forutsetter at bestiller skal foreta terminvise betalinger på såkalte *milestones* jf. art. III nr. 3. Men kontrakten synes å legge til grunn at det er den Kontraktsmessige Leveringsdato som er gjenstand for fristforlengelse, dersom annet ikke er uttrykkelig avtalt.³⁰

²⁶ FIDIC art. 1.1.5.6

²⁷ FIDIC art. 1.1.1.9

²⁸ Forutsetningsvis Glover 2006 s. 190

²⁹ Skip 2000 art. IX nr. 1 og nr. 3, art. I og definisjonen av ”Tillatt Forsinkelse”, ”Leveringsdato” og ”Kontraktsmessig Leveringsdato”.

³⁰ Forutsetningsvis Meland 2006 s. 36

3 KONTRAKTENES SYSTEMER VED FRISTFORLENGELSE (KONTRAKTSTEKNIKK)

3.1 Generelt

Standardkontraktene har ulike systemer for å håndtere tilvirkerens krav på fristforlengelse. Hva slags kontraktsteknikk som er valgt i det enkelte tilfelle har først og fremst pedagogisk og administrativ betydning. Noen løsninger fremstår oversiktlige og administrativt enkle i bruk for kontraktens parter, mens andre innebærer større utfordringer på dette området.

Valg av kontraktsteknikk har ofte sin bakgrunn i, og reflekterer i stor grad den materielle reguleringen i kontraktene. Dersom kontrakten har omfattende og detaljerte materielle regler knyttet til spørsmål om fristforlengelse vil dette ofte kreve mer av den valgte kontraktsteknikk og de prosessuelle systemene knyttet til partenes fremgangsmåte ved spørsmål om fristforlengelse. Hvorvidt kontraktens systemer fremstår kompliserte eller hensiktsmessige avhenger imidlertid mye av kontraktstradisjon generelt og kontraktstradisjon i bransjen spesielt. Valg av kontraktsteknikk kan i denne sammenhengen fremstå mer eller mindre vellykket.

Samtlige standardkontrakter regulerer uttrykkelig spørsmålet om tilvirkers fristforlengelse. Felles for dem alle er også at kontraktens regulering knyttet til spørsmålet om tilvirkers fristforlengelse i stor grad bygger på en henvisningsteknikk til øvrige bestemmelser spredt rundt i den aktuelle kontrakten.³¹ Fabrikasjonskontraktene skiller seg imidlertid ut i denne

³¹ Her er det i realiteten snakk om regelfragmenter som griper inn i hverandre. Kontraktens bestemmelser må ses i sammenheng for å avgjøre om det foreligger grunnlag for krav på fristforlengelse. Noe nytt og revolusjonerende ved å benytte seg av en kontraktsteknikk hvor det henvises mellom bestemmelser er det

sammenheng ved at alle de materielle grunnlag for tilvirkers krav på fristforlengelse henviser og fører til et og samme system, nemlig endringssystemet. Endringssystemet samler også i stor grad de prosessuelle reguleringene knyttet til hvorledes partene skal gå frem der tilvirker krever fristforlengelse. NS 8405, FIDIC og Skip 2000 er bygget opp noe annerledes. Felles for disse kontraktene er at man finner igjen én sentral nøkkelbestemmelse som omhandler fristforlengelse, hvorpå de øvrige materielle reguleringene og denne nøkkelbestemmelsen om fristforlengelse henviser til hverandre.

Når det gjelder de prosessuelle reguleringene knyttet til hvorledes partene skal gå frem ved tilvirkers krav på fristforlengelse er det ikke nødvendigvis gitt at man finner disse samlet. I NS 8405, FIDIC og Skip 2000 forekommer det eksempelvis at det er forskjellige prosessuelle regler som gjør seg gjeldende der tilvirker krever fristforlengelse grunnet i force majeure, eller der han krever fristforlengelse grunnet i endringsarbeider.³² Et annet sentralt trekk som er felles for samtlige av kontraktens systemer ved spørsmål om fristforlengelse er prosessuelle bestemmelser om varsling og preklusjon. Samtlige kontrakter legger opp til at tilvirker på nærmere angitte vilkår må varsle om sitt krav. Dersom tilvirker misligholder denne plikten vil kravet hans i flere sammenhenger prekluderes. Kontraktene legger også opp til at bestiller har en plikt til å respondere, og misligholdelse av denne plikten kan på sin side føre til preklusjon av bestillers innsigelser til tilvirkers krav om fristforlengelse.

Til sammenligning fortøner bakgrunnsrettens systemer for håndtering av fristforlengelse seg ganske annerledes. Verken kjøpsloven eller håndverkertjenesteloven inneholder noen uttrykkelig regulering når det gjelder fristforlengelse for tilvirker. Isteden bygger både

derfor ikke snakk om. Se blant annet Eckhoff 2001 s. 48 – 51 hvor det tales om regelfragmenter som griper inn i hverandre knyttet til lovtekster.

³² Også for fabrikkasjonskontraktene foreligger det særegne prosessuelle regler for force majeure som man finner i de konkrete force majeure bestemmelsene, og ikke i endringssystemet alene jf. NF 07 art. 28 og LOGIC art. 15. Disse bestemmelsene henviser likevel til kontraktens endringssystem slik at det er snakk om prosessuelle regler som anvendes *i tillegg* til det ordinære endringssystem. Hovedsaklig er det likevel endringssystemet alene som kommer til anvendelse ved de forskjellige grunnlag for krav på fristforlengelse.

kjøpsloven og håndverkertjenesteloven på et system som på nærmere angitte vilkår *suspenderer* bestillers/kjøpers misligholdsbeføyelser dersom tilvirkeren/selgeren ikke presterer til avtalt tid. Kjøpsloven og håndverkertjenesteloven skiller seg derfor i relativt stor grad fra kontraktene på dette området. At misligholdsbeføyelsene suspenderes innebærer blant annet at det ikke er snakk om noen fristforlengelse i egentlig forstand. Tilvirker er i henhold til håndverkertjenestelovens og kjøpslovens system fortsatt ansett for å være forsinket med sin ytelse.

Ut fra dette kan man si at kjøpsloven og håndverkertjenesteloven ikke inneholder noen *egentlige* systemer for håndtering av tilvirkers fristforlengelse. Systemene relaterer seg til forsinkelse og hvorvidt forsinkelsesbeføyelsene tilgjengelig for bestiller skal være suspendert eller i behold.

Bustadoppføringslova skiller seg ut fra kjøpsloven og håndverkertjenesteloven ved at den inneholder en uttrykkelig regulering av tilvirkers fristforlengelse. Forutsetningsvis legges det til grunn i lovens § 17 at ytelsen *ikke er forsinket* dersom overtakelse skjer til den tid forbrukeren har rett til å kreve etter §§ 10 og 11. Entreprenørens krav på fristforlengelse reguleres i § 11. Modellen er relativt enkel, og bygger på en klassisk vilkårsregulering hvor rettsvirkningen er nettopp fristforlengelse som igjen innebærer at entreprenøren ikke anses for å være forsinket. Reguleringen innebærer at risikoen for de forhold som omfattes av bestemmelsens vilkår plasseres hos byggherren. Lovens § 11 forutsetter imidlertid at entreprenøren uttrykkelig må påberope seg fristforlengelsen, og kravet prekluderes dersom entreprenøren ikke gir forbrukeren melding om kravet uten ugrunnet opphold etter at han først ble oppmerksom på de fristforlengende omstendigheter.

3.2 Nærmere om standardkontraktenes fristforlengelsessystemer

Som nevnt over skiller de to fabrikkasjonskontraktene seg ut fra de øvrige kontraktene ved at de lar endringssystemet alene håndtere tilvirkers pretensjon om at han skal ha krav på fristforlengelse. Kontraktenes endringssystem kommer derfor til anvendelse ved alle de ulike materielle grunnlag for tilvirkers krav på fristforlengelse, og ikke bare i de klassiske

situasjoner hvor leverandøren mener seg pålagt arbeid som faller utenfor det som opprinnelig ble avtalt mellom partene.³³ I NF 07 kommer dette frem ved at det henvises til kontraktens endringssystem i art. 12 til 16 i de reguleringer som gir leverandøren grunnlag for krav på fristforlengelse. Art. 11.2 sier også uttrykkelig at dersom leverandøren mener at arbeidet ikke kan utføres i samsvar med fremdriftsplanen på grunn av forhold selskapet skal holde han skadesløs for, gjelder reglene i art. 16 tilsvarende.³⁴ For LOGIC sin del kommer anvendelsen av endringssystemet ved grunnlag for krav på fristforlengelse blant annet til uttrykk ved at "*Variation*" defineres som nettopp justering av fremdriftsplanen og/eller kontraktsprisen.³⁵ Den sentrale bestemmelsen finner vi i art. 14.6 som omhandler utstedelse av "*Variation*" ved forsinkelser og/eller tilleggskostnader.

Når det gjelder NS 8405 og systemet for fristforlengelse i denne kontrakten finner vi den sentrale bestemmelsen i art. 24 "*Fristforlengelse*". Systemet bygger på en regulering hvorpå entreprenøren har krav på fristforlengelse dersom nærmere angitte vilkår i denne bestemmelsen er oppfylt, og dermed er risikoen for forhold som omfattes av bestemmelsen plassert hos byggherren. Til forskjell fra fabrikkasjonskontraktene benytter ikke NS 8405 seg av ett enkelt system (endringssystemet) i alle situasjoner hvor tilvirkeren mener han har et krav på fristforlengelse. Endringssystemet i NS 8405 finner vi i kontraktens art. 22 og 23, og sammenhengen mellom dette systemet og krav på fristforlengelse er at "*endring*" er et av vilkårene for at entreprenøren kan påberope seg fristforlengelse. Art. 24 har imidlertid sitt eget prosessuelle system hvor entreprenøren må varsle om sitt krav for å unngå preklusjon av kravet, og hvor byggherren har en plikt til å respondere for å unngå preklusiv virkning for sine innsigelser til entreprenørens krav om fristforlengelse. Et tilsvarende system finner vi for den situasjonen hvor entreprenøren pretenderer at det foreligger krav på justering av vederlaget. Videre finner vi igjen det samme opplegget i kontraktens endringssystem. De prosessuelle systemene for endringer, vederlagsjustering og fristforlengelse har dermed de samme trekkene som går igjen når det gjelder varsling og

³³ Kaasen 2006 s. 303 - 324.

³⁴ Kaasen 2006 s. 259-261 om betydningen av art. 11.2

³⁵ Se definisjonen i art. 1.22.

preklusjon. Felles er også at alle de prosessuelle disposisjonene må foretas uten ”ugrunnet opphold”. Også verdt å legge merke til er at de tre prosessuelle systemene for endring, vederlagsjustering og fristforlengelse møter hverandre i art. 26 som regulerer situasjonen ved partsuenighet. Når det er så mange likheter mellom de forskjellige prosessuelle reguleringene knyttet til endring, fristforlengelse og vederlagsjustering kan man jo stille spørsmål ved nødvendigheten av å regulere disse separat. Et alternativ kan jo være å følge fabrikkasjonskontraktenes eksempel og benytte seg av ett system. Dette ville innebære en kontraktsteknisk forenkling.

FIDIC har sin nøkkelbestemmelse ved spørsmål om fristforlengelse i art. 8.4 ”*Extension of Time for Completion*”. Denne lister opp i litra a til e ulike vilkår for at entreprenøren skal ha krav på fristforlengelse. Art. 8.4 litra b gir entreprenøren grunnlag for krav på fristforlengelse dersom det foreligger en årsak til forsinkelse som gir ”*an entitlement to extension of time under a Sub-clause of these Conditions*”. I denne forbindelse henvises det til en rekke bestemmelser spredt rundt omkring i kontrakten. Rent kontraktsteknisk kan det være en utfordring for partene at ikke de materielle vilkår er mer samlet. Når det gjelder det prosessuelle systemet som partene må forholde seg til ved spørsmål om entreprenørens fristforlengelse er FIDIC også den kontrakten som byr på de pedagogisk største utfordringene. Først og fremst finner man en generell bestemmelse om prosessuell fremgangsmåte knyttet til entreprenørens krav på fristforlengelse og/eller tilleggsvederlag i art. 20.1. Bestemmelsen pålegger entreprenøren blant annet en plikt til å varsle om kravet og ingeniøren³⁶ en plikt til å respondere. Den prosessuelle fremgangsmåte ved entreprenørens krav om fristforlengelse/tilleggsvederlag er imidlertid ikke uttømt med dette. Av bestemmelsens tredje ledd følger det at andre varslingsplikter og plikter til å gi nærmere opplysninger om kravet i kontrakten kommer *i tillegg* til de plikter som følger av art. 20.1. Dette innebærer at man også må se hen til den konkrete materielle bestemmelse knyttet til kravet om fristforlengelse for å vite om man trer frem i samsvar med kontrakten.

³⁶ Når det gjelder FIDIC benytter denne kontrakten seg av en såkalt ”Engineer” jf. FIDIC art. 3. Ingeniøren er utpekt av bestiller, og har blant annet myndighet til å instruere entreprenøren, i tillegg til å fatte avgjørelser underveis i prosjektet. Se blant annet Corbett 1991 s. 8 – 12 om ingeniørens rolle

Dette innebærer at i de fleste situasjoner hvor entreprenøren mener han har et krav på fristforlengelse vil det foreligge en slags ”dobbel” varslingsplikt. Først en plikt til å varsle i henhold til den konkrete materielle bestemmelsen, dernest en plikt til å varsle i henhold til art. 20.1 ”*Contractor’s claims*”. Dette kan synes noe unødvendig.

Alt i alt er FIDIC den kontrakten hvor systemet rundt entreprenørens krav på fristforlengelse bærer størst preg av å være fragmentarisk og svært detaljregulert. Kontrakten kunne med fordel hatt en regulering som fremstår mer samlet og derved mer pedagogisk for partene for å takle kontraktsomlegging generelt, herunder entreprenørens krav på fristforlengelse.

I Skip 2000 finner vi kontraktens nøkkelbestemmelse når det gjelder fristforlengelse i art. IX *Forsinkelse og forlengelse av tid for levering (force majeure)* nr. 3. Denne bestemmelsen regulerer uttrykkelig at forsinkelse på basis av årsaker som er nevnt over i artikkel IX klausul 1 og i artikkel VI knyttet til endringer skal anses som ”*Tillatt Forsinkelse*” slik at leveringsdatoen forlenges med enhver netto forsinkelse. Kontrakten opererer med et nøkkelbegrep, *Tillatt Forsinkelse*, der det blir tale om fristforlengelse for tilvirkeren. Selvstendig rettslig betydning har nok dette begrepet ikke. Det avgjørende er om tilvirkeren har krav på fristforlengelse etter de nærmere materielle bestemmelsene i kontrakten.

Når det gjelder den prosessuelle fremgangsmåte ved fristforlengelse i Skip 2000 er dette i likhet med NS 8405 og FIDIC knyttet opp mot de ulike materielle grunnlagene for krav på fristforlengelse. Fristforlengelse grunnet i endringer, i tillegg til fristforlengelse grunnet i force majeure (hindring utenfor tilvirkers kontroll) har derfor hvert sitt prosessuelle system. Det sentrale er at det foreligger en plikt til å varsle med risiko for preklusjon av kravet dersom Verkstedet ikke gir skriftlig notis til Kjøperen vedrørende endringer, force majeure mv.³⁷ Ved endringer må disse fremkomme av avtale nærmere beskrevet i art. VI nr. 1 første ledd.

³⁷ Jf. art. IX nr. 2, art. VI nr. 1

En regulering i Skip 2000 som faller litt på siden rent kontraktsteknisk finner vi i art. XVI nr. 1 litra d. Dersom kjøperen ikke leverer nærmere avtalt utstyr innen den tidsramme som er bestemt, skal leveringsdato "*automatisk forlenges*" for den periode som slik unnlatelse faktisk forårsaker forsinkelse i levering av skipet. At leveringsdato automatisk forlenges innebærer at det ikke foreligger noen prosessuell regulering eller nærmere avtalt fremgangsmåte for verkstedet der kjøper ikke leverer til avtalt tid. Når kontrakten generelt sett benytter seg av begrepet "*Tillatt Forsinkelse*" kan det imidlertid synes noe usammenhengende at man her taler om en automatisk forlengelse. Videre regulerer bestemmelsen kun situasjonen der kjøper ikke leverer innen avtalt tidsramme. Dersom kjøper leverer mangelfullt og dette fører til forsinkelse for verkstedet, må forholdet imidlertid fortolkes inn i kontraktens nøkkelbestemmelse om "*Tillatt Forsinkelse*" som en annen forsinkelse forårsaket av ikke oppfyllelse av kjøperens forpliktelser jf. art. IX nr. 3. Rent begrepsmessig kan dette fremstå noe uryddig.

Som nevnt over kan det innebære en pedagogisk og administrativ fordel for partene og en kontraktsteknisk forenkling dersom de prosessuelle fremgangsmåter er samlet i ett system, men i motsetning til eksempelvis FIDIC med sin omfattende og detaljerte kontraktsbestemmelser fremstår Skip 2000 mer enkel og oversiktlig. Behovet for et felles prosessuelt system er derfor ikke like presserende.

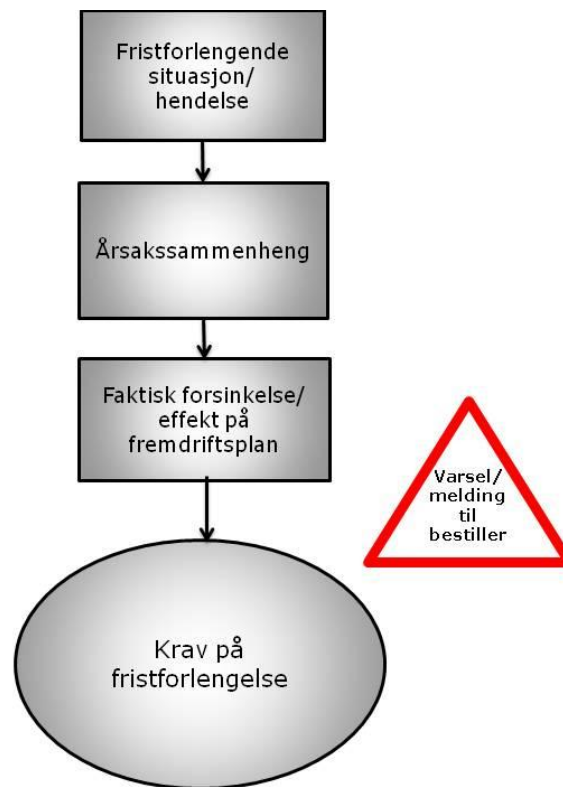
4 VILKÅR FOR FRISTFORLENGELSE (RELEVANT HENDELSE)

4.1 Innledning

Temaet og problemstillingen for dette kapittelet er hvilke omstendigheter som kan føre til at tilvirkeren har grunnlag for krav på forlengelse av sine tidsfrister. Fristforlengende hendelser er en omfattende kategori, og av praktiske hensyn skal det ikke pretenderes at denne redegjørelsen vil være uttømmende. De reguleringer som kommer til uttrykk i kontraktene skal likevel belyses.

De relevante hendelser og omstendigheter som kan føre til grunnlag for tilvirkers krav på fristforlengelse er delt inn i forhold som skyldes bestiller, endringsarbeider, uforutsette hindringer og forhold som skyldes andre enn kontraktens parter. Kategoriseringen er en hjelp for tanken og har ingen direkte rettslig betydning. Det er heller ikke nødvendigvis vanntette skott mellom de ulike kategoriene. Eksempelvis er forsinkelse grunnet i ulike myndighetskrav et forhold som både kan anses for å være en uforutsett hindring og et forhold som skyldes andre enn hovedkontraktens parter. Hvorvidt forholdet plasseres i den ene eller andre kategori er en smakssak, og avhenger litt av den konkrete kontraktens regulering.

Fra et overordnet perspektiv er det gjennomgående tre materielle vilkår for at tilvirker skal ha et berettiget krav på fristforlengelse. Først og fremst må det foreligge en såkalt fristforlengende situasjon eller hendelse. Videre må denne situasjonen eller hendelsen faktisk føre til forsinkelse for tilvirkeren. Det må også være årsakssammenheng mellom den fristforlengende situasjonen og effekten på fremdriftsplanen. Dette kan illustreres slik.



Avsnitt 4.2, 4.3, 4.4 og 4.5 redegjør for de ulike situasjoner som kan gi tilvirker krav på fristforlengelse slik de fremstår i de utvalgte standardkontraktene. I de fleste tilfeller vil det foreligge et eller flere prosessuelle vilkår om at tilvirker gir varsel eller melding til bestiller dersom han mener at han har et krav på fristforlengelse. Manglende varsel kan føre til at kravet prekluderes. Temaet for dette kapittelet er imidlertid ikke de prosessuelle vilkår, og illustrasjonens ”varseltrekant” er kun tatt med for fullstendighetens skyld.

4.2 Fristforlengelse grunnet i forhold som skyldes bestiller

4.2.1 Innledning

Tilvirkningsprosjekter generelt kjennetegnes ved at en viss aktivitet og medvirkning er påkrevd fra bestillers side. Dersom situasjonen hadde vært slik at bestiller simpelthen kunne valgt seg ut en kontraktsgjenstand, for deretter kun å yte et vederlag for denne, ville vi i realiteten stått overfor et ordinært kjøp. Bestiller vil også ha en særlig interesse i

tilvirkningsobjektet. Det er her snakk om en species ytelse som bestiller i mange tilfeller opparbeider seg eiendomsrett til suksessivt mens prosjektet og byggingen skrider frem. Det kan derfor tenkes situasjoner hvor bestiller av ulike grunner ønsker å involvere seg i konstruksjonen av kontraktsgjenstanden. Tilvirkning av en kontraktgjenstand forutsetter også et samarbeid mellom bestiller og tilvirker. Bestiller må formidle hva slags kontraktsgjenstand han ønsker, hvilke funksjoner denne skal ha, når gjenstanden skal være ferdig og så videre. Bestiller må i denne forbindelse bidra med informasjon. Videre må og/eller kan han bidra med visse naturalytelser. Tilvirkningskontrakter må således ta hensyn til, og legge til rette for alt dette gjennom sine reguleringer. Den sentrale problemstillingen er hvilke forhold som skyldes bestillers manglende medvirkning eller eventuelt bestillers innblanding i arbeidet i henhold til kontraktene, som fører til at tilvirker kan ha et grunnlag for krav på fristforlengelse.

Standardkontraktene inneholder en rekke medvirknings- og ytelsesplikter for bestiller som knytter seg til prosjektets ulike faser. Der bestiller ikke oppfyller sine plikter, vil dette som regel ha både økonomiske og tidsmessige konsekvenser for tilvirker.

Da pliktene er mange og prosjektene ofte komplekse og langvarige, vil grunnlag for krav på fristforlengelse i forhold som skyldes bestiller være et hyppig tema i tilvirkningsprosjekter.

4.2.2 Prosjekteringsunderlag

I eksempelet ovenfor vises det til bestillers plikt til å levere tegninger og spesifikasjoner. For alle kontraktene, med unntak fra Skip 2000, foreligger det en regulering knyttet til bestillers spesifikasjonsplikt i forbindelse med grunnlaget for selve utførelsen av arbeidet (prosjekteringen). Både landentreprisene og arbeid med fabrikkasjon innen oljebransjen nasjonalt eller internasjonalt er ofte organisert på en slik måte at selskap eller byggherre forutsettes å levere fra seg tegninger, spesifikasjoner, instruksjoner osv. Når det gjelder graden av bestillers projekteringsplikt vil denne variere i forhold til prosjektets art og omfang. Det er imidlertid ikke uvanlig at bestiller står for store deler av projekteringen.

NS 8405, FIDIC, NF 07 og LOGIC har alle reguleringer som innebærer at entreprenør eller leverandør kan ha grunnlag for krav på fristforlengelse dersom selskapet eller byggherren misligholder sin plikt til å bidra med prosjekteringsunderlag.³⁸

I LOGIC er bestiller/selskapet pålagt en uttrykkelig plikt til å yte teknisk informasjon i samsvar med vedlegg IX *"Documents and Drawings"*, eller som følger av andre bestemmelser i kontrakten.³⁹

I NF 07 finner man ingen uttrykkelig bestemmelse som sier at selskapet skal stå for prosjektering i større eller mindre grad, men art. 6.1 forutsetter at selskapet skal yte tegninger og spesifikasjoner. Dersom selskapet er forsinket i sin leveranse av tegninger og/eller spesifikasjoner⁴⁰, eller oppfyller mangelfullt vil leverandøren ha grunnlag for krav på fristforlengelse i henhold til NF 07 art. 27.1 jf. art. 27.2.

Standardkontraktene NS 8405, FIDIC, NF 07 og LOGIC har litt ulike formuleringer, men den materiellrettslige betydningen av dette er liten. Forklaringen på dette knytter seg heller til konkrete tilpasninger ved prosjekter underlagt de ulike kontraktene, i tillegg til at det simpelthen er snakk om forskjellige kontrakter og forskjellige kontraktsspråk hvor ordlyden naturlig nok ikke er lik.

Den eneste kontrakten som skiller seg ut på dette området er Skip 2000. I henhold til Skip 2000 art. II nr. 1 er det verkstedet som skal både designe, bygge, utstyre, komplettere og

³⁸ Jf. NS 8405 art. 24.1 litra b jf. art. 19.2, FIDIC Art. 1.9 jf. art. 8.4 litra b og LOGIC art 14.6.

³⁹ Jf. LOGIC art. 12.1

⁴⁰ Nytt med NF 07 er at den definerer tidspunktet for når man kan si at forsinkelse har inntrådt for selskapet i forbindelse med leveranse av ytelser. Selskapet skal *"levere de ytelser og fatte de beslutninger som påhviler det innenfor de frister som er angitt i Kontrakten og ellers innen rimelig tid dersom slike frister ikke er gitt"*. Den rettslige betydningen i denne sammenheng er nok ikke altfor stor, da det samme mest sannsynlig ville fulgt av bakgrunnsretten, herunder kjøpsloven og alminnelige obligasjonsrettslige prinsipper.

levere skipet. Det samme følger av kontraktens forord, da supplert med at verkstedet også skal sjøsette skipet. Som nevnt i oppgavens kapittel 1.4.2 står vi her overfor et tilvirkningskjøp. Prosjektets art tilsier dermed at bestiller (kjøperen) ikke skal stå for prosjekteringen av tilvirkningsobjektet. Kontraktens art. V forutsetter også at det er verkstedet som skal stå for utarbeidelsen av planer og tegninger. Fristforlengelsesgrunnlag som knytter seg til mangelfull oppfyllelse av bestillers plikt til å levere prosjekteringsunderlag er derfor ikke aktuelt under Skip 2000.

Kravene til tilvirkningsobjektet kan endre seg ettersom arbeidet skrider fremover og er dermed ikke nødvendigvis en statisk størrelse som foreligger på tidspunktet for kontraktsinngåelse. Prosjekteringsunderlag er derfor noe som også kan forutsettes levert av bestiller på et senere tidspunkt enn ved prosjektets oppstartfase. Kontraktene står ikke i veien for at bestiller har *adgang* til å prosjektere utover i prosjektets oppfyllelsesfase. Dersom de nye tegningene og spesifikasjonene anses for å medføre annet arbeid enn det som allerede følger av kontrakten må partene imidlertid gjennom kontraktens endringsregler. Et interessant spørsmål reiser seg dersom det er snakk om et behov for ytterligere prosjektering/informasjon enn den som allerede foreligger.⁴¹ Spørsmålet er om det foreligger noen *plikt* for bestiller til å yte ytterligere og/eller supplerende prosjektering utenom de uttrykkelig regulerte situasjoner som for eksempel endringsarbeider.

Prosjekteringsbestemmelsen i NS 8405 art. 19.1 sier at ”byggherren skal levere de tegninger, beskrivelser og beregninger som er nødvendige og egnet som grunnlag for utførelsen av kontraktarbeidet”. Bruken av ordet ”skal” tilsier at det her foreligger en plikt for byggherren til å yte ytterligere prosjektering dersom vilkårene ellers er oppfylt. Brudd på denne plikten kan derfor gi grunnlag for krav på fristforlengelse. FIDIC taler om ”*necessary drawing or instruction*” i sin art. 1.9, og I likhet med NS 8405 kan man derfor

⁴¹ Spørsmålet er nok forbeholdt spesielle tilfeller der bestillers prosjektering av en eller annen grunn ikke anses mangelfull i henhold til den aktuelle kontrakts bestemmelser. Prosjekteringsunderlag som fører til forsinkelse for tilvirker, og hvor situasjonen er slik at ytterligere prosjektering er påkrevd for at tilvirker ikke skal forsinkes, vil nok i de fleste sammenhenger anses for å være mangelfull.

muligens innfortolke en plikt til å yte ytterligere prosjektering senere i prosjektets faser der de anses nødvendige.

LOGIC er den eneste av standardkontraktene som har en uttrykkelig regulering i denne sammenheng. I henhold til LOGIC art. 12.1 *kan* selskapet utstede modifisert eller ytterligere teknisk informasjon dersom dette er nødvendig for utførelsen og ferdigstillelsen av arbeidet. Denne bestemmelsen suppleres av art. 12.2 som tillegger tilvirkeren en plikt til å melde fra dersom det må anses påkrevd for utførelse og ferdigstillelse i samsvar med milepælsplanen. Svaret på spørsmålet om det foreligger noen *plikt* for selskapet til å utstede slik informasjon dersom dette anses nødvendig er ikke like sikkert. Ordlyden i bestemmelsen taler mot at det i denne sammenheng skal foreligge noen plikt for selskapet til å utstede endret eller ytterligere teknisk informasjon jf. bruken av begrepet ”*may*”. I engelsk kontraktstradisjon tolkes ordlyden meget strengt, og hensynet til forutberegnelighet prioriteres fremfor rimelighetshensyn. At bestemmelsen suppleres av at tilvirker skal gi bestiller melding angående behovet for slik informasjon taler også mot at det skal foreligge noen plikt for bestiller til å yte slik modifisert og/eller ytterligere teknisk informasjon.

Særegent for entreprisekontraktene når det gjelder informasjon som skal ytes av bestiller som grunnlag for utførelsen av kontraktarbeidet, er reguleringene vi finner i NS 8405 art. 19.4 og FIDIC art. 4.7. I henhold til NS 8405 skal byggherren påvise fastmerker for høydemålinger, byggelinjer, nabogrenser og lignende. Ifølge FIDIC art. 4.7 er byggherren ansvarlig for feil i referansepunkter som ”*original points, lines and levels of reference*” under den forutsetning at en erfaren entreprenør ikke med rimelighet kunne ha oppdaget disse feilene og unngått forsinkelsen. Brudd på disse bestemmelsene kan føre til grunnlag for krav på fristforlengelse for entreprenøren.

4.2.3 Bestillers standpunkter og responser

Fra redegjørelsen ovenfor ser man at svikt i bestillers nærmere angitte informasjonsplikter, herunder prosjekteringsplikten m.v, står helt sentralt i forhold til om tilvirker kan ha grunnlag for krav på fristforlengelse. Ofte vil tilvirker få fremskaffet nødvendig

informasjon ved at bestiller har en plikt til å respondere og ta standpunkt til tilvirkers forespørsler innen rimelig tid. Behov for bestillers standpunkt og responser kan gjøre seg gjeldende i mange situasjoner, blant annet der tilvirkeren foreslår endringsarbeider, der han mener seg utsatt for noe som vil være endringsarbeider etter kontrakten, der tilvirker fremsetter krav etter kontrakten, der tilvirker varsler om feil i spesifikasjonene og så videre. Dersom det foreligger en plikt i denne sammenheng, og bestiller svikter i sin oppfyllelse av denne plikten, kan det foreligge grunnlag for krav på fristforlengelse.

Av NS 8405 følger det blant annet at byggherren har en svarplikt som korresponderer med entreprenørens varslingsplikt i art. 21.1 dersom det foreligger svikt ved byggherrens leveranser eller annen medvirkning jf. art. 21.2. Eksempelvis vil det foreligge svarplikt for byggherren dersom entreprenøren varsler om at det foreligger feil i tegningene og beskrivelsene. Dersom byggherren ikke utøver sin svarplikt uten ugrunnet opphold, vil entreprenøren kunne ha grunnlag for krav på fristforlengelse hvis fremdriften forsinkes på grunn av dette.⁴² Byggherren har også en svarplikt ved entreprenørens krav om endringsordre der entreprenøren anser seg pålagt noe som utgjør endringsarbeider etter kontrakten. Dersom byggherren ikke responderer på dette kravet uten ugrunnet opphold skal entreprenørens krav om endringsordre anses akseptert jf. art. 23.3. Entreprenøren kan derfor ha grunnlag for krav på fristforlengelse gjennom den aktuelle endringsordren.

Fabrikasjonskontraktene stiller også opp en plikt for selskapet til å ta standpunkt og respondere på leverandørens forespørsler. I NF 07 skal selskapet fatte beslutninger i henhold til kontrakten. Dersom selskapet er forsinket med sine standpunkter har leverandøren krav på justering av fremdriftsplanen.⁴³ Av LOGIC følger det at selskapet uten opphold skal gi leverandøren den informasjonen knyttet til arbeidet som leverandøren med rimelighet behøver og forlanger for å kunne utføre det aktuelle kontraktarbeid jf. LOGIC art. 7.4. Selskapets plikt ser dermed ut til å avhenge av leverandørens forutgående

⁴² Til tross for at art. 24.1 litra c henviser til art. 19 og 20 kan forholdet mest sannsynlig innfortolkes under bestemmelsens litra c. Slik også Marthinussen m.fl 2006 s. 338-339.

⁴³ Jf. NF 07 art. 27.1

forespørsel. I henhold til endringsreglene kan leverandøren kreve fristforlengelse dersom han er forsinket ved selskapets brudd på art. 7.4 jf. art. 14.6 litra a.

FIDIC har en noe annen tilnærming til spørsmålet om ingeniørens/byggherrens plikt til å respondere og ta standpunkt. Den sentrale bestemmelsen finner vi i art. 1.3 som sier at *"approvals, certificates, consents and determinations shall not be unreasonably withheld or delayed"*. Bestemmelsen vil være styrende for kontraktens bestemmelser knyttet til ingeniørens eller byggherrens responser. Spørsmålet er imidlertid om brudd på art. 1.3 kan føre til grunnlag for krav på fristforlengelse for entreprenøren. Dette vil mest sannsynlig avhenge av en tolkning av den konkrete bestemmelsen knyttet til ingeniørens eller byggherrens responser, og art. 1.3 må sees i sammenheng med denne. Bestillers plikt til å ta standpunkt og respondere er dermed ikke like klar og absolutt som i de øvrige kontraktene.

4.2.4 Adgang til byggeplass, fremskaffelse av tillatelser, og levering av materiale og utstyr.

Andre medvirkningsplikter for bestiller i prosjektets tidligere faser er blant annet plikt til å stille til rådighet byggetomten m.v, skaffe nødvendige tillatelser og også levere nærmere angitt materiale og utstyr. FIDIC og NS 8405 inneholder begge reguleringer når det gjelder byggherrens plikt til å sørge for at entreprenøren har tilgang til byggetomten m.v.⁴⁴ Dersom byggherren forårsaker forsinkelse for entreprenøren ved manglende oppfyllelse av disse bestemmelser, kan entreprenøren fremsette krav om fristforlengelse⁴⁵. Tilsvarende reguleringer finner vi ikke i de øvrige kontraktene. Ved skipsbygging er dette en naturlig konsekvens av at kjøperen ikke har noen byggeplass å stille til rådighet. Skipet skal bygges på tilvirkers verksted. Fabrikasjonskontraktene inneholder heller ingen slik regulering. I motsetning til Skip 2000 er det imidlertid ikke umulig at kontraktarbeidet skal utføres på en byggeplass. Begrunnelsen for en manglende regulering av leverandørens adgang til byggeplassen ligger dermed ikke oppe i dagen.

⁴⁴ NS 8405 art. 19.3 og FIDIC art. 2.1

⁴⁵ jf. NS 8405 art. 24.1 litra b og FIDIC art. 8.4 litra d

Ifølge NS 8405 art. 19.6 skal byggherren skaffe de nødvendige tillatelser som etter lover og forskrifter skal utstedes til ham eller hans kontraktmedhjelpere, og byggherrens mislighold av denne bestemmelsen kan gi krav på fristforlengelse. NF 07 inneholder også en tilsvarende regulering. Etter art. 5.2 skal selskapet i rett tid innhente og opprettholde alle godkjenninger og tillatelser som ikke må eller kan innhentes i leverandørens navn. Dersom leverandøren er forsinket som en følge av selskapets mislighold av art. 5.2 kan han kreve fristforlengelse jf. art. 27. På dette området er fabrikkasjonskontrakten NF 07 og entreprisekontrakten NS 8405 ganske like.

LOGIC svarer også i stor grad til reguleringen i NF 07 art. 5.2. I henhold til kontraktens art. 21.2 skal selskapet fremskaffe lisenser, offentlige tillatelser, andre autorisasjoner m.v. dersom de kun lovlig kan fremskaffes av selskapet. Spørsmålet er imidlertid om det kan foreligge grunnlag for krav på fristforlengelse der selskapet ikke har overholdt kontraktens bestemmelse. Alle krav på fristforlengelse skal gjennom kontraktens endringssystem. Art. 21.2 henviser ikke til endringsreglene, og forholdet kan ikke sies å falle direkte inn under ordlyden i art. 14.6. Løsningen er derfor ikke klar.

FIDIC inneholder en regulering i art. 2.2 som går på det samme, men her foreligger det ingen konkret plikt for bestiller til å innhente tillatelser som må gjøres i hans navn. Bestiller skal kun bidra med "reasonable assistance" dersom entreprenøren krever det. Artikkelen inneholder heller ingen henvisning til nøkkelbestemmelsen for krav på fristforlengelse i art. 8.4, og grunnlag for et slikt krav må eventuelt følge av art. 8.4 litra e eller art. 8.5.⁴⁶ Entreprenøren har dermed ikke noe umiddelbart krav på fristforlengelse dersom han er forsinket grunnet i byggherrens manglende "reasonable assistance" og FIDIC skiller seg således fra NS 8405 og NF 07 på dette punkt.

⁴⁶ Se også Glover 2006 s. 44

Ved skipsbyggingsprosjekter under Skip 2000 er mulig grunnlag for krav på fristforlengelse dersom bestiller har misligholdt sin plikt til å innhente tillatelser m.v ikke et aktuelt tema da det er verkstedet som i henhold til kontrakten skal stå for dette.⁴⁷

Bestillers plikt til å levere materiale og/eller utstyr er noe som er regulert i alle standardkontraktene, og mangelfull oppfyllelse fra bestillers side i denne sammenheng kan føre til grunnlag for krav på fristforlengelse. Visse nyanser er det likevel i de forskjellige kontraktene.

NS 8405, FIDIC og Skip 2000 synes alle å forutsette at bestillers naturalytelser i form av materialer og/eller utstyr må være noe som er nærmere avtalt i kontraktsforholdet. Det ligger således ingen automatikk i at bestiller skal yte i denne forbindelse. Fabrikasjonskontraktene derimot taler ikke om naturalytelser ”etter avtale” og lignende. De legger simpelthen til grunn at selskapet skal stå for materiale og utstyr. Dette har sammenheng med prosjektets art hvor selskapets bidrag når det gjelder materiale og utstyr ikke er uvanlig praksis.

I NF 07 følger kontraktens regulering hovedsakelig det samme spor som for selskapets ansvar for prosjekteringen, og leverandørens mulige krav på fristforlengelse dersom selskapet har sviktet i sin prosjekteringsoppfyllelse. I henhold til NF 07 art. 27.1 kan leverandøren ha krav på justering av fremdriftsplanen etter endringssystemet dersom selskapet enten er *forsinket* med sine leveranser, eller om oppfyllelsen anses *mangelfull*, forutsatt at leverandøren har tilfredstilt den undersøkelses- og varslingsplikt som følger av art. 6.

LOGIC inneholder også en uttrykkelig regulering der selskapet har sviktet i sin overholdelse av kontraktbestemmelser når det gjelder ”*Section X – Materials, Services and Facilities*”. Dersom selskapets manglende overholdelse har ført til forsinkelse for

⁴⁷ Se Skip 2000 art. II nr. 3 og nr. 5.

leverandøren, skal det utstedes en endring ("*Variation*"). Det er kontraktens art. 5 som regulerer selskapets leveranser. I motsetning til NF 07 presiserer LOGIC et krav om at konkrete leveringsdatoer skal angis. Dette gjør det enklere å konstatere hvorvidt det foreligger forsinkelse fra selskapets side. I likhet med NF 07 har leverandøren en varslings- og undersøkelsesplikt etter LOGIC art. 5.2. Denne er imidlertid noe strengere, da leverandøren i utgangspunktet kun har tre dager på seg til å varsle selskapet om skade, eller uoverensstemmelser på leveransene. En bestemmelse som er særegen for LOGIC er at leverandøren kan ha krav på fristforlengelse ("*Variation*") jf. art. 14 dersom han må bruke tid på å kvitte seg med ubrukt eller overskytende materiale levert av selskapet⁴⁸. En tilsvarende bestemmelse finner vi ikke i de øvrige kontraktene.

De to entreprisekontraktene følger også sitt vante opplegg når det gjelder entreprenørens grunnlag for krav på fristforlengelse. Etter NS 8405 art. 19.5 skal byggherren levere materialer og produkter dersom dette er uttrykkelig avtalt. Svikter han i sin oppfyllelse kan fristforlengelsesgrunnlag følge av art. 24.1 litra b. I henhold til FIDIC art. 4.20 er byggherren ansvarlig for "employers equipment and free-issue material" dersom det er avtalt at byggherren skal bidra med slike leveranser i henhold til nærmere detaljer angitt i spesifikasjonen. Videre er byggherren ansvarlig for å levere til nærmere angitt tid og sted. Art. 4.20 har ingen direkte henvisning til nøkkelbestemmelsen i art. 8.4, men dette hindrer ikke at forholdet kan innfortolkes under art. 8.4 litra e.⁴⁹

Ved skipsbyggingsprosjektene skal kjøperen fremskaffe og levere til verkstedet utstyr dersom dette følger av kontraktens nærmere spesifikasjon, jf. Skip 2000 art. I. Altså må slike leveranser være uttrykkelig avtalt. Kjøperen forplikter seg til at det nærmere angitte utstyret skal være i god stand, klar for installasjon og at det leveres i overensstemmelse med den tidsplan som er bestemt jf. Skip 2000 art. XVI nr. 1 litra a. Videre følger det av bokstav d at leveringsdatoen *automatisk forlenges* for den periode slik unnlatelse faktisk forårsaker forsinkelse i levering av skipet dersom kjøperen ikke leverer innen den nærmere

⁴⁸ Se LOGIC art. 5.6

⁴⁹ Slik også Glover 2006 s. 126-127.

angitte tidsramme. Et spørsmål som reiser seg er imidlertid om det kan foreligge grunnlag for krav på fristforlengelse dersom kjøperen leverer til rett tid, men mangelfullt, og tilvirkeren blir forsinket på grunn av dette. Art. XVI litra d regulerer ikke situasjonen. Imidlertid taler den generelle fristforlengelsesklausulen i art. IX nr. 3 om *”andre forsinkelser forårsaket av ikke oppfyllelse av Kjøperens forpliktelser etter denne Kontrakt og alle andre forpliktelser av en slik art at de under vilkårene i denne Kontrakt tillater forsinkelse eller utsettelse av Leveringsdato”*. Mangelfull leveranse vil muligens omfattes av denne formuleringen, og således gi tilvirkeren grunnlag for krav på fristforlengelse.

4.2.5 Koordinering og samordning

I større byggeprosjekter er det som regel mange aktører involvert. I tillegg til byggherre/selskap og entreprenør/leverandør vil det ikke være uvanlig å finne en rekke sideentreprenører/leverandører og underleverandører. Store prosjekter vil derfor være preget av et behov for samordning og koordinering av de ulike aktører for å unngå at ordtaket ”jo flere kokker dess mer søl” blir en realitet. I prosjekter hvor dette mangler, kan det fort resultere i økonomiske og tidmessige konsekvenser. Alle kontraktene, bortsett fra Skip 2000,⁵⁰ pålegger i denne forbindelse *tilvirkeren* en samarbeidsplikt i større eller mindre grad.⁵¹ Spørsmålet er imidlertid om det foreligger noen plikt for *bestiller* til å sørge for koordinering og/eller samordning av aktørene. Dersom brudd på en slik plikt fører til forsinkelse for tilvirkeren kan det foreligge grunnlag for krav på fristforlengelse. Entreprisekontrakten NS 8405 er den som går lengst i dette henseende. NS 8405 art. 19.7 pålegger byggherren uttrykkelig en plikt til å sørge for den tidsmessige koordineringen av aktørene i prosjektet som er nødvendig for entreprenørens gjennomføring av sine kontraktsforpliktelser. Bestemmelsen er ny i forhold til den tidligere standard NS 3430. Videre har byggherren også en plikt til å samordne sine leveranser og annen medvirkning

⁵⁰ Det antas at bakgrunnen for dette er at problemstillingen rundt samordning og koordinering av ulike aktører ikke er like aktuelt ved skipsbyggingsprosjekter. I disse prosjektene er det som regel verkstedet som står for arbeidsutførelsen av skipet som helhet.

⁵¹ Se NS 8405 art. 18.3, FIDIC art. 4.6, NF 07 art. 4.3 og LOGIC art. 10.

med den enkelte entreprenørs arbeid jf. art. 20.2. Bestillers brudd på disse bestemmelsene kan føre til fristforlengelse for entreprenøren jf. art. 24.1 litra b.

FIDIC inneholder også en regulering knyttet til bestillers samordningsansvar i art. 2.3. Denne må imidlertid sees i sammenheng med art. 4.6 som omhandler entreprenørens samarbeidsplikt. Materielt sett kan man derfor si at byggherrens plikt til samordning og koordinering ikke strekker seg like langt som i prosjekter underlagt NS 8405, da art. 4.6 beskjerer rekkevidden av art. 2.3. I FIDIC er bestiller ansvarlig for å sikre at "*employer's personell*" og andre sideentreprenører på byggeplassen medvirker til å overholde den samarbeidsplikt entreprenøren er pålagt i art. 4.6. Den primære samordningsplikt påligger altså entreprenøren. Noen uttrykkelig og overordnet koordineringsplikt for byggherren foreligger ikke. Begrunnelsen for dette er ikke helt klar. Det er vanskelig å tenke seg at behovet for byggherrens koordinering og samordning skal være mindre ved prosjekter underlagt FIDIC, enn ved prosjekter som reguleres av NS 8405. Et mulig krav på fristforlengelse ved manglende koordinering fra byggherrens side er derfor ikke like aktuelt under FIDIC.

Fabrikasjonskontraktene inneholder ingen regulering i forhold til selskapets koordinerings- og/eller samordningsplikt i aktuelle prosjekter. NF 07 legger opp til at det er leverandøren som i første rekke er forpliktet til samarbeide med selskapet og andre leverandører og innrette seg i forhold til disse jf. art. 4.3.⁵² I LOGIC følger det av art. 10 at det er *leverandøren* som skal samarbeide med øvrige leverandører på arbeidsplassen.

Grunnlag for krav på fristforlengelse der tilvirkeren rammes av forsinkelse knyttet til byggherrens manglende koordinering av prosjektet er dermed noe som først og fremst er aktuelt etter NS 8405.

⁵² Se Kaasen 2006 s. 112 flg.

4.2.6 Bestillers representant

I tilvirkningsprosjekter er det som regel behov for klare utpekte roller partene imellom. Prosjektene bærer ofte preg av at det er involvert et visst antall aktører. I tillegg vil disse aktørene være juridiske personer slik at det oppstår et behov for å tydeliggjøre hvem som opptrer på vegne av selskapet. Samtlige kontrakter inneholder derfor bestemmelser som tilsier at det skal oppnevnes partsrepresentanter.⁵³ Disse representantene vil ha tilgang til arbeidsplassen og en viss nærhet og oppfølging i forhold til kontraktarbeidet og kontraktgjensstanden er forutsatt. Der representanten eksempelvis går tilvirker for mye ”opp etter sømmene” vil dette være et forhold som kan føre til forsinket fremdrift.

NF 07 og Skip 2000 står imidlertid alene om å uttrykkelig regulere situasjonen der bestillers representant ved sitt nærvær forårsaker forsinkelse for tilvirker, hvorpå NF 07 er den kontrakten som er mest tydelig i sin regulering.⁵⁴

Når det gjelder de øvrige kontraktene må forholdet kunne innfortolkes i en av kontraktens øvrige bestemmelser dersom tilvirker skal ha grunnlag for krav på fristforlengelse i de situasjoner hvor bestillers representant har forsinket fremdriften.

I forhold som reguleres av NS 8405 vil en mulig vei å gå være art. 24.1 litra c ”*andre hindringer for entreprenørens oppfyllelse som byggherren har risikoen for*”. Her er man i realiteten henvist til alminnelige risikobetraktninger dersom tilvirker skal ha krav på fristforlengelse.

En lignende løsning finner vi også i FIDIC, hvor art. 8.4 litra e ”*any delay, impediment, prevention caused by or attributable to the employer, employers personell and the employers other contractors on the site*” kan være et mulig grunnlag for krav på fristforlengelse der ingeniørens tilstedeværelse har ført til forsinket fremdrift.

⁵³ Jf. NF 07 art.3, Skip 2000 art. V nr. 2 – 6, NS 8405 art. 6, LOGIC art. 3.

⁵⁴ Jf. NF 07 art. 3.3, og Skip 2000 art. V nr. 6 jf. art. IX nr. 3.

Under LOGIC er mulighetene for tilvirkers grunnlag for krav på fristforlengelse der forsinket fremdrift skyldes representant enda snevrere. I likhet med NS 8405 og FIDIC må forholdet omfattes under en av kontraktens øvrige bestemmelser, og LOGIC er ikke like sjenerøs når det kommer til generelle kontraktsbestemmelser som gir grunnlag for krav på fristforlengelse etter mer alminnelige risikobetraktninger.⁵⁵

4.2.7 Skade på kontraktsgjenstand

Skade på kontraktsgjenstanden er en omstendighet som ikke overraskende har potensiale til å forsinke fremdriften. I denne sammenhengen siktes det til skader som ikke skyldes tilvirkers befatning med kontraktsgjenstanden, og heller ikke utenforliggende omstendigheter som for eksempel force majeure. Skaden kan eksempelvis skyldes feil ved prosjekteringen⁵⁶, eller at bestiller selv har ønsket å utføre arbeid på kontraktsgjenstanden. Da utgangspunktet er at tilvirker i henhold til alminnelige risikobetraktninger har ansvaret for skade som oppstår inntil overtakelse/levering av tilvirkningsobjektet må unntak fra dette utgangspunktet og et mulig grunnlag for krav på fristforlengelse innebære at risikoen er overført til bestiller. Først og fremst er dette gjort gjennom kontraktenes bestemmelser.⁵⁷

FIDIC er den eneste kontrakten som uttrykkelig viser til at tilvirker kan ha grunnlag for krav på fristforlengelse der bestiller benytter seg av kontraktsgjenstanden på en slik måte som ikke allerede følger av kontrakten. Vilåårene er at denne bruken fører til tap eller skade blant annet på kontraktsgjenstanden, som igjen fører til at tilvirker blir forsinket i sin fremdrift da han som forutsatt i kontrakten må rette opp denne skaden.⁵⁸

I NS 8405 reguleres forholdet av art. 17 som legger risikoen for skade forårsaket av byggherren på byggherren selv. Den generelle formuleringen i art. 24.1 litra c som gir entreprenøren grunnlag for krav på fristforlengelse dersom den er hindret av forhold som

⁵⁵ Se LOGIC art. 14.6 a – c.

⁵⁶ Marthinussen m.fl 2006 s 233.

⁵⁷ Risikooverføring kan selvfølgelig også følge av relevant bakgrunnsrett.

⁵⁸ Jf. FIDIC art. 17.3 og 17.4

byggherren har risikoen for, tilsier at disse to kontraktene ikke vil skille seg spesielt fra hverandre i resultatet.

Også LOGIC plasserer risikoen for skade eller tap på kontraktsgjenstanden som skyldes en forsømmende handling eller unnlatelse fra selskapsgruppen på selskapet jf. art. 24.2. Ikke veldig ulikt fra entreprisekontraktene kan leverandøren ha grunnlag for krav på fristforlengelse gjennom en endringsordre dersom han instrueres til å rette opp i skaden han ikke har risikoen for. Til forskjell fra entreprisekontraktene forutsetter dette imidlertid en aktiv instruks fra selskapets side.⁵⁹

NF 07 skiller seg imidlertid fra FIDIC, NS 8405 og LOGIC når det gjelder tilvirkers grunnlag for krav på fristforlengelse i de aktuelle skadesituasjonene. Under denne kontrakten plasseres risikoen for skade på kontraktsgjenstanden på leverandøren, også uavhengig av ansvarsbetingende forhold på selskapets side.⁶⁰ Kontrakten forutsetter i tillegg at leverandøren skal gjennomføre de nødvendige tiltak for å sikre at arbeidet blir utført i henhold til kontrakten. Dette innebærer overholdelse av fremdriftsplanen, og en justering av denne må i så fall følge av andre bestemmelser.

Når det gjelder prosjekter som reguleres av Skip 2000 anses ikke denne problemstillingen like aktuell. I tilvirkningskjøp av denne type er det ikke vanlig at bestiller ønsker å foreta noe eget arbeid på skipet. Leveranser i form av prosjekttegninger osv. er også vanligvis i beskjedent format sammenlignet med entreprise- og fabrikasjonsprosjekter.⁶¹

4.2.8 Testing, prøvetaking og kontroll

Bestiller vil ofte ha interesse av å undersøke tilvirkningsobjektet mens prosjektet skrider fremover. Bakgrunnen for dette er blant annet at konstruksjonen gradvis vil bli utvidet og

⁵⁹ Jf. art. 24.2 annet ledd.

⁶⁰ Jf. art. 29.1, se også Kaasen 2006 s. 744

⁶¹ Se også Skip 2000 art. XI nr. 2 som plasserer full risiko for tap og skade på skipet hos verkstedet inntil levering og aksept.

tildekket. Undersøkelsesmulighetene vil da oppstå suksessivt, i tillegg til at de endrer seg gjennom prosjektets forskjellige faser. Videre er det kostnadsbesparende og hensiktsmessig at arbeid eller materialer som ikke er i samsvar med kontrakten, blir oppdaget så tidlig som mulig slik at det kan rettes opp før overlevering.⁶² Bestillers testing og undersøkelse av kontraktsgjenstanden kan imidlertid være et forsinkende forhold. Tilvirker må i denne sammenhengen som regel legge til rette for bestillers inspeksjon, og i visse tilfeller må han kanskje avvente videre arbeid på kontraktsgjenstanden for at bestiller skal få utført sin kontroll. Hvorvidt tilvirker kan ha grunnlag for krav på fristforlengelse avhenger blant annet av i hvilket omfang de ulike kontraktene tillater slike løpende undersøkelser. Dersom bestiller foretar undersøkelser, eller eventuelt undersøkelser som anses uforholdsmessige kan dette føre til fristforlengelse.

FIDIC er den kontrakten som går lengst i detalj når det gjelder å regulere bestillers rett til å undersøke m.v, i tillegg til mulig fristforlengelsesgrunnlag der undersøkelsene fører til forsinkelse for tilvirker. Kontrakten skiller mellom undersøkelser og tester som uføres suksessivt under prosjektets fremdrift⁶³, og tester i forhold til ferdigstilling⁶⁴. Kontrakten gir blant annet bestiller en omfattende adgang til enhver rimelig tid å utføre undersøkelser og kontroller, hvorpå tilvirker har plikt til å legge til rette for dette. Hvor langt tilvirkers plikt til tilrettelegging går uten at han skal ha krav på fristforlengelse, er imidlertid litt uklart. Ordlyden i art. 7.4 som gjelder testing av anlegget, materialer osv taler imidlertid for at all tilrettelegging kan føre til grunnlag for krav på fristforlengelse så lenge tilvirker er forsinket grunnet i overholdelse av art.7.4 eller andre forhold bestiller har risikoen for.

NS 8405 har langt fra en like detaljert regulering av bestillers rett til å undersøke, teste m.v. Kontrakten gir byggherren en rett til å føre kontroll med materialer, utførelse og

⁶² Marthinussen m.fl 2006 s 183 i forhold til entreprisprosjekter. I prinsippet gjelder den samme begrunnelse ved fabrikkasjonsprosjekter og skipsbyggingsprosjekter.

⁶³ Jf. FIDIC art. 7.2 – 7.5

⁶⁴ Jf. FIDIC art. 9.2 jf. art. 10.3 og/eller art. 7.4 femte ledd.

kontraktarbeidet for øvrig⁶⁵, og et eventuelt grunnlag for fristforlengelse må følge av art. 24.1 litra c som viser til alminnelige risikobetraktninger. Heller ikke NS 8405 gir noe konkret svar på hvor omfattende kontroll byggherren kan foreta seg uten at dette fører til grunnlag for krav på fristforlengelse for entreprenøren. Løsningen på dette må i så fall følge av alminnelige hensynsbetraktninger hvor en klart uforholdsmessig kontroll som forsinker entreprenøren vil kunne føre til fristforlengelse.⁶⁶

Av fabrikkasjonskontraktene er det LOGIC som har den tydeligste og mest detaljerte bestemmelsen når det gjelder selskapets rett til å kontrollere leverandørens arbeid i kontraktsperioden.⁶⁷ Kontrakten løser imidlertid ikke spørsmålet om leverandøren kan ha krav på fristforlengelse for den forsinkelse tilrettelegging for selskapets kontroll fører til. Nøkkelbestemmelsen i art. 14.6 har en ordlyd som ikke helt svarer til forholdet. Art. 13.5 synes å forutsette en begrensning i kontrollens omfang, der kontroll som kommer i tillegg til det som allerede følger av kontrakten skal være *"at the expence of the COMPANY"*. Hvorvidt denne ordlyden refererer til noe mer enn et kostnadselement er uvisst.

NF 07 løser heller ikke etter sin ordlyd spørsmålet om leverandøren kan ha grunnlag for krav på fristforlengelse. Tilsynelatende inneholder den heller ikke en bestemmelse om selskapets rett til å kontrollere leverandørens arbeid. Selskapets kontroll ligger imidlertid nedfelt i reglene om leverandørens kvalitetsstyring, og slik kontroll oppfattes som en verifikasjon og kvalitetsrevisjon av leverandørens kvalitetsstyring jf. NF 07 art. 10.2.⁶⁸ Et mulig fristforlengelsesgrunnlag for tilvirker må i så fall følge av mer alminnelige risikobetraktninger.⁶⁹⁷⁰

⁶⁵ Jf. NS 8405 art. 14.

⁶⁶ Se også Marthinussen m.fl. 2006 s. 184-185

⁶⁷ Jf. LOGIC art. 13

⁶⁸ Kaasen 2006 s. 212

⁶⁹ Bakgrunnsretten (kjøpsloven) løser heller ikke spørsmålet.

⁷⁰ Kaasen 2006 s. 216 forutsetter at kontrollen gis et omfang og en form som harmonerer med kvalitetsstyringsstandarden på området.

I motsetning til de øvrige kontraktene inneholder ikke Skip 2000 noen regulering knyttet til kjøpers undersøkelse og kontroll av skipet mens kontraktarbeidet skrider frem. Til tross for at det forekommer at både Klasse og Representant undersøker og inspiserer skipet i løpet av byggetiden, er det ikke inntatt noe i kontrakten om dette.⁷¹ På dette området er kontrakten mangelfull. Skip 2000 regulerer tester og sjøprøve knyttet til levering av skipet.⁷² I denne sammenheng vil det ikke være en like praktisk problemstilling at kjøpers forhold fører til forsinkelse for verkstedet.

4.2.9 Midlertidig innstilling (misligholdt betalingsplikt)

Under kontraktsforhold knyttet til tilvirkningsprosjekter kan man dele årsakene til midlertidig innstilling av arbeidet i to overordnede grupper. Den første er midlertidig innstilling der bestiller simpelthen ønsker det av ulike grunner. Den andre er midlertidig innstilling grunnet i bestillers betalingsmislighold. Den siste gruppen er derfor i realiteten en slags tilbakeholdsrett. Tilvirker får ikke den ytelsen han etter kontrakten har krav på, hvorpå han sanksjonerer med midlertidig stans av sin del av ytelsen. Der arbeidet med kontraktsgjenstanden blir midlertidig innstilt innebærer dette selvfølgelig at fremdriften hindres. Altså står vi overfor et forsinkende forhold av natur. Videre vil det også kunne gå med ekstra tid idet arbeidet skal starte opp igjen. NF 07 art. 18.2 gir indikasjoner på hvilke faktiske forhold som kan begrunne at gjenopptakelse av arbeidet er en prosess som ikke nødvendigvis går i en håndvending.

Kontraktene har ulike løsninger når det gjelder hvilke grupper av midlertidig innstilling som reguleres. Fabrikasjonskontraktene og skipsbyggingskontrakten står lengst fra hverandre. Både LOGIC og NF 07 gir bestiller en diskresjonær rett til å midlertidig innstille arbeidet etter eget forgoftbefinnende.⁷³ Selskapets vidtgående rett har sin

⁷¹ Se Meland 2006 s. 118

⁷² Jf. Skip 2000 art. VII

⁷³ Jf. LOGIC art. 16 og NF 07 art. 18.

bakgrunn i behovet for å tilpasse fremdriften til utviklingen i byggeprosjektet.⁷⁴ På den annen side inneholder ikke kontraktene noen regulering av leverandørens rett til å midlertidig innstille dersom selskapet misligholder sin betalingsforpliktelse.⁷⁵ Det antas at tilvirker ikke har en slik rett etter fabrikkasjonskontraktene. Leverandøren kan derfor kreve fristforlengelse i de situasjoner hvor selskapet instruerer at arbeidet skal midlertidig innstilles, men må nok se seg henvist til alternative beføyelser ved selskapets betalingsmislighold.

I prosjekter underlagt Skip 2000 forholder det seg motsatt. Her finnes det ingen bestemmelser som gir kjøper en diskresjonær adgang til å midlertidig innstille arbeidet med byggingen av skipet. Forklaringen ligger i at det behovet for en slik rett som foreligger i fabrikkasjonsprosjektene, og muligens også i entrepriseprosjekter, ikke er tilstede på samme måte i et tilvirkningskjøp. På den annen side gir art. XII nr. 2 verkstedet adgang til å utsette påbegynnelsen av eller stoppe arbeidet på skipet dersom kjøperen misligholder sin betalingsplikt. Det netto tidstap som er forårsaket av betalingsmisligholdet m.v. anses som tillatt forsinkelse, og følgelig får verkstedet her en fristforlengelse.

I entrepriseprosjekter er det heller uvanlig å gi byggherren en diskresjonær adgang til å midlertidig innstille arbeidet.⁷⁶ NS 8405 inneholder ikke en slik regulering. Byggherren må i så fall benytte seg av endringsreglene, og et mulig fristforlengelsesgrunnlag vil følge av disse.⁷⁷ FIDIC skiller seg imidlertid fra NS 8405 i denne sammenhengen og gir ingeniøren rett til på ethvert tidspunkt å instruere om at hele eller deler av arbeidet skal suspenderes jf. art. 8.8. Art. 8.9 gir entreprenøren uttrykkelig et grunnlag for krav på fristforlengelse. FIDIC art. 16 gir også entreprenøren grunnlag for krav på fristforlengelse ved byggherrens betalingsmislighold m.v. Slik sett er FIDIC den eneste kontrakten som gir tilvirker grunnlag for krav på fristforlengelse i begge gruppene av midlertidig innstilling. I NS 8405

⁷⁴ Se Kaasen 2006 s. 477

⁷⁵ Der selskapet misligholder sin betalingsforpliktelse må dette løses etter NF 07 art. 27 og LOGIC art. 14.6

⁷⁶ Kaasen 2006 s. 477

⁷⁷ Slik også Kaasen 2006 s. 476 og forutsetningsvis Marthinussen m.fl 2006 s. 289

finner vi grunnlaget for krav på fristforlengelse for de situasjoner hvor entreprenøren har innstilt arbeidet som en følge av byggherrens vesentlige betalingsmisligholdelse i art. 30.2.

4.3 Fristforlengelse grunnet i endringsarbeider

I alle typer tilvirkningsprosjekter foreligger det et større eller mindre behov for at bestiller kan endre det arbeidet tilvirker skal utføre i henhold til kontrakten, enten kvalitativt eller kvantitativt. Så å si alle tilvirkningskontrakter inneholder derfor mer eller mindre avanserte systemer for endring. Spørsmålet er hvorvidt det i henhold til de forskjellige kontraktene kan foreligge grunnlag for krav på fristforlengelse der tilvirkeren blir pålagt arbeid som ikke allerede omfattes av kontrakten. Endringssystemene innen tilvirkningsprosjekter er bygget opp rundt et prinsipp om at dersom tilvirker kan pålegges en ensidig endring av kontraktens arbeid, må han også kompenseres for dette. Kompensasjonen vil være enten i form av penger eller tid. Da utgangspunktet er at det er *endringer* som gir grunnlag for krav på fristforlengelse, vil problemstillingen i denne sammenheng være hva som faller utenfor endringsbegrepet, og således *ikke* kan gi grunnlag for krav på fristforlengelse.

I henhold til nøkkelbestemmelsen i NS 8405 art. 24.1 litra a, har entreprenøren grunnlag for krav på fristforlengelse dersom fremdriften hindres som følge av endringer jf. art 22 og 23. Art. 22 omhandler de ”ordinære” situasjoner der byggherren pålegger entreprenøren å endre noe når det gjelder ytelsens karakter, kvalitet, art eller utførelse.

NS 8405 definerer en nedre og øvre grense (både kvalitativt og kvantitativt) for hva som kan anses for å være endringsarbeider jf. henholdsvis kontraktens art. 22.1 tredje ledd og art. 22.1 fjerde ledd. Som tilvirker må man imidlertid være mer observant på kontraktens nedre grense for endringsarbeider. Under denne grensen kan bestilleren variere kontraktsarbeid og forutsetninger for kontraktarbeid, uten at tilvirkeren kan kreve fristforlengelse etter endringsreglene. Synsvinkelen må være at dette arbeidet anses omfattet av kontrakten. I NS 8405 er det slik at avvik i forhold til kontraktens mengdeangivelser på regulerbare poster ikke utgjør noen endring før avviket overstiger det entreprenøren burde ha tatt i betraktning ved kontraktsinngåelsen i vesentlig grad.

NS 8405 har materielt sett mange likhetstrekk med NF 07 på dette området. Dersom det etter kontrakten foreligger endring av arbeidet vil det også foreligge grunnlag for krav på fristforlengelse under den forutsetning at den aktuelle endring har hatt konsekvenser for fremdriftsplanen.⁷⁸

I NF 07 finner vi også en nedre og en øvre grense for hva som kan utgjøre endring av arbeidet. Kontraktens øvre grense for hva som kan tillates av endringsarbeid finner vi i art. 12.1 siste ledd. Det sentrale er arbeid som samlet sett går utover hva partene med rimelighet kunne regne med da kontrakten ble inngått. Dette innebærer både en kvalitativ og kvantitativ begrensning.⁷⁹ NF 07 skiller seg ikke stort fra NS 8405 i materielt henseende på dette punkt.⁸⁰

Når det gjelder de nedre grenser inneholder ikke NF 07 noen uttrykkelig regulering slik som NS 8405 og avvik i forhold til kontraktens mengdeangivelser⁸¹. Kontrakten bygger likevel på det samme synspunkt som i NS 8405 om at fortløpende eller periodiske oppdateringer av faktiske mengder ("quantity updates") ikke omfattes av endringsbegrepet.⁸² Dette må anses grunnet i praktiske hensyn da de faktiske mengder fastlegges løpende i kontraktsperioden.⁸³ Det ville vært svært tungvint dersom partene måtte gjennom kontraktens endringssystem hver gang en foreløpig angivelse av en mengde skulle oppdateres i henhold til faktisk mengde. "Quantity updates", i den sammenheng at mengdeangivelsene blir større enn det leverandøren kunne forvente, kan derfor i utgangspunktet ikke føre til at leverandøren har grunnlag for krav på fristforlengelse gjennom kontraktens endringsregler.

⁷⁸ Jf. NF 07 art. 1.4 jf. art. 13.4

⁷⁹ Nærmere om dette i Kaasen 2006 s. 279-281 og s. 331-338

⁸⁰ 15 % regelen er imidlertid særegen for NS 8405.

⁸¹ Bakgrunnen for dette kan være at anslåtte mengder er viktigere elementer i landentreprisene enn i fabrikkasjonskontraktene jf. Kaasen 2006 s. 277 note 6.

⁸² Se Kaasen 2006 s. 277-278, herunder diskusjonen knyttet til situasjoner hvor kontraktsratene ikke kan brukes, og man likevel vil være inne i endringsreglene.

⁸³ Kaasen 2006 s. 277

I henhold til FIDIC's nøkkelbestemmelse når det gjelder fristforlengelse jf art. 8.4 litra a, kan entreprenøren ha grunnlag for krav på fristforlengelse i forhold til leveringsdato dersom forsinkelsen skyldes en endring. "*Variation*" er definert i kontraktens art. 1.1.6.9 og endringsreglene finner vi i art. 13. Materielt sett er det imidlertid visse ulikheter med NS 8405. FIDIC definerer ikke uttrykkelig en nedre grense for hva som kan anses for å være en endring. Dette synes likevel forutsatt i art. 13.1 tredje ledd litra a, der kvantitetsendringer ikke nødvendigvis utgjør en endring. Grunnlaget for at kvantitetsendringer kan foretas fra bestillers hånd uten at det gir entreprenøren mulig krav på fristforlengelse er derfor ikke like klart som etter NS 8405 og NF 07. Mest sannsynlig vil den samme løsning måtte legges til grunn jf. ordlyden i art. 13.1 tredje ledd litra a. FIDIC inneholder videre heller ingen uttrykkelig regulering når det gjelder den øvre grensen i forhold til tillatte endringsarbeider. En begrensning følger av art. 13.1 annet ledd hvor entreprenøren skal varsle ingeniøren dersom han ikke kan få tak i utstyr, materialer eller lignende påkrevd for å utføre det aktuelle endringsarbeidet. Den praktiske betydningen av dette er likevel ikke stor, da ingeniøren i disse situasjoner kan reagere med å annullere, forandre eller *stadfeste* sin instruks. At kontrakten gir ingeniøren adgang til å stadfeste sin instruks, innebærer i realiteten at han simpelthen kan ignorere entreprenørens protester.⁸⁴ En mager trøst i dette sett fra entreprenørens synspunkt er at dersom FIDIC gir en videre adgang til endringsarbeider enn det som følger av de øvrige kontrakter, vil grunnlag for krav på fristforlengelse som en følge av endringsarbeider korrespondere med denne utvidete adgangen.

LOGIC art. 14.2 b sier uttrykkelig at "*schedule of key dates*" skal justeres som en følge av endring jf. art. 1.22. I likhet med FIDIC inneholder heller ikke LOGIC en uttrykkelig angivelse av nedre og/eller øvre grense for hva som kan anses for å være endringsarbeider.⁸⁵ LOGIC definerer hva som kan anses for å være endringsarbeider i

⁸⁴ Slik også forutsatt i Glover 2006 s. 264

⁸⁵ Noe hjelp får man imidlertid i LOGIC art. 4.4 hvor selskapet ikke kan pålegge leverandøren instruks/arbeid som er "legally or physically impossible or create a hazard to safety" for leverandøren.

kontraktens art. 14.1 litra a, i. Selskapet kan her instruere leverandøren til å foreta *enhver* endring av kontraktarbeidet. Videre foretar bestemmelsen en nærmere eksemplifisering som imidlertid er så omfattende at den ikke har noen praktisk betydning i forhold til å angi en øvre og/eller nedre grense for hva som kan sies å utgjøre en endring. Som for FIDIC vil det foreligge en videre adgang for leverandøren til å kreve fristforlengelse dersom det også foreligger en kvalitativt og kvantitativt mindre begrensning i forhold til hva som kan anses for å være endringsarbeider.

Ved skipsbyggingsprosjektene regulert av Skip 2000 er imidlertid endringsbegrepet avgrenset på en annen måte enn hos de øvrige kontraktene. Artikkel VI "*Modifikasjoner og endringer*" sier blant annet at arbeidet som skal utføres av Verkstedet kan modifiseres eller endres ved anmodning fra Kjøperen. Dette er under forutsetning av at slike modifikasjoner eller endringer *ikke på en negativ måte berører Verkstedets andre forpliktelser*. Dette vilkåret er særegent for Skip 2000 og er i utgangspunktet av en annen art enn de øvre og nedre begrensningene for endringsbegrepet i NF 07 og NS 8405. I likhet med de øvrige kontrakter kan det likevel innebære både en kvalitativ og kvantitativ begrensning.⁸⁶

4.4 Fristforlengelse grunnet i forhold som skyldes uforutsette hindringer

Med uforutsette hindringer siktes det her til hendelser som inntreffer uten at kontraktens parter har utvist noen form for skyld, kontraktbrudd eller lignende. Det menes forhold som treffer kontraktpartene "utenfra" og som ikke med rimelighet kunne ha blitt tatt i betraktning. Det siktes herunder til de klassiske tilfellene av force majeure, i tillegg til det såkalte kontrollansvar slik dette har blitt utviklet i både norsk og øvrig nordisk rett.⁸⁷

Dersom begivenheten som forårsaker forsinkelse faller inn under såkalt force majeure slik dette er definert i den aktuelle kontrakt, eller eventuelt faller utenfor det som kan regnes

⁸⁶ Meland 2006 s. 109 og Aadnesen 2001 s. 36-42

⁸⁷ Se blant annet Hagstrøm 2003 kap. 19.4 for en nærmere redegjørelse av kontrollansvaret. Videre Krüger 1992 s. 291 og 435, Særlig om force majeure som fristforlengelsesgrunnlag i Mestad 1991, herunder kap. 6.2, 6.3, 7.3, 7.4, 8.3 og 8.4. Se også kap. 9.3 for sammenhengen med kontrollansvaret og force majeure.

som tilvirkers kontrollsfære slik det foreligger etter en tolkning av de aktuelle kontraktsbestemmelser, vil tilvirker kunne ha grunnlag for krav på fristforlengelse. Den største forskjellen i praksis på ”vanlig” force majeure regulering og en regulering basert på det såkalte kontrollansvar ser ut til å være hvilke hendelsestyper som kan være relevante hindringer til oppfyllelse.⁸⁸ Problemstillingen er derfor *hva slags regulering* de forskjellige kontraktene har i forhold til uforutsette hindringer som grunnlag for krav på fristforlengelse, i tillegg til *i hvilke situasjoner* de ulike kontraktene gir tilvirker grunnlag for krav på fristforlengelse.

Når det gjelder den kontraktsrettslige reguleringen ser vi umiddelbart at LOGIC skiller seg ut fra de øvrige kontraktene. NS 8405, FIDIC, NF 07 og Skip 2000 har alle formuleringer som innebærer at et mulig grunnlag for krav på fristforlengelse baserer seg på en typisk kontrollansvarsvurdering. Dersom det kan konstateres at hendelsen var utenfor tilvirkers kontrollsfære, vil den relevante hendelsen også gi grunnlag for krav på fristforlengelse. Fastleggelsen av tilvirkers kontrollsfære beror i utgangspunktet på en tolkning av de konkrete kontraktsbestemmelsene. Når det gjelder kontrollansvarets innhold finner man visse grunnleggende og gjennomgående trekk dersom man ser hen til ikke bare de aktuelle standardkontrakter, men også relevant bakgrunnsrett og annen lovgivning etc.⁸⁹ Kontrollansvaret kjennetegnes av at ansvarsfrihet,⁹⁰ og herunder fristforlengelsesgrunnlag, oppnås dersom tilvirkeren tilfredsstiller fire kumulative vilkår:⁹¹

- 1) Det må foreligge en hindring fra å oppfylle kontraktsmessig (for eksempel levere til rett tid)
- 2) Hindringen må være utenfor tilvirkerens kontroll

⁸⁸ Mestad 1991 s. 284

⁸⁹ Herunder kjl. § 27(1), CISG art. 79, buofl. § 18 jf. § 11 litra c og § 35

⁹⁰ Force majeure og kontrollansvaret er i utgangspunktet et fritak fra ansvarsgrunnlag ved spørsmål om erstatning. I henhold til konkret kontraktregulering vil det også gi grunnlag for krav på fristforlengelse.

⁹¹ Basert på kjl. § 27 (1). Se også Hagstrøm 2003 s. 482.

- 3) Tilvirkeren kan heller ikke med rimelighet kunne ventes å ha tatt denne hindringen i betraktning på avtaletiden
- 4) Tilvirkeren kan ikke med rimelighet forventes å overvinne eller unngå følgene av denne hindringen

I motsetning til de øvrige kontraktene finner vi ikke igjen alle disse vilkårene i LOGIC's regulering av uforutsette hindringer. LOGIC's kontraktsteknikk innebærer en uttømmende og kasuistisk oppstilling av hva som kan anses for å være force majeure jf. art. 15.2.⁹² Dersom leverandøren er forsinket i sin oppfyllelse av eksempelvis levering til rett tid, skal han være ansvarsfri⁹³ forutsatt at force majeure hendelsen er utenfor hans kontroll og at hendelsen ikke skyldes leverandøren selv. Videre må leverandøren med rimelighet være forhindret fra å overvinne følgende av hendelsen. LOGIC skiller seg således fra det ordinære kontrollansvaret ved at den relevante hindringen er uttømmende regulert. På dette punkt er dermed ansvarsfriheten snevret inn, og et mulig fristforlengelsesgrunnlag er tilsvarende mindre. Verdt å merke seg i denne sammenhengen er at LOGIC uttrykkelig unntar værforhold fra sin definisjon av force majeure.⁹⁴ Under LOGIC vil derfor leverandøren ha full risiko for værvansker og grunnlag for fristforlengelse i disse situasjoner kan vanskelig tenkes. Dette er en streng regulering i forhold til de øvrige kontraktene. På den annen side inneholder ikke LOGIC noe vilkår om at tilvirkeren ikke med rimelighet kunne ventes å ha tatt force majeure hendelsen i betraktning på avtaletiden. Ansvarsfrihetsgrunnlaget er dermed utvidet på dette punkt i forhold til det tradisjonelle kontrollansvar. I henhold til LOGIC art. 6.2, kan leverandøren ha grunnlag for krav på fristforlengelse jf. art. 14 dersom han møter på forhold ved havbunnen og/eller byggegrunnen som en erfaren leverandør ikke med rimelighet kunne ha forutsett. Bakgrunnen for å regulere dette særskilt, rent bortsett fra at det er et praktisk behov for en

⁹² Dette kan ha sammenheng med at force majeure er ikke et akseptert begrep som sådan etter engelsk rett jf. Meland 2006 s. 141, Curtis 2002 s. 134 flg. og Glover 2006 s. 362

⁹³ Leverandøren er ikke bare ansvarsfri, han har også krav på justering av fremdriftsplanen jf. art. 15.4.

⁹⁴ Jf. LOGIC art. 15.2 litra d.

slik regulering i denne typen prosjekter, må ligge i den uttømmende oppstillingen av force majeure hendelser i art. 15.2.

NF 07 definerer force majeure som en hendelse utenfor en parts kontroll som han ikke burde ha forutsatt da kontrakten ble inngått og som han heller ikke med rimelighet kan ventes å overvinne eller avverge virkningene jf. art. 1.8. Kontrakten tar derfor opp i seg tilnærmet ordrett alle de fire vilkårene som kjennetegner kontrollansvaret slik man kjenner det etter alminnelige kontraktsrettslige regler. I henhold til NF 07 art. 28 vil forsinkelser som skyldes force majeure slik begrepet er definert, føre til at leverandøren ikke har misligholdt sin forpliktelse til å levere til en nærmere bestemt tid. Videre kan han fremsette krav om justering av fremdriftsplanen, herunder krav om fristforlengelse jf. art. 12 til 16.

Begge entreprisekontraktene inneholder en formulering som tilsier at det er et kontrollansvar som avgjør hvorvidt det foreligger ansvarsfrihet i forhold til entreprenørens forsinkelse og om han har grunnlag for krav på fristforlengelse i denne sammenheng. NS 8405 taler således om forhold utenfor partenes kontroll som de ikke kunne ha tatt i betraktning ved inngåelsen av sine respektive kontrakter, eller med rimelighet kunne ventes å unngå eller overvinne følgende av.⁹⁵ Av FIDIC følger det at entreprenøren kan ha grunnlag for krav på fristforlengelse dersom det foreligger force majeure slik dette er definert i kontrakten.⁹⁶ Definisjonen bygger på en kontrollansvarssynsvinkel og inntar derfor de fire kumulative vilkårene nevnt over.⁹⁷ FIDIC innholder imidlertid et ytterligere vilkår for at det skal foreligge force majeure som etter kontrakten gir grunnlag for krav på fristforlengelse. Hendelsen må således ikke være "*substantially attributable to the other Party*". Dersom hendelsen skyldes byggherren vil det imidlertid være andre bestemmelser som kan gi entreprenøren grunnlag for krav på fristforlengelse.

⁹⁵ Se NS 8405 art. 24.3

⁹⁶ Se FIDIC art. 19.4 jf. art. 8.4 litra b.

⁹⁷ Se FIDIC art. 19.1

FIDIC har valgt en teknikk som innebærer at den regulerer spesielt dersom det foreligger eksepsjonelt ugunstige klima forhold. Videre regulerer den også uforutsette knappheter på personell eller ”Goods” forårsaket av epidemi eller myndighetshandlinger for seg.⁹⁸ Dette er noe som i et konkret tilfelle muligens kunne vært innfortolket i kontraktens alminnelige force majeure regulering jf. art 19. Grunnen til å skille det ut ligger mest sannsynlig i rettsvirkningene, herunder om det skal forekomme kostnadsdekning eller ikke. FIDIC regulerer også grunnlag for krav på fristforlengelse dersom det foreligger ”*unforeseeable physical conditions*” jf. art. 4.12 separat fra den alminnelige force majeure bestemmelsen i art. 19.

Også Skip 2000 bygger på en kontrollansvarsvurdering. Etter kontraktens art. IX kan verkstedet ha grunnlag for krav på fristforlengelse dersom verkstedet er utsatt for såkalt ”Force Majeure Forsinkelse” og han ikke med rimelighet kunne ha forutsatt forsinkelsen ved kontraktsinngåelsen, eller kunne ha forhindret eller unngått den ved utøvelse av behørig aktsomhet. Bygging av skip er som nevnt over et tilvirkningskjøp. Formuleringen i kjøpslovens § 27(1) er vesentlig kortere enn formuleringen i Skip 2000. Årsaken til at man simpelthen ikke bruker kjøpslovens formulering er imidlertid grunnet i pedagogiske hensyn. Tanken er at partene skal kunne lese seg til hva som er force majeure i kontrakten. Meland hevder også at bakgrunnen for kontraktens oppstilling ligger i at man etter engelsk rett opererer med den såkalte ”*ejusdem generis*” regel, og at denne tolkningsregelen innebærer at forhold som ikke er i samme kategori som dem som er nevnt som force majeure årsak heller ikke kan påberopes.⁹⁹ Dette er ikke helt korrekt, da *ejusdem generis* innebærer at dersom en oppstilling av forhold i en viss kategori avsluttes med en generell term (eksempelvis katter, hunder og *andre dyr*), så skal den generelle termen være begrenset til elementer av den samme kategori (i dette eksempelet, *andre husdyr*).¹⁰⁰ En særlig regulering i Skip 2000 som er spesielt for skipsbyggingsprosjekter, er dersom verkstedet er forsinket i sin levering på grunn av ufordelaktige værforhold ved sjøprøven.

⁹⁸ Jf. art. 8.4 litra c og d.

⁹⁹ Meland 2006 s. 141, Curtis 2002 s. 145.

¹⁰⁰ Oxford Dictionary of Law 2002 s. 262 og Butterworths Concise Australian Legal Dictionary 2004 s. 145

Slike forsinkelser skal anses for å være tillatte forsinkelser etter kontrakten og forlenger derfor leveringsdatoen med enhver netto forsinkelse forårsaket av dette.¹⁰¹

I tilvirkningsprosjekter vil det ikke være uvanlig at leverandør, entreprenør eller verksted benytter seg av kontraktmedhjelpere, eksempelvis underleverandører av forskjellige slag. Tilvirkeren kan derfor oppleve å bli forsinket som følge av at hans underleverandører ikke yter til rett tid, eller yter mangelfullt. I forhold til uforutsette hindringer reiser det seg særlig spørsmål om hvorledes de forskjellige kontraktene håndterer såkalt ”dobbel force majeure”.

NS 8405 og Skip 2000 er de eneste av de utvalgte standardkontraktene som inneholder reguleringer vedrørende det såkalte kravet om ”dobbel force majeure”. Disse følger mønsteret i bustadoppføringslova § 11 litra c slik at dersom henholdsvis kontraktmedhjelper eller underleverandør er forsinket grunnet uforutsette hindringer¹⁰², og dette igjen er årsaken til tilvirkerens forsinkelse, vil tilvirkeren etter disse kontraktene ha grunnlag for krav på fristforlengelse. FIDIC har ingen slik uttrykkelig regulering, men FIDIC art. 19.5 synes å bygge på en forutsetning om at underentreprenører som er unnskyldt fra sitt oppfyllelsesansvar i henhold til en force majeure regulering som materielt sett har en tilsvarende eller mer snever rekkevidde enn tilsvarende reguleringer i hovedkontrakten mellom entreprenør og byggherre, også unnskylder entreprenørens ikke-oppfyllelse. Eventuelt gir det også grunnlag for krav på fristforlengelse. Dette følger av en antitetisk tolkning av ordlyden i artikkel 19.5.

De øvrige kontrakter har ingen tilsvarende regulering knyttet til såkalt ”dobbel force majeure”. Mulig grunnlag for krav på fristforlengelse der forsinkelsesgrunnen skyldes at underleverandører/kontraktmedhjelpere er rammet av force majeure, må eventuelt følge av andre bestemmelser.

¹⁰¹ Se Skip 2000 art. VII nr. 2 jf. art. IX nr. 3.

¹⁰² Se Skip 2000 art. IX nr. 1 og NS 8405 art. 24.3 annet ledd jf. første ledd for en nærmere spesifisering av vilkårene for at det skal foreligge en relevant hindring.

4.5 Fristforlengelse grunnet i forhold som skyldes andre enn hovedkontraktens parter

En relevant forsinkende begivenhet kan også skyldes mangelfull eller forsinket oppfyllelse av arbeid eller ytelser som skal utføres av underleverandører.¹⁰³ Videre kan også ulike sidekontraktører være involvert der det aktuelle prosjektet ikke er en totalleveranse, og disse kan på samme måte skape forsinkelse for tilvirkers fremdrift.

I samsvar med alminnelig obligasjonsrettslige prinsipper er utgangspunktet under samtlige av standardkontraktene at tilvirker bærer ansvaret for, og risikoen for at underleverandører oppfyller rettidig og i samsvar med kontrakt. Dersom mangelfull oppfyllelse fra underleverandører fører til forsinkelse for tilvirker følger det også som en naturlig konsekvens at det i utgangspunktet ikke foreligger grunnlag for fristforlengelse da risikoen for underleverandørers mangelfulle oppfyllelse ligger hos tilvirker.¹⁰⁴

NF 07 skiller seg imidlertid her fra de øvrige kontraktene ved at forsinkelsesansvaret begrenses til *”det ansvar som underleverandøren har etter den kontrakt som overføres til Leverandøren”* i de situasjoner hvor selskapet etter inngåelsen av tilvirkningskontrakten overfører en kontrakt om underleveranser til leverandøren, eller utpeker en underleverandør hvorpå underleveransen ikke var kjent for leverandøren ved kontraktsinngåelsen.¹⁰⁵ Videre må også forsinkelsen eller mangelen *alene* skyldes forhold som underleverandøren svarer for. Dersom eksempelvis forsinkelsen eller mangelen stammer helt eller delvis fra øvrige årsaker faller begrensningen bort. Tilsvarende gjelder der rammeavtaler overføres til leverandøren etter kontraktsinngåelse.¹⁰⁶

¹⁰³ Der underleverandør rammes av force majeure omstendigheter vises det til drøftelsen ovenfor i del 4.4 vedrørende ”dobbel force majeure”.

¹⁰⁴ Se NS 8405 art. 15.1 første ledd, FIDIC art 4.4 annet ledd, NF 07 art 8.2 første ledd, LOGIC art 8.2 litra d og Skip 2000 art II nr 4 første ledd.

¹⁰⁵ NF 07 art. 8.2 tredje ledd

¹⁰⁶ NF 07 art. 8.2 annet ledd

Imidlertid må det her understrekes at det er snakk om en bestemmelse som på visse vilkår begrenser et forsinkelsesansvar. Fristforlengelse innebærer som nevnt at tilvirker ikke er forsinket. Bestemmelsen retter seg derfor mot rettsvirkninger av forsinkelse og kan ikke gi tilvirker grunnlag for krav på fristforlengelse.¹⁰⁷ Bestemmelsens tredje ledd siste punktum er imidlertid annerledes utformet, hvorpå tilvirker kan kreve justering av fremdriftsplanen i henhold til kontraktens endringssystem dersom de nevnte underleverandører skulle gå konkurs og kontrakten angående underleveransen faller bort. Tilvirker kan fremme et krav om fristforlengelse i disse situasjonene, og NF 07 art. 8.2 tredje ledd kan derfor sies å være en liten modifikasjon i utgangspunktet om at tilvirker har risikoen for sine underleverandører og mulig forsinkelse som kan skyldes disse.

Når det gjelder forsinkende hendelser som skyldes sidekontraktører er utgangspunktet motsatt. I samsvar med alminnelige avtalerettslige synspunkter hvor tilvirker ikke har ansvar for forhold som ikke omfattes av hans kontraktsforhold må utgangspunktet være at forsinkelser som skyldes sidekontraktører heller ikke er tilvirkers risiko og ansvar med mindre kontrakten gir konkrete holdepunkter for dette.¹⁰⁸ Således burde det være rom for et krav om fristforlengelse dersom det er sidekontraktørers forhold som er årsak i tilvirkers behov for mer tid. FIDIC er den eneste av standardkontraktene som regulerer eksplisitt at forsinkelser eller hindringer som kan tilskrives bestillers andre kontraktører på arbeidsplassen er et forhold som gir grunnlag for krav på fristforlengelse jf. art. 8.4 litra e. De øvrige kontraktene ser imidlertid ut til å hvile på det alminnelige utgangspunkt om at bestiller bærer risikoen for de sideentreprenører og/eller sideleverandører som skaper problemer for en annen. Dette innebærer at grunnlag for krav på fristforlengelse når det eksempelvis gjelder NS 8405 må innfortolkes under art. 24.1 litra c og hindringer som byggherren har risikoen for. Når det gjelder NF 07 vil man finne et mulig grunnlag for krav om fristforlengelse i art. 11.2. LOGIC derimot er muligens den kontrakten som er mest uklar i sine formuleringer, og hvorvidt den løser spørsmålet om tilvirker kan ha grunnlag for krav på fristforlengelse der forsinkelsen skyldes sideleverandører er uvisst. Skip 2000 er

¹⁰⁷ Nærmere om NF 07 art. 8.2 i Kaasen 2006 s. 174 - 198

¹⁰⁸ Slik også Marthinussen m.fl 2006 s. 63

den eneste av standardkontraktene som ikke inneholder noen regulering av sidekontraktører. Dette må ha sin bakgrunn i hvorvidt det er ansett for å være praktisk og hensiktsmessig i denne typen tilvirkningskjøp.

Man kan imidlertid reise spørsmål ved om ikke tilvirkers grunnlag for krav på fristforlengelse i disse situasjoner til en viss grad begrenses av tilvirkers samordningsplikt med prosjektets øvrige entreprenører og/eller leverandører jf. FIDIC art. 4.6, LOGIC art. 10, NF 07 art. 4.3 og NS 8405 art. 18.3. Generelt kan det sies at i henhold til en naturlig språklig forståelse og alminnelige rimelighetshensyn, så forutsetter en aktiv plikt en viss innsats fra tilvirkers side ved slike forsinkende forhold, dog innenfor rimelighetens grenser. Dette må innebære at tilvirker ikke kan kreve fristforlengelse under enhver omstendighet. LOGIC art. 10.2 støtter opp under denne tolkningen da "*Variation*" som følge av forsinkelse der andre kontraktører har utført arbeid på arbeidsplassen, og tilvirker har oppfylt sin samarbeidsplikt i denne forbindelse, kun kan utstedes dersom forsinkelsen ikke rimeligvis kunne ha blitt forutsett av en erfaren leverandør. Slik også FIDIC art. 4.6 hvor en instruks om samarbeidsplikt, eller samarbeidsplikt slik dette er spesifisert i kontrakten, kun kan gi grunnlag for "*Variation*", og dermed grunnlag for krav på fristforlengelse, dersom forholdet har påført entreprenøren uforutsigbare kostnader.

Annen tredjeparts innblanding som kontraktene regulerer, er der fremdriften hindres som en følge av innblanding fra myndighetenes side. Her kan det eksempelvis være snakk om vedtakelse av nytt eller endret regelverk med et anvendelsesområde som omfatter tilvirkningsprosjektet, ulike former for enkeltvedtak som retter seg mot prosjektet, kontrollvirksomhet og lignende. Forutsetningen i det følgende er at dette ikke er et relevant forhold som ikke allerede omfattes av kontraktens force majeure bestemmelser.¹⁰⁹ LOGIC

¹⁰⁹ Dersom kontraktene har skilt ut forholdet som *lex specialis* har kontraktens force majeure bestemmelser ingen plass så langt de konkrete reguleringene rekker. Man må imidlertid være observant på forholdet mellom bestemmelser som regulerer myndighetskrav mv særskilt, og kontraktens force majeure bestemmelser (slik også Kaasen 2006 s. 121 ifbm NF 05)

art. 15.2 litra g er et eksempel på dette.¹¹⁰ Videre legger også NS 8405 opp til at det er kontraktens force majeure regulering som er avgjørende for myndighetskrav som fører til tilvirkers behov for mer tid. I så fall vises det til del 4.4 ovenfor. NF 07, FIDIC og Skip 2000 gir imidlertid tilvirker krav på fristforlengelse dersom det inntreffer endrede myndighetskrav, eksempelvis i form av endrede lover, forskrifter mv. på selvstendig grunnlag.¹¹¹ Felles for disse tre er at det skilles mellom endrede regler, forskrifter mv. som inntreffer før og etter kontraktsinngåelse.¹¹² Det er gjennomgående kun endrede myndighetskrav, regelverk mv. som inntreffer etter kontraktsinngåelse som kan gi tilvirker et grunnlag for krav på fristforlengelse.¹¹³

At NS 8405 og LOGIC baserer seg på force majeure regulering innebærer i all hovedsak at det vil være vanskeligere for tilvirker å få grunnlag for krav på fristforlengelse sammenlignet med de øvrige kontraktene hvor endrede myndighetskrav er regulert særskilt. Tilvirker må i disse tilfellene stå overfor en force majeure situasjon slik dette er definert i de to kontraktene, i motsetning til endrede myndighetskrav generelt. Terskelen for å få grunnlag for krav på fristforlengelse er således høyere ved NS 8405 og LOGIC, og kontraktene er derfor mer ugunstig for tilvirker enn de øvrige. Problemstillingen illustreres blant annet i Skip 2000 som har et selvstendig grunnlag for tilvirkers krav på fristforlengelse ved endringer i regler og forskrifter. I denne kontraktens force majeure

¹¹⁰ LOGIC er imidlertid en kontrakt med innbyrdes delvis overlapp på dette området. Som nevnt over er endringer i lover og regelverk som inntreffer under kontraktsperioden definert som en force majeure hendelse, og i henhold til art. 15.4 har tilvirker grunnlag for krav på fristforlengelse der en slik hendelse inntreffer. Dersom disse endringene i lover og regelverk også utgjør en "conflict with applicable law" i forkant av oppstart av en del av arbeidet jf. art. 7.1, hvorpå leverandøren blir forsinket som en følge av selskapets instruks vedrørende hvorledes leverandøren skal forholde seg til denne konflikten, kan leverandøren også ha grunnlag for krav på fristforlengelse gjennom en endringsordre.

¹¹¹ Jf. NF 07 art. 5.1 annet ledd, FIDIC art. 8.5 og 13.7 og Skip 2000 art. VI nr. 2 jf. art. IX nr. 3.

¹¹² Eventuelt Base Date jf. FIDIC art. 13.7 jf. art. 1.1.3.1

¹¹³ Imidlertid gir FIDIC art. 8.5 grunnlag for krav på fristforlengelse uavhengig av dette der forsinkelsen skyldes uforutsigbare forstyrrelser og avbrudd fra myndigheter til tross for tilvirkers overholdelse av myndighetskrav.

regulering er også inngrep fra myndigheten inkludert, men for at det skal konstateres force majeure må de være *ekstraordinære* jf. art. IX nr. 1 litra a.

5 RETTSVIRKNINGER VED FRISTFORLENGELSESGRUNNLAG

5.1 Generelt

Så langt er situasjonen den at det foreligger en relevant hendelse som har ført til forsinkelse. Videre har også tilvirker fremsatt sitt krav om fristforlengelse i henhold til kontraktens gjeldende prosessuelle regelverk. Dersom man igjen ser hen til figuren i del 4.1 befinner tilvirker seg nå i sirkelen ”krav på fristforlengelse”.



Problemstillingen i det følgende er hvilke rettsvirkninger som følger av tilvirkers berettigede krav om fristforlengelse.

Som nevnt over i del 2.1, er den mest sentrale rettsvirkning at tilvirker i situasjoner hvor et berettiget krav om fristforlengelse fremmes, først og fremst ikke er i kontraktbrudd. Dette innebærer som nevnt at visse forsinkelsesbeføyelser er suspendert for bestiller. Videre er heller ikke tilvirker forpliktet til å betale eventuelle dagmulkt / konvensjonalbøter under kontraktene dersom fristen er forskjøvet. Fristen er jo i denne sammenheng ikke oversittet, men forlenget. At fristene *forlenges* reiser imidlertid flere spørsmål. Problemstillingen som naturlig nok får fokus når det gjelder rettsvirkninger ved berettiget krav om fristforlengelse, er først og fremst nøyaktig hvor lang fristforlengelse tilvirker har krav på etter de aktuelle kontraktene. I denne sammenhengen vil det også være spørsmål om hvilken fremgangsmåte kontraktene legger opp til ved beregningen av tilvirkers fristforlengelse.

5.2 Fremgangsmåte ved beregning av fristforlengelse

Fremgangsmåten den konkrete kontrakten legger opp til ved beregning av fristforlengelse kan ha betydning for fristens lengde. Dersom partene står fritt til å avtale seg frem til fristforlengelsens lengde vil rettsvirkningen i stor grad avhenge av tilvirkers forhandlingsposisjon. Beregningen av fristforlengelsen vil dermed avhenge av et subjektivt element. Der kontrakten stadfester konkrete retningslinjer for beregningen er man ikke like avhengig av tilvirkers forhandlingsposisjon. Fremgangsmåten ved beregningen er i større grad objektivt basert. Og dersom beregningen av fristforlengelsen er lagt til en annen part enn tilvirker og bestiller, vil fristforlengelsens lengde kunne avhenge både av tredjepartens forhold til tilvirker og bestiller, i tillegg til andre kjente og ukjente faktorer knyttet til det konkrete prosjektet. Kontraktene baserer seg her på løsninger som er en blanding av disse fremgangsmåtene.

FIDIC¹¹⁴, NF 07¹¹⁵ og LOGIC¹¹⁶ presiserer at fristforlengelsens lengde skal fastsettes ved avtale partene i mellom. Kontraktene har imidlertid ulike løsninger rundt partenes avtaler om fristforlengelse slik at tilvirker ikke ene og alene er prisgitt sin forhandlingsposisjon. Dersom partsenighet ikke lykkes, er man enten henvist til avgjørelse av en tredjepart (ingeniør), avgjørelse fra bestillers side, eller avgjørelse ved søksmål/voldgift i siste instans.

Når det gjelder NF 07 gir denne kontrakten retningslinjer i forhold til hva som kan avtales når det gjelder beregningen av fristforlengelsen og påvirkningen av fremdriftsplanen. I NF 07 er avtale den primære og eneste fremgangsmåte før et eventuelt søksmålsskritt. LOGIC velger en noe annen variant der partenes avtale skal være basert på leverandørens estimer. Dersom partene ikke lykkes i å avtale den konkrete justeringen av fremdriftsplanen løser kontrakten spørsmålet ved å angi nærmere bestemte prinsipper for justeringen i et trinnsvis system jf. art. 14.5 tredje ledd. Det er imidlertid Selskapet som i denne sammenheng fatter avgjørelsen knyttet til fristforlengelsens lengde, og søksmål er neste skritt dersom tilvirker er uenig med avgjørelsen.

FIDIC på sin side angir ikke retningslinjer for hva partene kan avtale. Retningslinjene som angis i denne kontrakten er knyttet til hvilke avgjørelser ingeniøren kan fatte, og det er nettopp ingeniøren som bestemmer fristforlengelsens lengde dersom partene ikke kommer til enighet.¹¹⁷ FIDIC er den eneste kontrakten som trekker inn en annen enn kontraktens hovedparter ved justeringen av fremdriftsplanen, og ingeniøren skal foreta en *"fair determination in accordance with the contract"*. Det særegne med denne ordningen er at ingeniøren er en konstruksjon som innehar flere roller i tilvirkningsprosjekter underlagt FIDIC¹¹⁸. I grove trekk skal ingeniøren både opptre som en agent for bestiller i

¹¹⁴ Jf. FIDIC art. 3.5 første ledd

¹¹⁵ Jf. NF 07 art. 13.4 første ledd.

¹¹⁶ Jf. LOGIC art. 14.5 annet ledd.

¹¹⁷ Jf. FIDIC art. 8.4 jf. art. 20.1 og art. 3.5.

¹¹⁸ Se blant annet FIDIC art. 3 og Glover 2006 s. 55 – 69. Se også Glover 2006 s. 66 – 67 angående klausuler som er knyttet til ingeniørens avgjørelser.

anbudsprosessen i tillegg til at han skal opptre som en uavhengig person når det gjelder administrasjon og avgjørelse av disputer under kontrakten.¹¹⁹ I denne forbindelse har ingeniørens funksjon vært utsatt for kritikk.¹²⁰ På den ene siden foreligger det en tilknytning mellom bestiller og ingeniør som tilsier at ingeniøren skal ivareta bestillers interesser, på den annen side skal ingeniøren opptre upartisk og uavhengig i avgjørelsen av uoverensstemmelser tillagt ingeniøren i kontrakten. Mye kan tale for at det kan være vanskelig for samme instans å oppfylle ulike roller som ivaretar til dels ulike interesser. Sett i sammenheng med at kravene til ingeniørens avgjørelse ikke fremstår spesielt konkrete, kan det synes noe betenkelig at det er ingeniøren som avgjør hvilke rettsvirkninger tilvirkers krav om fristforlengelse skal føre til dersom bestiller og tilvirker ikke blir enige.

Av de resterende to stiller Skip 2000 seg i en mellomposisjon. Der det kreves fristforlengelse med grunnlag i endringsarbeider fastsetter kontrakten at skriftlig avtale etter art. VI nr. 1 er korrekt fremgangsmåte. Men der fristforlengelse eksempelvis kreves på grunnlag av art. IX *Force Majeure Forsinkelse*, nevnes ikke avtale. Her angis det direkte hvorledes fremdriftsplanen skal justeres.

NS 8405 er den eneste kontrakten som ikke nevner at partene skal forsøke å komme til enighet om den konkrete justeringen via avtale. I motsetning til NF 07, FIDIC, LOGIC og Skip 2000 angir den kun retningslinjer for hvorledes fremdriftsplanen skal justeres. Verdt å merke seg er at førsteutgaven av NS 8405 inneholdt en klausul hvor partene primært skulle søke å oppnå avtale om fristforlengelsen. Denne bestemmelsen er nå tatt ut av annen utgave.

¹¹⁹Corbett 1991 s. 8 – 9 ifht. FIDIC 4th edition 1987. De fleste av ingeniørens funksjoner er videreført i gjeldende utgave av FIDIC. Noen endringer i ingeniørens funksjoner er likevel foretatt. Se blant annet Glover 2006 s. 57.

¹²⁰ Se blant annet Corbett 1991 s. 8 – 9, Glover 2006 s. 56 – 57, Nisja 2004

5.3 Beregning av fristforlengelsen

Kontraktene har alle til felles at de gir anvisning på en konkret og skjønnsmessig helhetsvurdering for å beregne fristforlengelsen. Samtlige kontrakter har en ordlyd som er positivt avgrenset, med uklare grenser og som favner svært vidt.

I LOGIC finner vi de sentrale bestemmelsene når det gjelder retningslinjer og prinsipper for beregningen av fristforlengelsen i art. 14.5 tredje ledd litra c og art. 14.6 annet ledd.¹²¹ Dersom partene ikke har angitt konkrete justeringer i fremdriftsplanen for lignende arbeid i vedlegg III, vil justeringen baseres på ”*a fair and reasonable adjustment (...) taking into account all relevant factors including any acceleration instructed under Clause 14.1 (a).*”

Ved første øyekast kan det imidlertid synes som om systemet for beregning av fristforlengelse i art. 14.5 står i strid med den ordningen som følger av art. 14.6 annet ledd. Denne bestemmelsen retter seg mot endringsordrer som utstedes i tilknytning til forsinkelse som skyldes forhold bestiller har risikoen for. Art. 14.5 omfatter i utgangspunktet enhver endringsordre. Etter art. 14.6 annet ledd har leverandøren krav på en justering av fremdriftsplanen som er ”*fair and reasonable taking into account all relevant factors including (...) any acceleration ordered by the COMPANY to overcome all or part of any delay in accordance with Clause 14.1 (a)*”. Altså innholdsmessig tilnærmet identisk med det siste ”trinnet” i art. 14.5 (tredje ledd litra c) i henhold til en naturlig språklig forståelse. Det reiser seg derfor spørsmål om forholdet mellom disse to bestemmelsene. Problemstillingen er om reguleringen i art. 14.6 annet ledd ekskluderer bruk av art. 14.5.¹²²

¹²¹I LOGIC er det totalt fire bestemmelser som knytter seg til beregning av fristforlengelsen. Dette er henholdsvis art. 14.5, art. 14.6 og art. 15.4 jf. art. 15.5. Art. 15.4 jf. art. 15.5 gjelder spesifikt for forsinkelse knyttet til force majeure (slik dette er definert i LOGIC), og med unntak av særbestemmelsen i art. 15.5 vises det til art. 14 når det gjelder justering av fremdriftsplanen.

¹²²Dette har betydning blant annet for hvorvidt art. 14.5 annet og fjerde ledd kommer til anvendelse ved forhold som faller inn under art. 14.6.

I utgangspunktet legger kontrakten opp til at art. 14.6 er en spesialregulering for endringsordrer som utstedes der forsinkelsen skyldes forhold selskapet har risikoen for. Den har således et snevrere anvendelsesområde enn art. 14.5 som etter sin ordlyd også omfatter forhold som dekkes av art. 14.6. Lex specialis prinsippet som kollisjonsnorm tilsier derfor at art. 14.6 er enerådende på sitt område, og for de tilfeller hvor forsinkelsen skyldes de nevnte forhold som selskapet har risikoen for, vil det avgjørende for justeringen av fremdriftsplanen være en rimelig justering alle relevante faktorer (herunder eventuelle forseringspålegg) tatt i betraktning. Dette antyder at det trinnvise systemet i art. 14.5 ikke skal legges til grunn. Imidlertid lyder art. 14.6 annet ledd slik at den unntar uttrykkelig fra art. 14.5 litra a (anvendelsen av nærmere angitte justeringer av fremdriftsplanen i vedlegg III for lignende arbeid utført under lignende forhold), og ikke fra art. 14.5 i sin helhet. Dette taler for at de resterende delene av art. 14.5 kan anvendes ved siden av art. 14.6. Systemtekniske hensyn tilsier også en slik løsning. Ordlyden i art. 14.6 annet ledd og art. 14.5 tredje ledd litra c er nesten identiske. At klausulene har slike likheter er ikke nødvendigvis et særlig tungtveiende moment, men sett i sammenheng med at art. 14.6 kun unntar anvendelsen av art. 14.5 litra a gir det en viss vekt. Videre vil også grunnleggende avtalerettslige prinsipper som partsautonomien og den medfølgende mulighet til å inngå endringsavtaler tale mot en løsning som ekskluderer bruk av art. 14.5 annet ledd hvor den foretrukne fremgangsmåte er at partene kommer til enighet om fremdriftsplanens justering. Konklusjonen blir derfor at de prinsipper som angis for justering av fremdriftsplanen i art. 14.6 annet ledd ikke nødvendigvis utelukker at art. 14.5 (med unntak av art. 14.5 tredje ledd litra a) anvendes ved siden av denne.

NF 07 fastslår at virkningene av et endringsarbeid på fremdriftsplanen skal avtales i den enkelte endringsordre ”på grunnlag av den samlede nettoeffekt av en endring hvor det også tas rimelig hensyn til de samlede forsinkende virkninger av tidligere endringsarbeider”.

Under FIDIC skal ingeniøren fatte en *"fair determination in accordance with the Contract, taking due regard of all relevant circumstances."* Sett i sammenheng med art. 8.4 skal ingeniøren også ta med tidligere avgjørelser i vurderingen.¹²³

I entrepriseprosjekter underlagt NS 8405 skal fristforlengelsen *"svare til den virkning på fremdriften som forhold nevnt i art. 24.1, 24.2 og 24.3 har forårsaket (...)"*.

Skip 2000 angir at en Tillatt Forsinkelse skal *"forlenge Leveringsdatoen med enhver netto forsinkelse forårsaket av dette"* jf. art. IX nr. 3¹²⁴.

NF 07, LOGIC og NS 8405 benytter seg alle tre av en ordlyd som fokuserer på den relevante hendelsens virkning på fremdriftsplanen. Generelt kan det sies at ordlyden til samtlige kontrakter tilsier at det ikke er all forsinkelse som skal tas med i beregningen av fristforlengelsen. Og når det tales om *virkning på fremdriftsplanen* kan dette tolkes som at forsinkelse på aktiviteter som ikke har betydning for fremdriftsplanen heller ikke skal føre til fristforlengelse. En aktivitet kan eksempelvis utføres like fullt tidlig, som sent i prosjektets utvikling. Det kan også argumenteres for at det samme gjelder der kontraktene taler om *"fair and reasonable adjustment"* eller *"fair determination"*. Fristforlengelse for forsinkelse av slike aktiviteter er ikke nødvendigvis *"fair"*.

Kontraktenes vage ordlyd som i stor grad baserer seg på en konkret og individuell vurdering, har sin sammenheng med at samtlige kontrakter legger opp til at det er den forsinkelsen som *faktisk er inntruffet som en følge av den relevante hendelsen* som skal korrespondere med fristforlengelsen. Slik sett er det en nær forbindelse mellom årsakssammenheng og den konkrete fristforlengelsen.¹²⁵ Dette betyr eksempelvis at dersom

¹²³ Kontrakten utelukker også uttrykkelig forkortelse av den totale justeringen av fremdriftsplanen jf. art. 8.4 annet ledd, siste punktum.

¹²⁴ Se også art. IX nr. 1 litra a og art. VIII nr. 1

¹²⁵ Særlige problemstillinger vedrørende samvirkende årsaker og beregning av fristforlengelse berøres ikke nærmere her. I den forbindelse vises det blant annet til Eggleston 1997 s. 198 – 205, Keating 2006 s. 267 - 276 og Pickavance 2005 kap. 16 når det gjelder problemstillingen i entreprisekontrakter under anglo-

en midlertidig innstilling i arbeidet som bestiller har risikoen for har vart i 100 dager, så skal også fristforlengelsen korrespondere med disse 100 dagene. Beregningsnormen rekker videre, og kontraktens fokus på den faktiske innvirkningen på fremdriftsplanen medfører også at der en midlertidig innstilling eksempelvis innebærer at tilvirker må bruke noe tid på både å trappe ned, i tillegg til å starte opp igjen arbeidet, så vil også dette tas hensyn til ved beregningen av fristforlengelsen da dette er en virkning på fremdriftsplanen som har sin årsak i den relevante hendelsen.¹²⁶ I denne sammenhengen kan LOGIC og FIDIC kritiseres da det i disse kontraktene legges til grunn en "fair" justering av fremdriftsplanen. Hva som er rettferdig er i større grad en subjektiv vurdering, i motsetning til en vurdering som fokuserer direkte på den relevante hendelsens faktiske innvirkning på prosjektets fremdrift.

Felles for FIDIC, NS 8405 og NF 07 er også at de forsinkende forhold skal vurderes samlet.¹²⁷ Dette har sammenheng med at det enkelte forsinkende forhold ikke nødvendigvis påvirker fremdriftsplanen, men dersom det er tilstrekkelig mange, eventuelt at forsinkelse inntreffer ved et ekstra forsinkende forhold, så vil dette få virkning for fremdriftsplanen.¹²⁸ Når det gjelder Skip 2000 og LOGIC åpner ordlyden for en tilsvarende tolkning.

Avgjørende er således hendelsens faktiske innvirkning på arbeidets fremdrift. En liten begrensning i denne sammenhengen ligger i at beregning av fristforlengelse også må sees i sammenheng med problemstillingen knyttet til hvem som etter kontrakten kan sies å eie tilvirkers slakk/flyt.¹²⁹ I de fleste fremdriftsplaner vil tilvirker ha lagt inn et visst slingringsmonn i forhold til å nå de nærmere angitte frister. Dersom det er avtalt at tilvirker

amerikansk kontraktstradisjon, Meland 2006 s. 142 – 144 i forhold til Skip 2000, Kaasen 2006 s. 185 – 186 og s. 716 – 717, Glover 2006 s. 200 – 203 i forhold til FIDIC og Mestad 1991 s. 219. Se også dom av Stavanger Byrett 17. juni 1993 hvor et hovedårsakssynspunkt ble lagt til grunn. Den part som kunne tilskrives den hendelse som i det vesentlige var årsak i forsinkelsen måtte også bære ansvaret for denne. Se blant annet dommens s. 75 – 76 og s. 84

¹²⁶ Mestad 1991 s. 167.

¹²⁷ Glover 2006 s. 200, NF 07 art. 13.4, NS 8405 art. 24.5

¹²⁸ Kaasen 2006 s. 376, Marthinussen m.fl 2006 s. 405 - 406

¹²⁹ Se blant annet Kaasen 2006 s. 374 – 376, Aadnesen 2001 s. 82 – 83, Marthinussen m.fl 2006 s. 389

eier denne eksklusivt vil i utgangspunktet all faktisk forsinkelse føre til fristforlengelse. Som regel vil det ikke foreligge noen uttrykkelig avtale om fremdriftsplanens flyt, og spørsmålet om hvem som eier denne må løses etter en konkret tolkning. Vanligvis legges det opp til at tilvirker må belage seg på å anvende hele eller deler av fremdriftsplanens flyt til å nå de avtalte frister. I så fall må hendelsens faktiske innvirkning på arbeidets fremdrift modifieres gjennom at tilvirker er forpliktet til å benytte sin slakk for å motvirke den foreliggende forsinkelse.

6 AVSLUTTENDE BEMERKNINGER

6.1 Kontraktenes løsninger hensiktsmessige til sitt formål?

Standardkontraktenes løsninger og systemer knyttet til tilvirkers fristforlengelse er på mange måter et forsøk på å tilpasse seg de praktiske behov under de ulike tilvirkningsprosjektene. Avhandlingen har satt kontraktene under lupen, og redegjørelsen ovenfor belyser de ulike reguleringene i et komparativt perspektiv. På denne måten kan både fordeler og ulemper med de ulike kontraktene komme til syne.

Når det gjelder standardkontraktenes systemer og kontraktsteknikk ved tilvirkers krav på fristforlengelse er det fabrikkasjonskontraktene, spesielt NF 07, som fremstår mest tilgjengelig og administrativt fordelaktig for bruk i tilvirkningsprosjekter av et visst omfang. Som nevnt i tilknytning til NS 8405 anses det unødvendig å ha tre tilnærmet like systemer for endringer, vederlagsjustering og fristforlengelse. FIDIC er også lite pedagogisk og til tider vanskelig å lese da den er svært kasuistisk, detaljert og inkluderer mange krysshenvisninger. Videre er det prosessuelle regelverket spredt mellom ulike materielle bestemmelser i kontrakten i større grad enn det som er nødvendig. Skip 2000 på sin side fremstår langt enklere. Skipsbyggingsprosjektene karakteriseres imidlertid at det ikke nødvendigvis er behov for et omfattende kontraktssystem rundt tilvirkers krav på fristforlengelse.

Når det gjelder de ulike materielle grunnlag for tilvirkers krav på fristforlengelse har kontraktene styrker og svakheter. Skip 2000 er muligens den kontrakten som skiller seg ut i størst grad ved at den omtaler langt færre mulige grunnlag for tilvirkers krav på fristforlengelse enn de øvrige kontraktene. Dette har imidlertid sammenheng med prosjektets karakter som tilvirkningskjøp, og er ikke nødvendigvis en svakhet ved kontrakten i seg selv. På et overordnet plan kan det sies at kontraktene i det store og det

hele er tilpasset sitt formål. Imidlertid vil jeg argumentere for at avhandlingen viser at det er visse elementer de ulike kontraktene kunne enten inkludert eller ekskludert når det gjelder de ulike reguleringene knyttet til tilvirkers grunnlag for krav på fristforlengelse. Eksempelvis finner vi en styrke i LOGIC ved at den uttrykkelig gir tilvirker grunnlag for krav på fristforlengelse dersom bestiller har misligholdt en angitt plikt til å bidra med ytterligere prosjekteringsunderlag der det er behov for dette. FIDIC kunne på sin side vært litt klarere i sin regulering knyttet til bestillers plikt til å komme med standpunkter og responser underveis i prosjektet ved spørsmål om grunnlag for krav på fristforlengelse. Fabrikasjonskontraktene har også en svakhet sett fra tilvirkers side sammenlignet med entreprisekontraktene når det gjelder fristforlengelse grunnet i mangel på samordning og koordinering i prosjektet. Eksempelvis pålegger NS 8405 uttrykkelig bestiller en plikt til å sørge for koordinering og samordning mellom aktørene hvorpå tilvirker kan ha krav på fristforlengelse ved brudd på denne plikten. Når det gjelder forsinkelser som skyldes bestiller representant og dennes innblanding i prosjektet er det kun NF 07 og Skip 2000 som regulerer forholdet. Tilvirker står således svakere under de øvrige kontraktene dersom bestillers representant er årsak i tilvirkers forsinkelse.

Når det gjelder kontraktens regulering av fremgangsmåten for og beregningen av selve fristforlengelsen anser jeg også tilvirker for å være i en utsatt posisjon dersom forholdet reguleres av FIDIC og fristforlengelsen fastsettes på grunnlag av ingeniørens *''fair determination in accordance with the contract''*.

Tilvirkers ulike grunnlag for krav på fristforlengelse i henhold til de utvalgte standardkontraktene er mange og varierte. På et overordnet nivå finner vi likevel mange fellestrekk knyttet til de ulike materielle grunnlag. Dette gjelder også når det kommer til selve beregningen av fristforlengelsen. På et mer detaljert nivå blir det imidlertid klart at sentrale forskjeller eksisterer.

7 Litteraturliste

Aadnesen, Henrik *En rettslig studie av endringsreglene i skipsbyggingskontrakten av 2000* i *MarIus* nr. 272, 2001

Andenæs, Mads Henry *Kontraktsvilkår*. Oslo, 1989

Askheim, Lars Olav, Gisvold, Marius og Tapper, Jan Kaare *Kontrakter i Petroleumsvirksomheten*. Oslo, 1983

Barbo, Jan Einar *Kontraktsomlegging i entrepriseforhold*. Universitetsforlaget AS, 1997

Butterworths Concise Australian Legal Dictionary, Third Edition, LexisNexis Butterworths, 2004

Course on Contract Engineering, presented by Norwegian Petroleum Consultant A.S and Heather – Tenmar + Company, 1981

Curtis, Simon *The Law of Shipbuilding Contracts*, Third edition, London: LLP, 2002

Eckhoff, Torstein ved Helgesen, Jan *Rettskildelære*. 5.utgave, Universitetsforlaget, 2001

Eggleston, Brian *"Liquidated Damages and Extensions of Time in Construction Contracts"*. Blackwell Science, 1997

Glover, Jeremy, Hughes, Simon og Thomas Q.C, Cristopher *Understanding the new FIDIC red book, a clause by clause commentary*. Sweet and Maxwell Limited of 100 Avenue Road, 2006

Hagstrøm, Viggo *Entrepriserett Utvalgte emner*. Vinderen Forlag, 1997

Hagstrøm, Viggo *Obligasjonsrett*. 3.opplag, Universitetsforlaget , 2003

Kaasen, Knut *Petroleumskontrakter*. Universitetsforlaget, 2006

Knudtzon, Stephen *Den nye kontrakt for bygging av skip ved norske verksteder*.
Spesialnummer A1984 av Nordisk Skipsrederforening medlemsblad, 1981.

Krüger, Kai *Norsk Kontraktsrett*. 2. Opplag, Alma Mater Forlag, Bergen 1991

Krüger, Kai *Hindringsansvar – ny kontraktsrettslig ansvarsfigur?* Jussens venner 1992 s. 337 flg.

Marthinussen, Karl, Giverholt, Heikki og Arvesen, Hans-Jørgen *NS 8405 med kommentarer*. 2. utgave, 1. Opplag, Gyldendal Norsk Forlag, 2006

McKendrick, Ewan *Contract Law – Text, Cases and Materials* Oxford University Press, 2003

Meland, Øystein *Skipsbygging, kommentarer til Norsk Standard Skipsbyggingskontrakt*. 1. opplag, Bodoni Forlag, 2006

Mestad, Ola *Om Force Majeure og risikofordeling i kontrakt*. Universitetsforlaget, 1991

Moss, Guiditta Cordero *Lectures on Comparative Law of Contracts* Hustrykkeriet Jur.fak.
Universitetet i Oslo, 2004

Nisja, Ola Ø *The Engineer in International Construction: Agent? Mediator? Adjudicator?*
ICLR, 2004

Oxford Dictionary of Law, Fifth Edition, Oxford University Press, 2002

Pickavance, Keith *Delay and Disruption in Construction Contracts* Third edition, LLP,
London Singapore, 2005

Vedlegg I – Norsk Fabrikasjonskontrakt 07, utvalgte artikler

Norsk fabrikasjonskontrakt 2007

NF 07



DEL I ALMINNELIGE BESTEMMELSER

Art. 1 DEFINISJONER

- 1.4 Endring av Arbeidet betyr endring av Arbeidet, Arbeidsbeskrivelsen, Fremdriftsplanen, Spesifikasjoner, Tegninger og Selskapets Leveranser etter reglene i art. 12 til 16.
- 1.5 Endringsordre betyr instruks om Endring av Arbeidet utstedt i henhold til art. 14.
- 1.6 Endringsordrekrav betyr krav fremsatt av Leverandøren i henhold til art. 16.1.
- 1.8 Force Majeure betyr en hendelse utenfor en parts kontroll som han ikke burde ha forutsett da Kontrakten ble inngått og som han heller ikke med rimelighet kan ventes å overvinne eller avverge virkningene av.

Art. 3 PARTENES REPRESENTANTER OG PERSONELL

- 3.3 Leverandøren skal gi Selskapets Representant adgang til Byggeplass(ene) og Arbeidet i arbeidstiden. Det samme gjelder personer bemyndiget av Selskapets Representant, forutsatt at bemyndigelsen er varslet i rimelig tid.

Dersom Leverandøren mener at Selskapets Representant eller personer med bemyndigelse fra ham ved sitt nærvær hindrer Arbeidets fremdrift, skal han uten ugrunnet opphold etter at han ble klar over forholdet fremsette krav som nevnt i art. 16.1.

DEL II UTFØRELSEN AV ARBEIDET

Art. 4 LEVERANDØRENS OG SELSKAPETS PLIKTER - HOVEDREGLER

4.1 Leverandøren skal utføre Arbeidet på en fagmessig og aktsom måte i henhold til Kontrakten. Han skal herunder:

- a) prioritere sikkerhetsmessige forhold høyt for å ivareta liv, helse, eiendom og miljø, og
- b) samarbeide med Selskapets Representant og personer denne har utpekt i henhold til art. 3.

4.3 Leverandøren har, innenfor de rammer som settes av Vedleggene A og C, plikt til å samarbeide med Selskapet og andre leverandører og innrette seg i forhold til disse, slik at alle aktiviteter på en Byggeplass kan skje rasjonelt og uten forsinkelse.

Selskapet har rett til å utføre arbeid og til å la andre leverandører utføre arbeid på Kontraktsgjenstanden i den utstrekning dette fremgår av Vedlegg A eller C. Dersom Selskapet ønsker slikt arbeid utført som ikke fremgår av Vedlegg A eller C, gjelder reglene i art. 12 til 16 tilsvarende.

4.4 Selskapet skal levere de ytelser og fatte de beslutninger som påhviler det innenfor de frister som er angitt i Kontrakten og ellers innen rimelig tid dersom slike frister ikke er gitt.

Art. 5 MYNDIGHETSKRAV. TILLATELSER

- 5.1 Leverandøren skal holde seg informert om og rette seg etter:
- a) lover og forskrifter som gjelder på en Byggeplass og det sted der Kontraktsgjenstanden i henhold til Kontrakten skal benyttes, og
 - b) krav og pålegg som er fastsatt av klasseinstitusjoner og offentlige myndigheter, og
 - c) gjeldende fagforenings- og lønnsavtaler.

Vedtas lover og forskrifter som nevnt i første avsnitt punkt a) eller gis det krav og pålegg som nevnt i første avsnitt pkt. b) etter Kontraktens undertegning, og dette nødvendiggjør Endring av Arbeidet eller dets utførelse som påvirker Leverandørens kostnader eller fremdrift, kan hver av partene kreve endring av Kontraktsprisen eller Fremdriftsplanen som reflekterer virkningen av slike vedtak, krav eller pålegg. Slik behandles også endringer i offentlige myndigheters praktisering av lover og forskrifter som nevnt i første avsnitt punkt a). Reglene i art. 12 til 16 gjelder tilsvarende, slik at fristen for å fremsette Endringsordrekav løper fra det tidspunkt Leverandøren fikk eller burde ha fått kunnskap om de forhold som begrunner kravet.

- 5.2 Leverandøren skal i rett tid innhente og opprettholde de godkjenninger og tillatelser som er nødvendige for utførelsen av Arbeidet og som må eller kan innhentes i Leverandørens navn. Selskapet skal yte nødvendig medvirkning til dette.

Selskapet skal i rett tid innhente og opprettholde alle andre godkjenninger og tillatelser. Etter Selskapets anmodning skal Leverandøren hjelpe til med å innhente slike godkjenninger og tillatelser som gjelder Arbeidet og som bare kan innhentes i Selskapets navn.

Art. 6 TEGNINGER. SPESIFIKASJONER. SELSKAPETS LEVERANSER

- 6.4 Etter å ha mottatt varsel fra Leverandøren i henhold til art. 6.1 eller 6.2, skal Selskapet uten ugrunnet opphold enten sørge for nødvendig retting eller gi Leverandøren instruks om hvorledes han skal forholde seg. Reglene i art. 12 til 16 gjelder tilsvarende.

Art. 8 UNDERLEVERANSER

- 8.2 Leverandøren er ansvarlig etter Kontrakten for Underleveranser.

Dersom Selskapet inngår Rammeavtaler med en eller flere leverandører og disse overføres til Leverandøren, skal Leverandørens direkte ekstra utgifter bæres av Selskapet dersom Leverandøren kan dokumentere at Underleverandøren i henhold til en Rammeavtale ikke kan levere innenfor angitte leveringsfrister i Rammeavtalen eller dersom det i Rammeavtalen ikke er angitt leveringsfrister og Leverandøren dokumenterer at leveransen ikke kan benyttes i Leverandørens fabrikasjon innenfor fastsatt Fremdriftsplan. Disse bestemmelser kommer likevel ikke til anvendelse dersom det kan påvises at forsinkelsen er forårsaket av forhold fra Leverandørens side. Forøvrig får bestemmelsene i art. 8.2, 3. avsnitt anvendelse for Rammeavtaler som overføres til Leverandøren etter kontraktsinngåelse.

Dersom Selskapet etter inngåelse av Kontrakten overfører en kontrakt om Underleveranser til Leverandøren eller utpeker en Underleverandør, og vilkårene for Underleveransen ikke var kjent for Leverandøren ved inngåelsen av Kontrakten, er Leverandørens ansvar for mangler og forsinkelser som alene skyldes forhold som Underleverandøren svarer for, begrenset til det ansvar Underleverandøren har etter den kontrakt som overføres til Leverandøren. Dersom Underleverandøren nevnt i art. 8.2 annet og tredje avsnitt går konkurs og kontrakten angående Underleveransen derved faller bort, har Leverandøren krav på justering av Fremdriftsplanen og Kontraktsprisen i henhold til reglene i art. 12-16.

DEL III FREMDRIFT I ARBEIDET

Art. 11 FREMDRIFTSPLAN. FORSINKET FREMDRIFT

- 11.1 Leverandøren skal utføre Arbeidet i samsvar med Vedlegg C.

Får Leverandøren grunn til å anta at Arbeidet ikke kan utføres i samsvar med de milepæler som er fastsatt i Vedlegg C, skal han straks gi Selskapet varsel om dette.

- 11.2 Mener Leverandøren at Arbeidet ikke kan utføres i samsvar med Vedlegg C på grunn av forhold Selskapet skal holde ham skadesløs for, gjelder reglene i art. 16 tilsvarende. Endringsordrekrav må fremsettes innen utløpet av fristen som er fastsatt i art. 16.1, eller eventuelt den frist som er fastsatt i henholdsvis art. 3.3, 4.3, 5.1, 6.4, 8.2, 18.3, 27.2 og 28.3.

- 11.3 Mener Leverandøren at Arbeidet ikke kan utføres i samsvar med Vedlegg C av grunner Leverandøren har ansvaret for, skal han innen 14 Dager etter varselet etter art. 11.1 gi melding om:

- a) årsaken til forsinkelsen, og
- b) antatt virkning for Fremdriftsplanen og andre deler av Arbeidet, og
- c) de tiltak som Leverandøren anser egnet for å unngå, innhente eller begrense forsinkelsen.

Selskapet skal uten ugrunnet opphold gi Leverandøren meddelelse om sitt syn på Leverandørens informasjon i henhold til art. 11.3 a), b) og c). Slik meddelelse fritar ikke Leverandøren for hans plikter etter art. 11.1.

- 11.4 Er de tiltak Leverandøren foreslår eller setter i verk ikke tilstrekkelige til å unngå eller innhente forsinkelsen, kan Selskapet kreve at Leverandøren treffer de tiltak som Selskapet anser nødvendige. Vil Leverandøren gjøre gjeldende at han ikke plikter å sette i verk de tiltak Selskapet krever, gjelder reglene om endring i art. 12 til 16 tilsvarende.

DEL IV ENDRINGER, AVBESTILLING OG INNSTILLING

Art. 12 RETT TIL ENDRING AV ARBEIDET

- 12.1 Selskapet har rett til å gi pålegg om slike Endringer av Arbeidet som etter Selskapets oppfatning er ønskelige.

Endringer av Arbeidet kan angå økning eller reduksjon i omfang, eller endring av karakter, kvalitet, art eller utførelse av Arbeidet eller noen del av dette, samt endringer i Vedlegg C.

Selskapet har likevel ikke rett til å foreskrive Endringer av Arbeidet som samlet sett går ut over hva partene med rimelighet kunne regne med da Kontrakten ble inngått.

- 12.2 Utsteder Selskapet en Endringsordre, skal Leverandøren uten ugrunnet opphold sende Selskapet et overslag. Selskapet kan også kreve et slikt overslag før Endringsordre utstedes. Overslaget skal inneholde:

- a) en beskrivelse av den aktuelle Endring av Arbeidet, og
- b) en detaljert plan for utførelse av Endring av Arbeidet som viser de ressurser som er nødvendige og milepæler av betydning, og
- c) virkningen på Kontraktsprisen med en forklaring av hvorledes denne er beregnet i henhold til art. 13.2, og
- d) virkningen på Fremdriftsplanen så langt det i det konkrete tilfellet er mulig.

Selskapet skal betale Leverandørens nødvendige og dokumenterte kostnader med å utarbeide de overslag som er krevd av Selskapet. Bestemmelsene i art. 12 til 15 gjelder tilsvarende.

- 12.3 Leverandøren kan foreslå Endring av Arbeidet.

Leverandøren har rett til, etter reglene i art. 3.3, 4.3, 5.1, 6.4, 8.2, 11.2, 11.4, 16.1, 18.3, 27.1, 28.3 og 28.5 å kreve endring av Kontraktspris og/eller Fremdriftsplanen.

Art. 13 VIRKNINGENE AV ENDRING AV ARBEIDET

- 13.4 Virkningene av et endringsarbeid på Fremdriftsplanen skal avtales i den enkelte Endringsordre på grunnlag av den samlede nettoeffekt av en endring hvor det også tas rimelig hensyn til de samlede forsinkende virkninger av tidligere endringsarbeider.

Med de begrensninger som følger av art. 12.1 kan Selskapet kreve at Leverandøren setter i verk særlige tiltak for å unngå at et endringsarbeid får virkning for Fremdriftsplanen eller for å begrense forsinkelsen mest mulig. Reglene i art. 12 til 16 gjelder tilsvarende.

- 13.5 En Endring av Arbeidet som er forårsaket av forhold Leverandøren har ansvar for, skal ikke medføre noen forandring av Kontraktsprisen eller Fremdriftsplanen i Leverandørens favør.

Art. 18 SELSKAPETS RETT TIL MIDLERTIDIG Å INNSTILLE ARBEIDET

- 18.1 Selskapet kan ved varsel til Leverandøren kreve at utførelsen av Arbeidet eller deler av dette blir midlertidig innstilt.

Varselet skal angi hvilken del av Arbeidet som skal innstilles, fra hvilken dato dette skal skje og forventet dato for gjenopptagelse av Arbeidet. Videre skal angis mobiliseringsplan og eventuelle støttefunksjoner som skal opprettholdes mens Arbeidet er innstilt.

Leverandøren skal gjenoppta Arbeidet etter varsel fra Selskapet. Tidspunktet for gjenopptagelse av Arbeidet fastsettes under hensyn til mobiliseringsplanen og opprettholdte støttefunksjoner.

- 18.3 Vedlegg C skal justeres for virkningen av innstillingen av Arbeidet. Art. 12 til 16 gjelder tilsvarende. Endringsordrekrav må fremsettes uten ugrunnet opphold etter at Selskapet har krevd Arbeidet gjenopptatt.

DEL VI KONTRAKTSBRUDD

Art. 24 FORSINKELSE FRA LEVERANDØRENS SIDE

- 24.1 Ut over det som er fastlagt om forsinket fremdrift i art. 11, foreligger forsinkelse når det Arbeid Vedlegg C forutsetter ikke er kontraktsmessig utført på tidspunktet for en dagmulftsanksjonert milepæl.

I forhold til Leveringsdato skal levering anses å ha skjedd på det tidspunkt da Leveringsprotokollen opprettes eller skulle ha vært opprettet i henhold til art. 19.1 og 19.2.

- 24.2 Er Arbeidet forsinket i forhold til de dagmulftsanksjonerte milepæler som er fastsatt i Vedlegg C, skal Leverandøren betale dagmulkt til Selskapet. Dersom vilkårene for levering etter art. 19.1 foreligger på Leveringsdato, bortfaller likevel Selskapets rett til dagmulkt for forsinkelse i relasjon til de tidligere dagmulftsanksjonerte milepæler, unntatt for så vidt Selskapet godtgjør å ha lidt tap på grunn av slik tidligere forsinkelse.

Dagmulkten beregnes av kontraktsverdien av det Arbeidet som etter Fremdriftsplanen skulle vært ferdig ved slik dagmulftsanksjonert milepæl eller i tilfelle ved Leveringsdato. Den prosentvise dagmulkt for ikke å nå en milepæl eller i tilfelle Leveringsdato skal være 0,15%.

Leverandørens samlede ansvar for dagmulfter etter Kontrakten er begrenset til 10% av Kontraktsprisen.

Påløpt dagmulkt gjøres opp i forbindelse med sluttoppgjøret, jfr. art. 20.4.

Art. 27 KONTRAKTSBRUDD FRA SELSKAPETS SIDE

- 27.1 Dersom Selskapet er forsinket med levering av ytelser, med å fatte beslutninger eller å utføre andre plikter som Selskapet har i henhold til Kontrakten, har Leverandøren krav på justering av Fremdriftsplanen og/eller Kontraktsprisen i henhold til reglene i art. 12 til 16. Slik justering skal reflektere konsekvensene for Leverandøren av Selskapets forsinkelse.

Leverandøren har tilsvarende rett til endring av Fremdriftsplanen og tillegg til Kontraktsprisen ved forsinkelser og økte kostnader som skyldes mangelfull oppfyllelse av ytelser som påhviler Selskapet etter Kontrakten. Slik justering skal likevel ikke foretas i den utstrekning forsinkelsen skyldes at Leverandøren ikke har oppfylt sine forpliktelser i henhold til art. 6.

- 27.2 Selskapet skal utstede Endringsordre etter reglene i art. 12 til 16 vedrørende justeringer av Fremdriftsplanen og tillegg til Kontraktsprisen som følge av Selskapets kontraktsbrudd. Dersom ikke Leverandøren har fremsatt Endringsordrekrav uten ugrunnet opphold etter at han har oppdaget kontraktsbruddet, taper han retten til å påberope seg dette.

DEL VII FORCE MAJEURE

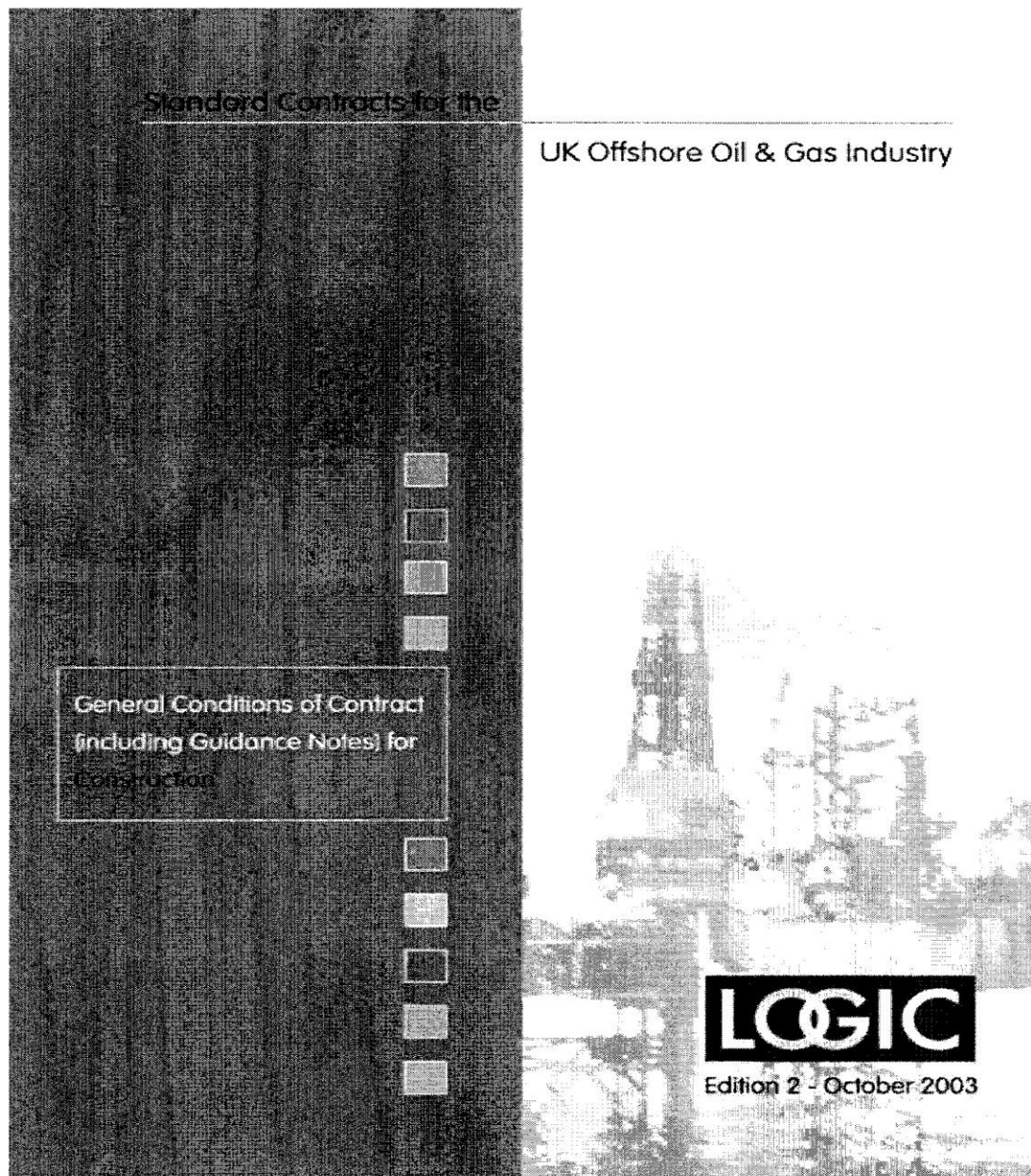
Art. 28 VIRKNINGER AV FORCE MAJEURE

- 28.1 Ingen av partene skal anses for å ha misligholdt en forpliktelse etter Kontrakten i den utstrekning han kan godtgjøre at overholdelse av den er blitt forhindret på grunn av Force Majeure.
- 28.2 Den part som vil påberope seg Force Majeure, skal så snart som mulig gi den annen part varsel om Force Majeure-situasjonen.
- 28.3 Bortsett fra det tilfelle som er angitt i annet avsnitt skal hver av partene dekke sine omkostninger som skyldes en Force Majeure-situasjon.

Dersom Selskapet påberoper seg Force Majeure, skal art. 18.1 og 18.2 gjelde tilsvarende..

Innen 14 Dager etter at Force Majeure-situasjonen har opphørt, skal Leverandøren fremsette eventuelle krav om justering av Vedlegg C etter reglene i art. 12 til 16. Vedlegg C skal i tilfelle justeres under hensyntagen til den forsinkelse som Leverandøren er påført som følge av Force Majeure-situasjonen.

**Vedlegg II - LOGIC General Conditions of Contract for Construction,
utvalgte artikler**



1. DEFINITIONS

- 1.16 "PROGRAMME" shall mean the detailed work plan for carrying out the WORK which shall be prepared by the CONTRACTOR and which the COMPANY has approved as the current detailed work plan that the CONTRACTOR shall utilise in the performance of the WORK in accordance with Clause 11.
- 1.17 "SCHEDULED COMPLETION DATE" shall mean the date by which the CONTRACTOR is required to achieve COMPLETION, which at the EFFECTIVE DATE OF COMMENCEMENT OF THE CONTRACT shall be the date as stated in Appendix 1 to Section I - Form of Agreement.
- 1.18 "SCHEDULE OF KEY DATES" shall mean the schedule of events and associated dates set out in Section II b) - Special Conditions of Contract, together with amendments to any or all of such dates as may be made from time to time in accordance with Clause 14.
- 1.22 "VARIATION" shall mean both:
- (a) an instruction to the CONTRACTOR in accordance with Clause 14.1; and
 - (b) an adjustment to the SCHEDULE OF KEY DATES and/or CONTRACT PRICE to which the CONTRACTOR is entitled under any Clause of this Section II - Conditions of Contract.

3. COMPANY AND CONTRACTOR REPRESENTATIVES

3.1 General

- (c) The COMPANY REPRESENTATIVE and any person authorised by him shall have access at all reasonable times to the WORKSITE and the CONTRACTOR shall afford every facility for and every assistance in obtaining the right of access.

4. CONTRACTOR'S GENERAL OBLIGATIONS

- 4.4 Except to the extent that it may be legally or physically impossible or create a hazard to safety the CONTRACTOR shall comply with the COMPANY's instructions and directions on all matters relating to the WORK.

Subject to Clause 14, the COMPANY shall issue a VARIATION if the CONTRACTOR can show that it has suffered delay and/or incurred additional cost as a result of any instruction or direction issued under this Clause.

- 4.6 In order to ensure that performance and completion of the WORK are not delayed or impeded the CONTRACTOR shall be responsible for the timely provision of all matters referred to in Clauses 4.1, 4.3 and 4.5 and, where provided for elsewhere in the CONTRACT, for the timely request of COMPANY-provided materials and equipment.

5. RESPONSIBILITY FOR COMPANY-PROVIDED ITEMS

- 5.1 The COMPANY shall provide the materials and equipment as specified in Section X - Materials, Services and Facilities to be provided by the COMPANY. Dates of delivery and methods of delivery shall be as specified in that Section.

6. CONTRACTOR TO INFORM ITSELF

- 6.2 If during the execution of the WORK the CONTRACTOR encounters seabed and/or subsoil conditions, which conditions could not reasonably have been foreseen by a contractor experienced in the types of work to be carried out under the CONTRACT, subject to the provisions of Clause 14 the COMPANY shall issue a VARIATION if the CONTRACTOR can show that it has suffered delay and/or incurred additional cost as a direct result of encountering such seabed and/or subsoil conditions.

Such VARIATION shall be evaluated using the rates and prices included in the CONTRACT or, in the absence of suitable rates and prices, on the basis of actual

additional costs incurred by the CONTRACTOR as a result of encountering such conditions.

7. CONTRACTOR TO INFORM COMPANY/ COMPANY TO INFORM CONTRACTOR

- 7.1 The CONTRACTOR shall notify the COMPANY without undue delay of all things which in the opinion of the CONTRACTOR appear to be deficiencies, omissions, contradictions or ambiguities in the CONTRACT or conflicts with applicable law. The COMPANY shall review these items and issue the necessary instructions before the CONTRACTOR proceeds with any part of the WORK affected. Subject to the provisions of Clause 14, the COMPANY shall issue a VARIATION if the CONTRACTOR can show that it has suffered delay and/or incurred additional cost as a result of any such instruction.
- 7.4 The COMPANY shall without delay provide to the CONTRACTOR all information affecting the WORK which the CONTRACTOR reasonably requires and requests from the COMPANY in order to properly perform the WORK in accordance with the CONTRACT.

10. CO-OPERATION WITH OTHERS

- 10.1 During the carrying out of the WORK the COMPANY may employ other contractors in connection with its operations at the WORKSITE. The CONTRACTOR shall permit free access to the WORKSITE to such other contractors and shall co-operate with them and afford all reasonable facilities to them.
- 10.2 Subject to Clause 14, the COMPANY shall issue a VARIATION if the CONTRACTOR can show that in compliance with Clause 10.1 the CONTRACTOR has suffered delay and/or incurred cost that could not reasonably have been foreseen by an experienced contractor.

11. PROGRAMME

- 11.1 The CONTRACTOR shall be responsible for the programming of the WORK and for independently controlling its progress.

The CONTRACTOR shall produce a detailed work plan, which complies with any requirements set out in the CONTRACT, providing for performance and completion of the WORK in accordance with the SCHEDULE OF KEY DATES.

- 11.2 The CONTRACTOR shall submit the detailed work plan referred to in Clause 11.1, together with full supporting details to the COMPANY for review. When approved by the COMPANY such work plan shall become the PROGRAMME.
- 11.3 The CONTRACTOR shall use the PROGRAMME as the basis for progress reporting, scheduling, forecasting and controlling performance of the WORK.
- 11.4 In order to take account of VARIATIONS and actual progress of the WORK, the CONTRACTOR shall continually update its detailed work plan and supporting details and regularly submit them to the COMPANY for review. Once a revised work

plan has been approved by the COMPANY it shall become the PROGRAMME, there being only one PROGRAMME at any particular time.

- 11.5 If for any reason which does not entitle the CONTRACTOR to a VARIATION the rate of progress of the WORK is at any time in the opinion of the COMPANY too slow to ensure performance and completion in accordance with the SCHEDULE OF KEY DATES, the COMPANY shall notify the CONTRACTOR and the CONTRACTOR shall thereupon inform the COMPANY of its proposals and take such steps as are necessary to expedite progress so as to complete the WORK or such part of the WORK in accordance with the SCHEDULE OF KEY DATES.

12. TECHNICAL INFORMATION

- 12.1 The COMPANY shall provide TECHNICAL INFORMATION in accordance with Section IX - Documents and Drawings or as provided elsewhere in the CONTRACT and may during the progress of the WORK issue to the CONTRACTOR such modified or additional TECHNICAL INFORMATION as may be necessary for the proper carrying out and completion of the WORK and the CONTRACTOR shall comply with the same.
- 12.2 The CONTRACTOR shall give adequate notice of any further TECHNICAL INFORMATION that may be required for the proper carrying out and completion of the WORK in accordance with the SCHEDULE OF KEY DATES.
- 12.3 Where the CONTRACTOR is required to produce sketches, drawings, calculations, reports, recommendations and the like, or the preparation of such is necessary for the proper carrying out and completion of the WORK, the CONTRACTOR shall submit all such documents to the COMPANY as may be requested by the COMPANY, for review and comment. The COMPANY shall be afforded the time specified in the CONTRACT (or if no time is specified a reasonable time) to carry out such review so that progress of the WORK is not delayed.
- 12.5 The CONTRACTOR shall carry out such checks on TECHNICAL INFORMATION as are specified in the JOB SPECIFICATION. The COMPANY shall not be responsible for any additional cost and/or delay that results from the CONTRACTOR's omission to complete such checks promptly and properly.

14. VARIATIONS

- 14.1 Right of the COMPANY to issue instructions
 - (a) The COMPANY has the right to issue instructions to the CONTRACTOR at any time to do any of the following;
 - (i) make any revision to the WORK which may include additions, omissions, substitutions and changes in quality, form, character, kind, position, dimension, level or line and changes in any method of construction specified by the COMPANY;
 - (ii) revise elements of the WORK already completed in accordance with the CONTRACT;

- (iii) accelerate the WORK within limits of practicality in order to recover all or part of any delay in respect of which the CONTRACTOR would otherwise have been entitled to a revision to the SCHEDULE OF KEY DATES in accordance with Clause 14.5;
 - (iv) reprogramme the WORK and reschedule its resource within the limits of practicality in order to complete the WORK or any part thereof in accordance with any amendment to the SCHEDULE OF KEY DATES the COMPANY may require.
- (b) An instruction under Clause 14.1(a) will constitute a VARIATION. When required by the COMPANY, on receipt of any such VARIATION, the CONTRACTOR shall proceed immediately as instructed even though the amount of any adjustment to the CONTRACT PRICE and/or SCHEDULE OF KEY DATES may not have been determined.

14.2 VARIATIONS Generally

- (a) Prior to instructing or authorising any VARIATION, the COMPANY may require the CONTRACTOR to submit estimates as described in Clause 14.4.
- (b) The CONTRACT PRICE and/or SCHEDULE OF KEY DATES shall be subject to adjustment only as a result of a VARIATION.
- (c) The CONTRACTOR shall not be entitled to receive a VARIATION to cover any instruction, decision or act of the COMPANY which may be made or given in order to ensure that the CONTRACTOR complies with any of its obligations under the CONTRACT.
- (d) A VARIATION shall in no way affect the rights or obligations of the parties except as expressly provided in that VARIATION. Any VARIATION shall be governed by all the provisions of the CONTRACT.

14.3 CONTRACTOR'S Right to Request a VARIATION

- (a) If the CONTRACTOR considers that an occurrence has taken place for which it is entitled to receive a VARIATION, the CONTRACTOR, before proceeding with any work affected by such occurrence, shall request without delay in writing that the COMPANY issue a VARIATION. Any such request shall include details of the occurrence including any relevant dates and the Clause or Clauses of the CONTRACT under which the CONTRACTOR considers itself to be entitled to a VARIATION. Such occurrences shall include but not be limited to the following:
 - (i) an instruction from the COMPANY, whether contained in drawings or specifications issued by the COMPANY or not, which in the opinion of the CONTRACTOR constitutes a revision to the WORK;
 - (ii) matters arising under any Clause of the CONTRACT including Clause 14.6 in respect of which it is specifically stated that a VARIATION will be authorised by the COMPANY.
- (b) If the CONTRACTOR fails to submit requests for VARIATIONS in accordance with Clause 14.3 (a) when it considers or should reasonably have considered that an occurrence has taken place for which it is entitled to receive a VARIATION and/or fails to provide supporting estimates in accordance with Clause 14.4, the CONTRACTOR shall, at the sole discretion of the COMPANY,

forfeit any right to receive such VARIATIONS and any rights concerning adjustment to the CONTRACT PRICE and/or SCHEDULE OF KEY DATES.

- (c) The COMPANY shall within a reasonable time of having received a request for a VARIATION and the supporting estimates give notice to the CONTRACTOR stating either:
 - (i) that the proposed VARIATION or part thereof is accepted in principle in which case the COMPANY will issue such VARIATION; and/or
 - (ii) that what is requested or part thereof is included in the obligations undertaken by the CONTRACTOR under the terms of the CONTRACT and that the request is accordingly rejected; and/or
 - (iii) that the request or part thereof is rejected for other stated reasons.

Should the CONTRACTOR wish to pursue any request for a VARIATION or part thereof which has been rejected by the COMPANY it shall proceed in accordance with the provisions of Clause 14.7.

14.4 CONTRACTOR'S Estimates

Within seven (7) days of having been requested by the COMPANY in accordance with Clause 14.2 (a) or the CONTRACTOR having requested a VARIATION in accordance with Clause 14.3 (a) or such longer time as the COMPANY shall agree where reasonable for any specific VARIATION the CONTRACTOR shall submit to the COMPANY fully detailed estimates prepared on a basis as directed by the COMPANY.

Such estimates shall include:

- (i) a description of the work to be varied under the VARIATION;
- (ii) a detailed schedule for the execution of the VARIATION showing the resources to be employed;
- (iii) the effect (if any) on the CONTRACT PRICE;
- (iv) the effect (if any) on the PROGRAMME and SCHEDULE OF KEY DATES.

14.5 Adjustments to CONTRACT PRICE and SCHEDULE OF KEY DATES

Adjustments to the CONTRACT PRICE and SCHEDULE OF KEY DATES relating to any VARIATION shall be made as follows:

Wherever possible the effect (if any) of a VARIATION on CONTRACT PRICE and SCHEDULE OF KEY DATES shall be agreed before the instruction is issued or before work starts, using the estimates prepared by the CONTRACTOR in accordance with Clause 14.4.

Failing agreement on the basis of the CONTRACTOR's estimate, the COMPANY shall determine the effects of VARIATIONS in accordance with the following principles:

- (a) where work is of a similar nature and carried out under similar conditions to work priced in the CONTRACT it shall be valued at the appropriate rates and prices included in the CONTRACT.

In the event that rates and prices for delay and/or adjustments to the SCHEDULE OF KEY DATES are included in Section III - Remuneration; then such rates and prices shall be used where appropriate;

- (b) where work is not of a similar nature or is not carried out under similar conditions to work priced in the CONTRACT or there are no appropriate rates or prices in the CONTRACT then a fair valuation shall be made;
- (c) with respect to effect on the SCHEDULE OF KEY DATES a fair and reasonable adjustment shall be made taking into account all relevant factors including any acceleration instructed under Clause 14.1(a).

Except insofar as the CONTRACTOR can demonstrate that adjustments (including nil adjustments) to the CONTRACT PRICE and /or SCHEDULE OF KEY DATES determined for a VARIATION are incorrect due to factors which could not have been foreseen by the CONTRACTOR at the time of such determination, any such adjustments shall not be subject to renegotiation and shall be deemed to include any cumulative effect of the VARIATION and the determined effect of any and all other previously authorised VARIATIONS on the CONTRACT PRICE and the SCHEDULE OF KEY DATES.

Should factors arise which could not have been foreseen as described, no alteration shall be made to any agreed VARIATION but a new VARIATION shall be issued to deal with any additional effects of such factors.

14.6 VARIATIONS in respect of delay and/or additional cost

The COMPANY shall authorise a VARIATION if the CONTRACTOR can show that it has suffered delay and/or incurred cost as a direct result of any of the following:

- (a) failure of the COMPANY to comply with relevant CONTRACT provisions in respect of drawings and/or specifications and/or other information;
- (b) failure of the COMPANY to comply with relevant CONTRACT provisions in respect of Section X - Materials, Services and Facilities to be provided by the COMPANY;
- (c) information supplied by the COMPANY for which the COMPANY is liable under the terms of the CONTRACT and which is incorrect, provided the CONTRACTOR has complied with its obligations under Clause 7.1.

Under any such VARIATION and notwithstanding the provisions of Clause 14.5 (a), the CONTRACTOR will be entitled to such adjustments to the CONTRACT PRICE and SCHEDULE OF KEY DATES as are fair and reasonable taking into account all relevant factors including the following:

- (i) any acceleration ordered by the COMPANY to overcome all or part of any delay in accordance with Clause 14.1(a);
- (ii) that the CONTRACTOR is entitled to recover necessary direct additional cost which includes any necessary additional overheads but not profit.

In the event that specific rates and prices for delay and/or extension to the SCHEDULE OF KEY DATES are included in Section III - Remuneration, then such rates and prices shall be used where appropriate to evaluate any adjustment to the CONTRACT PRICE under the provisions of this Clause and shall be deemed to represent direct additional cost to the CONTRACTOR as defined herein.

14.7 Disputed VARIATIONS

- (a) If at any time the CONTRACTOR intends to claim any adjustment to the CONTRACT PRICE and/or SCHEDULE OF KEY DATES additional to that previously determined by the COMPANY for a VARIATION issued by the COMPANY or requested by the CONTRACTOR, the CONTRACTOR shall give notice in writing of such intention without delay after the happening of the events giving rise to such claim.

Such events shall include but not be limited to the following:

- (i) rejection by the COMPANY of a request for a VARIATION made by the CONTRACTOR;
- (ii) any VARIATION where effect on CONTRACT PRICE and/or SCHEDULE OF KEY DATES cannot be determined at the time.

Upon the happening of such events the CONTRACTOR shall keep such contemporary records as may reasonably be necessary to support any claim it may subsequently wish to make.

- (b) Upon receipt by the COMPANY of any such notice of claim, and without necessarily admitting any liability, the COMPANY may instruct the CONTRACTOR to keep such contemporary records or further contemporary records as the case may be as are reasonable and may be material to the claim of which notice has been received and the CONTRACTOR shall keep such records, copies of which shall be supplied to the COMPANY as and when the COMPANY may direct.
- (c) The CONTRACTOR shall send to the COMPANY at the end of every month an account giving particulars, as full and detailed as possible, of all such claims.
- (d) If the CONTRACTOR does not give notices and/or does not submit records and accounts in accordance with the provisions of Clauses 14.7(a), 14.7(b) and 14.7(c) the CONTRACTOR shall, at the sole discretion of the COMPANY, forfeit any right to receive any adjustment to the CONTRACT PRICE and/or SCHEDULE OF KEY DATES in respect of any such claims.
- (e) Where any matter in respect to adjustments to the CONTRACT PRICE and/or SCHEDULE OF KEY DATES has not been finalised and without prejudice to the rights of either the COMPANY or the CONTRACTOR, the COMPANY having taken into account the relevant provisions of the CONTRACT and all other relevant factors, will make such adjustments as it considers to be fair and reasonable. The COMPANY will inform the CONTRACTOR of decisions reached in this respect and will make appropriate payments in accordance with such decisions.

14.8 Discretionary Provision

If the CONTRACTOR has forfeited the right to receive any VARIATION under the provisions of Clause 14.3 (b) and/or 14.7 (d) in respect of any occurrence which it considers would otherwise have entitled it to receive a VARIATION, the CONTRACTOR shall nevertheless have the option at any time to discuss such matters with the COMPANY. The COMPANY shall, at its sole discretion, decide whether to issue a VARIATION in respect of any such matters.

15. FORCE MAJEURE

- 15.1 Neither the COMPANY nor the CONTRACTOR shall be responsible for any failure to fulfil any term or condition of the CONTRACT if and to the extent that fulfilment has been delayed or temporarily prevented by a force majeure occurrence, as hereunder defined, which has been notified in accordance with this Clause 15 and which is beyond the control and without the fault or negligence of the party affected and which, by the exercise of reasonable diligence, the said party is unable to provide against.
- 15.2 For the purposes of this CONTRACT only the following occurrences shall be force majeure.
- (a) Riot, war, invasion, act of foreign enemies, hostilities (whether war be declared or not), acts of terrorism, civil war, rebellion, revolution, insurrection of military or usurped power;
 - (b) Ionising radiations or contamination by radio-activity from any nuclear fuel or from any nuclear waste from the combustion of nuclear fuel or radio-active, toxic, explosive or other hazardous properties of any explosive nuclear assembly or nuclear component thereof;
 - (c) Pressure waves caused by aircraft or other aerial devices travelling at sonic or supersonic speeds;
 - (d) Earthquake, flood, fire, explosion and/or other natural physical disaster, but excluding weather conditions as such, regardless of severity;
 - (e) Strikes at a national or regional level or industrial disputes at a national or regional level, or strikes or industrial disputes by labour not employed by the affected party its subcontractors or its suppliers and which affect a substantial or essential portion of the WORK;
 - (f) Maritime or aviation disasters;
 - (g) Changes to any general or local Statute, Ordinance, Decree, or other Law, or any regulation or bye-law of any local or other duly constituted authority or the introduction of any such Statute, Ordinance, Decree, Law, regulation or bye-law.
- 15.3 In the event of a force majeure occurrence, the party that is or may be delayed in performing the CONTRACT shall notify the other party without delay giving the full particulars thereof and shall use all reasonable endeavours to remedy the situation without delay.
- 15.4 If either party is delayed in performing the CONTRACT by a force majeure occurrence, the SCHEDULE OF KEY DATES but not the CONTRACT PRICE, except as otherwise expressly provided in the CONTRACT, shall be adjusted in accordance with Clause 14 and Clause 15.5.
- 15.5 Upon cessation of any force majeure occurrence the CONTRACTOR shall prepare a revised PROGRAMME to include for rescheduling of the WORK so as to minimise the effects of the delay and having made due allowance for any instruction to accelerate the WORK given in accordance with Clause 14, the COMPANY shall authorise a VARIATION to adjust the SCHEDULE OF KEY DATES in order to take into account any remaining effects of such delay.
- 15.6 Following notification of a force majeure occurrence in accordance with Clause 15.3, the COMPANY and the CONTRACTOR shall meet without delay with a view to

agreeing a mutually acceptable course of action to minimise any effects of such occurrence.

16. SUSPENSION

- 16.1 The COMPANY shall have the right, by notice to the CONTRACTOR, to suspend the WORK or any part thereof to the extent detailed in the notice, for any of the following reasons:
- (a) subject only to Clause 16.3, in the event of some default on the part of the CONTRACTOR; or
 - (b) in the event that suspension is necessary for the proper execution or safety of the WORK, or persons; or
 - (c) to suit the convenience of the COMPANY.
- 16.4 Unless the suspension arises as a result of default on the part of the CONTRACTOR, the CONTRACT PRICE and SCHEDULE OF KEY DATES shall be adjusted in accordance with the relevant provisions of Section III - Remuneration or, in the absence of such provisions, in accordance with Clause 14.

24. CARE OF THE PERMANENT WORK AND INSURANCE

- 24.1 Subject to the provisions of Clause 24.2, but without prejudice to the CONTRACTOR's other obligations under the CONTRACT and at law, the CONTRACTOR shall be responsible for the PERMANENT WORK from the EFFECTIVE DATE OF COMMENCEMENT OF THE CONTRACT until the date of the HANDOVER CERTIFICATE or the COMPLETION CERTIFICATE, whichever is the earlier, in respect of the whole or the relevant part of the PERMANENT WORK, at which date or dates responsibility shall pass to the COMPANY. Before the date of any such HANDOVER CERTIFICATE or COMPLETION CERTIFICATE as applicable, in the event of loss or damage to the PERMANENT WORK, the CONTRACTOR shall, if instructed by the COMPANY, reconstruct, repair or replace the same.
- 24.2 Notwithstanding Clause 24.1, the CONTRACTOR shall not be liable for loss or damage to the PERMANENT WORK which is occasioned :-
- (a) by War Risks as defined in the London Market Standard Fire Policy, or Nuclear Risks as defined in the London Market Standard Nuclear Exclusion Clause, and/or
 - (b) by any negligent act or omission of the COMPANY GROUP, and/or
 - (c) by a force majeure occurrence as defined in Clause 15 hereof.

Before the issue of the HANDOVER CERTIFICATE or the COMPLETION CERTIFICATE as applicable, in the event of loss or damage to the PERMANENT WORK being occasioned by any of the foregoing, the CONTRACTOR shall, if instructed by the COMPANY, reconstruct, repair or replace the same, and the COMPANY shall issue a VARIATION in accordance with Clause 14 in respect of such reconstruction, repair or replacement.

35. LIQUIDATED DAMAGES

- 35.1 If the CONTRACTOR fails to complete any of the items listed in Appendix 1 to Section I - Form of Agreement in accordance with the relevant date included in the SCHEDULE OF KEY DATES and/or fails to achieve the requirements of the CONTRACT in respect of any other items listed under the heading Clause 35.1 - Liquidated Damages in the said Appendix 1, the CONTRACTOR shall be liable to the COMPANY for Liquidated Damages. The amounts of such Liquidated Damages shall be as specified in the said Appendix 1.
- 35.2 All amounts of such Liquidated Damages for which the CONTRACTOR may become liable are agreed as a genuine pre-estimate of the losses which may be sustained by the COMPANY in the event that the CONTRACTOR fails in its respective obligations under the CONTRACT and not a penalty. Such Liquidated Damages shall be the sole and exclusive financial remedy of the COMPANY in respect of such failure.



Norsk Standard NS 8405:2008

ICS 91.010.20
Språk: Norsk

Norsk bygge- og anleggskontrakt

Norwegian building and civil engineering contract

16.3 Byggeplassadministrasjon og fremdriftskontroll av sideentreprenører

Byggherren kan pålegge entreprenøren å utføre eller bli underlagt byggeplassadministrasjon og fremdriftskontroll når dette fremgår av kontrakten eller er særskilt avtalt senere.

Dersom entreprenøren er pålagt å utføre byggeplassadministrasjon og fremdriftskontroll, skal han, med mindre annet er avtalt:

- a) etablere en samlet fremdriftsplan for egne og administrerte sideentreprenørers arbeider;
- b) foreta kontroll med at fremdriftsplanene holdes;
- c) varsle byggherren uten ugrunnet opphold dersom en administrert sideentreprenørs forhold truer med å forsinke fremdriften på byggeplassen;
- d) angi antatt årsak til forsinkelsen og forventet virkning for fremdriften;
- e) hvis mulig, angi tiltak for å avhjelpe eller minske forsinkelsen.

Utføres ikke disse forpliktelsene på forsvarlig måte, kan byggherren kreve erstatning for det tap han ellers ville ha unngått.

Overtakelse av forpliktelse til å utføre byggeplassadministrasjon og fremdriftskontroll av sideentreprenører innebærer ikke at entreprenøren gir avkall på sin rett til å kreve fristforlengelse og tilleggsvederlag for forhold som har sin årsak hos en administrert sideentreprenør.

17 Risiko for skade på kontraktarbeidet i byggetiden

Inntil overtakelse har funnet sted, bærer entreprenøren risikoen for materialer og det som til enhver tid er utført av kontraktarbeidet. Det samme gjelder for materialer som byggherren har fremskaffet og overgitt i entreprenørens besittelse.

Entreprenøren bærer likevel ikke risikoen for skade som er forårsaket av byggherren. Det samme gjelder for skade som er forårsaket av byggherrens kontraktsmedhjelpere under utførelsen av deres kontraktsforpliktelser. Dersom skade som nevnt ovenfor dekkes av entreprenørens forsikring etter 10.1, og entreprenøren ikke får dekket forsikringens egenandel av skadevolderen eller skadevolderens forsikringsselskap, skal egenandelen begrenset opp til 1 G dekkes av byggherren.

Entreprenøren bærer heller ikke risikoen dersom kontraktarbeidet eller materialer blir skadet på grunn av ekstraordinære og upåregnelige omstendigheter som krig, opprør, naturkatastrofe m.m.

For annen skade på kontraktarbeidet som byggherren har risikoen for og som dekkes av entreprenørens forsikring etter 10.1, skal byggherren dekke egenandelen.

18 Fremdrift og samordning

18.1 Fremdriftsplan

Er ikke annet avtalt, skal entreprenøren innen seks uker etter kontraktsinngåelsen utarbeide og fremlegge fremdriftsplan for egne arbeider basert på kontrakten og den oversikt som byggherren leverer etter 19.7. Fremdriftsplanen skal holde seg innenfor de rammer som er angitt i kontrakten. Den skal vise hovedaktivitetene og hvilke andre aktiviteter disse er avhengige av, herunder forholdet til arbeid som utføres av sideentreprenører og andre av byggherrens kontraktsmedhjelpere.

Planen skal justeres hvis samordning i henhold til 18.3 eller endringer gjør det nødvendig.

18.2 Fremdriftsstatus og varsling

Entreprenøren skal jevnlig informere byggherren om fremdriftsstatus basert på den fremdriftsplanen som er etablert i henhold til 18.1.

Entreprenøren skal uten ugrunnet opphold varsle byggherren dersom det oppstår eller vil kunne oppstå avvik av betydning i forhold til gjeldende fremdriftsplan. Dersom entreprenøren vil kreve tilleggsvederlag eller fristforlengelse av dagmulktbelagte frister, skal kravet varsles og behandles etter bestemmelsene i kap. IV.

Hvis den faktiske fremdriften avviker fra gjeldende fremdriftsplan i en slik grad at planen ikke lenger utgjør et hensiktsmessig grunnlag å rapportere mot, kan byggherren kreve at planen revideres. Slik planrevisjon innebærer kun at grunnlaget for rapportering og varsling endres.

18.3 Samordningsplikt

Entreprenøren har plikt til uten særskilt vederlag å samordne sin fremdrift med sideentreprenører, prosjekterende og øvrige aktører i prosjektet. Han skal likeledes gjennomføre utførelsen i samråd med de samme aktører. Disse forpliktelsene gjelder bare innenfor de rammer som er påregnelige i henhold til kontraktens angivelse av arbeidets art, omfang og fremdrift, samt kontraktens opplysninger om sideentreprisenes antall, art og fremdrift.

Medfører byggherrens koordinering av alle aktørene i prosjektet i henhold til 19.7 at entreprenøren må legge om sin utførelse i større grad enn det som følger av 18.3 første ledd, skal pålegg om slik omlegging gis ved endringsordre, jf. 22.3.

19 Innholdet av byggherrens medvirkningsplikt

19.1 Medvirkningsplikt

Med mindre annet er avtalt, skal byggherren foreta leveranser og yte slik annen medvirkning som følger av 19.2 til 19.7.

19.2 Prosjektering

Byggherren skal levere de tegninger, beskrivelser og beregninger som er nødvendige og egnet som grunnlag for utførelsen av kontraktarbeidet.

Byggherren bærer risikoen for følgene av feil, uoverensstemmelser og ufullstendigheter eller utilstrekkelig veiledning i kontraktsdokumenter og tegninger, beskrivelser og beregninger som han har levert.

19.3 Fysisk arbeidsunderlag og grunnforhold

Byggherren skal stille til rådighet for entreprenøren det fysiske arbeidsunderlaget, herunder andres arbeid på bygget eller anlegget, som entreprenøren skal bygge på.

Byggherren bærer risikoen for at det fysiske arbeidsunderlaget og grunnforholdene er slik entreprenøren hadde grunn til å regne med ut fra kontrakten, oppdragets art og omstendighetene for øvrig.

19.4 Fastmerker for utmåling, byggelinje

Byggherren skal påvise fastmerker for høydemålinger, byggelinjer, nabogrenser o.l.

19.5 Materialer

Byggherren skal levere materialer og produkter til entreprenøren bare dersom dette er uttrykkelig avtalt.

Byggherren bærer risikoen for kvalitet og anvendelighet av materialer og produkter han har levert. Han bærer likeledes risikoen for anvendeligheten av materialer og navngitte produkter han krever brukt.

19.6 Offentlige tillatelser

Byggherren skal skaffe de nødvendige tillatelser som etter lover og forskrifter skal utstedes til ham eller hans kontraktsmedhjelpere, så som eventuell rammetillatelse m.v.

19.7 Byggherrens koordinering

Byggherren skal sørge for den tidsmessige koordineringen av aktørene i prosjektet som er nødvendig for entreprenørens gjennomføring av sine kontraktsforpliktelser, herunder utarbeidelse og justering av fremdriftsplan etter 18.1 og samordning etter 18.3. Han skal fremlegge en oppdatert samlet oversikt som viser entreprisene og leveransene i prosjektet, herunder den innbyrdes avhengigheten mellom disse. Er ikke annet avtalt, skal oversikten foreligge senest fire uker etter kontraktsinngåelsen. Den skal ajourføres for endringer, nye leveranser og entrepriser i prosjektet.

20 Tidspunkt for byggherrens medvirkning

20.1 Avtalt tid for byggherrens medvirkning

Er det avtalt frister for byggherrens leveranser og annen medvirkning, skal disse oppfylles til de avtalte tidspunkter. Bli fremdriftsplanen for entreprenørens aktiviteter endret, skal leveranse og medvirkning fra byggherren justeres tilsvarende i samsvar med 20.2.

20.2 Samordningsplikt

Byggherren har plikt til å samordne sine leveranser og annen medvirkning med entreprenørens arbeid, slik at oppfyllelsen skjer i så god tid at entreprenørens planlegging og fremdrift ikke hindres eller forsinkes i forhold til entreprenørens produksjonsopplegg. Dersom entreprenøren har behov for et dokument eller annen ytelse tidligere enn det byggherren har grunn til å tro, skal han varsle byggherren i god tid på forhånd. Byggherren plikter imidlertid ikke å samordne sine leveranser eller medvirkning i større grad enn hva entreprenøren hadde grunn til å forvente ut fra kontraktens angivelse av arbeidets art, omfang og fremdrift, samt kontraktens opplysninger om sideentreprisenes antall, art, omfang og fremdrift.

20.3 Plan for byggherrens medvirkning

Entreprenøren kan kreve at byggherren utarbeider og om nødvendig reviderer en plan for levering av de ytelser entreprenøren er avhengig av, herunder prosjekteringen av kontraktarbeidet. Planen skal baseres på byggherrens forpliktelser etter 19.7, 20.1 og 20.2.

Byggherren skal uten ugrunnet opphold varsle entreprenøren dersom det oppstår avvik av betydning i forhold til denne planen.

Kap IV Endringer. Forsinkelse og svikt m.v. ved byggherrens medvirkning

22 Endringer

22.1 Retten til å pålegge endringer

Byggherren kan ved endringsordre pålegge entreprenøren endringer.

En endring kan gå ut på at entreprenøren skal yte noe i tillegg til eller i stedet for det opprinnelige avtalte at ytelsenes karakter, kvalitet, art eller utførelse skal endres, eller at avtalte ytelser skal utgå.

En endring må stå i sammenheng med det kontrakten omfatter, og ikke være av en vesentlig annen art enn det opprinnelig avtalte arbeidet. Er ikke annet avtalt, kan ikke byggherren pålegge entreprenøren endringer ut over 15 % netto tillegg til kontraktssummen.

Avvik i forhold til kontraktens mengdeangivelse på poster som skal avregnes etter enhetspriser (regulerbare poster), utgjør ingen endring med mindre avviket i vesentlig grad overstiger det entreprenøren burde ha tatt i betraktning ved inngåelsen av kontrakten.

22.2 Endring i form av pålegg om forsering

Dersom entreprenøren har krav på fristforlengelse, kan en endring gå ut på at de dagmulktbelagte tidsfrister helt eller delvis skal fastholdes.

Hvis hensynet til samordning av utførelsen med sideentreprenører, prosjekterende og øvrige aktører i prosjektet nødvendiggjør at minst én av entreprenørene legger om sin utførelse i større omfang enn det som følger av 18.3, kan byggherren ved endringsordre kreve at entreprenøren foretar slik omlegging, herunder forsering.

Entreprenørens plikt til forsering eller omlegging, som nevnt i første og annet ledd, gjelder bare i den utstrekning dette kan skje innenfor rammen av en forsvarlig fremdrift og er praktisk mulig uten urimelige oppofrelser for entreprenøren. Hvis krav til samordning etter annet ledd medfører at en dagmulktbelagt frist forskyves til et tidligere tidspunkt, skal den nye fristen anses som dagmulktbelagt i den utstrekning den kan nås ved forsering innenfor de rammer som følger av foregående punktum.

24 Fristforlengelse

24.1 Entreprenørens krav på fristforlengelse som følge av byggherrens forhold

Entreprenøren har krav på fristforlengelse dersom fremdriften hindres som følge av

- a) endringer, jf. punktene 22 og 23, eller
- b) forsinkelse eller svikt ved byggherrens leveranser eller annen medvirkning etter bestemmelsene i punktene 19 og 20, eller
- c) andre hindringer for entreprenørens oppfyllelse som byggherren har risikoen for.

24.2 Byggherrens krav på fristforlengelse som følge av entreprenørens forhold

Byggherren har krav på fristforlengelse dersom fremdriften av hans leveranser eller annen medvirkning hindres som følge av forhold entreprenøren har risikoen for.

24.3 Partenes krav på fristforlengelse på grunn av force majeure

Partene har krav på fristforlengelse dersom fremdriften av deres forpliktelser hindres av forhold utenfor deres kontroll, så som ekstraordinære værforhold, offentlige påbud og forbud, streik, lockout og overenskomstbestemmelser.

Blir fremdriften hindret av en kontraktsmedhjelper, har parten krav på fristforlengelse dersom kontraktsmedhjelperen hindres av slike forhold utenfor hans kontroll som nevnt i første ledd.

En part har ikke krav på fristforlengelse for hindring han eller hans kontraktsmedhjelpere burde ha tatt i betraktning ved inngåelsen av sine respektive kontrakter, eller med rimelighet kunne ventes å unngå eller overvinne følgende av.

En part har dessuten krav på fristforlengelse dersom fremdriften hindres som følge av at den andre parten har krav på fristforlengelse etter denne bestemmelsen.

Partene har ikke krav på justering av vederlaget som følge av fristforlengelse etter denne bestemmelsen.

24.4 Varsel om fristforlengelse

Dersom en part vil kreve fristforlengelse på grunn av forhold som er beskrevet i 24.1, 24.2 eller 24.3, skal han varsle den andre parten uten ugrunnet opphold.

Krav på fristforlengelse tapes dersom det ikke varsles innen utløpet av fristen.

24.5 Beregning av fristforlengelse

Fristforlengelsen skal svare til den virkning på fremdriften som forhold nevnt i 24.1, 24.2 og 24.3 har forårsaket, der det blant annet tas hensyn til nødvendig avbrudd og eventuell forskyvning av utførelsen til en for vedkommende part ugunstigere eller gunstigere årstid. Det skal også tas hensyn til den samlede virkningen av tidligere varslede forhold som kunne gi rett til fristforlengelse.

Partene plikter å forebygge og begrense skadevirkningene av en fristforlengelse og samarbeide med hverandre om de tiltak som kan iverksettes.

24.6 Spesifisering av kravet på fristforlengelse

Når det foreligger grunnlag for å beregne omfanget av kravet, skal parten uten ugrunnet opphold spesifisere og begrunne sitt krav.

Dersom han ikke spesifiserer og begrunner kravet innen fristen, har han bare krav på slik fristforlengelse som den andre parten måtte forstå at han hadde krav på.

24.7 Partens svarplikt

Den parten som mottar krav på fristforlengelse, skal svare uten ugrunnet opphold etter å ha mottatt et spesifisert og begrunnet krav, jf. 24.6. Innsigelser mot kravet tapes dersom de ikke fremsettes innen fristen.

24.8 Forsering ved uberettiget avslag

Hvis byggherren helt eller delvis avslår et berettiget krav på fristforlengelse, kan entreprenøren velge å anse avslaget som et pålegg om forsering gitt ved endringsordre. Entreprenøren har ikke en slik valgrett dersom vederlaget for forseringen må antas å ville overstige den dagmulkten som ville ha påløpt hvis byggherrens avslag var berettiget og forsering ikke ble iverksatt, tillagt 30 %.

Før forsering etter første ledd iverksettes, skal byggherren varsles med angivelse av hva forseringen antas å ville koste.

30 Entreprenørens rettigheter ved forsinket betaling

30.2 Entreprenørens rett til å stanse arbeidet

Entreprenøren har med 24 timers skriftlig varsel rett til å stanse utførelsen dersom byggherren vesentlig misligholder sin betalingsforpliktelse, eller det er klart at slikt mislighold vil inntre.

Ved stansing har entreprenøren krav på fristforlengelse og tilleggsvederlag i samsvar med bestemmelsene i punktene 24 og 25. Entreprenøren skal varsle sitt krav i samsvar med varslingsbestemmelsene i de samme punktene.

34 Dagmulkt ved forsinkelse

34.1 Dagmulktbelagte frister

Sluttfristen for kontraktarbeidene er dagmulktbelagt. Dersom kontrakten ikke inneholder en sluttfrist, skal denne fastsettes basert på at entreprenøren påbegynner utførelsen snarest mulig etter at kontrakten er inngått og gjennomfører arbeidet rasjonelt og uten unødvendig opphold.

Andre frister enn sluttfristen er bare dagmulktbelagte når dette er uttrykkelig angitt i kontrakten for den enkelte frist.

Byggherren kan ikke kreve erstatning i stedet for dagmulkt ved overskridelse av dagmulktbelagte frister, med mindre det foreligger forsett eller grov uaktsomhet. Han kan ikke kreve erstatning for overskridelse av frister som ikke er dagmulktbelagte, med mindre det foreligger brudd på samordningsplikten, jf. punkt 35.

34.2 Når dagmulkt påløper

Byggherren kan kreve dagmulkt dersom arbeidet ikke er ferdigstilt innen de dagmulktbelagte frister som gjelder etter 34.1, eventuelt justert for entreprenørens fristforlengelse. Dagmulkten slutter å løpe ved ferdigstillelsen. Ved urettmessig brukstakelse slutter dagmulkten å løpe i henhold til bestemmelsen i 32.8 femte ledd.

Arbeidet anses ferdigstilt den dato det overtas av byggherren, eller den dato entreprenøren har krevd overtakelse dersom byggherren da ikke kan nekte overtakelse i henhold til 32.5. Dersom delovertakelse etter 32.7 har funnet sted, anses ferdigstillelse av de overtatte delene å ha skjedd ved delovertakelsen.

Arbeider som ikke skal delovertas, men som skal utføres innen dagmulktbelagte frister, anses som ferdigstilte på det tidspunkt byggherren etter bestemmelsene i 32.5 ikke ville kunne ha nektet overtakelse.

34.3 Dagmulktens størrelse

Er ikke annet avtalt, skal dagmulkten per hverdag utgjøre:

- 1 ‰ av kontraktssummen ved overskridelse av sluttfristen, men ikke mindre enn kr. 1500.
- 1 ‰ av kontraktssummen for den delen av kontraktarbeidet som skal være ferdigstilt til en dagmulktbelagt delfrist, men ikke mindre enn kr. 750.

Med hverdager menes alle dager unntatt helligdager og offentlige høytidsdager.

Entreprenørens samlede dagmulktansvar er begrenset til 10 % av kontraktssummen.

Ansvarsbegrensningen gjelder ikke dersom forsinkelsen har sin årsak i forsett eller grov uaktsomhet hos entreprenøren.

34.4 Varslingsplikt

På skriftlig forespørsel fra entreprenøren plikter byggherren uten ugrunnet opphold å opplyse skriftlig om han vil kreve dagmulkt for overskridelse av en dagmulktbelagt frist. Gjør byggherren ikke det, taper han retten til å kreve denne dagmulkten.

Vedlegg IV – FIDIC Conditions of Contract for Construction for Building and Engineering Works, utvalgte artikler

GENERAL CONDITIONS

GUIDANCE FOR THE
PREPARATION OF
PARTICULAR CONDITIONS

Conditions of Contract
for **CONSTRUCTION**

FOR BUILDING AND ENGINEERING WORKS
DESIGNED BY THE EMPLOYER

FORMS OF LETTER OF
TENDER, CONTRACT
AGREEMENT AND
DISPUTE ADJUDICATION
AGREEMENT

First Edition 1999
ISBN 2-88432-022-9

BUGGE, ARENTZ-HANSEN & RASMUSSEN
ADVOKATFIRMA

10,6 F
ex 1

FEDERATION INTERNATIONALE DES INGENIEURS-CONSEILS
INTERNATIONAL FEDERATION OF CONSULTING ENGINEERS
INTERNATIONALE VEREINIGUNG BERATENDER INGENIEURE
FEDERACION INTERNACIONAL DE INGENIEROS CONSULTORES



General Conditions

1 General Provisions

1.9 Delayed Drawings or Instructions

The Contractor shall give notice to the Engineer whenever the Works are likely to be delayed or disrupted if any necessary drawing or instruction is not issued to the Contractor within a particular time, which shall be reasonable. The notice shall include details of the necessary drawing or instruction, details of why and by when it should be issued, and details of the nature and amount of the delay or disruption likely to be suffered if it is late.

If the Contractor suffers delay and/or incurs Cost as a result of a failure of the Engineer to issue the notified drawing or instruction within a time which is reasonable and is specified in the notice with supporting details, the Contractor shall give a further notice to the Engineer and shall be entitled subject to Sub-Clause 20.1 [*Contractor's Claims*] to:

- (a) an extension of time for any such delay, if completion is or will be delayed, under Sub-Clause 8.4 [*Extension of Time for Completion*], and
- (b) payment of any such Cost plus reasonable profit, which shall be included in the Contract Price.

After receiving this further notice, the Engineer shall proceed in accordance with Sub-Clause 3.5 [*Determinations*] to agree or determine these matters.

However, if and to the extent that the Engineer's failure was caused by any error or delay by the Contractor, including an error in, or delay in the submission of, any of the Contractor's Documents, the Contractor shall not be entitled to such extension of time, Cost or profit.

The 2 Employer

2.1 Right of Access to the Site

The Employer shall give the Contractor right of access to, and possession of, all parts of the Site within the time (or times) stated in the Appendix to Tender. The right and possession may not be exclusive to the Contractor. If, under the Contract, the Employer is required to give (to the Contractor) possession of any foundation, structure, plant or means of access, the Employer shall do so in the time and manner stated in the Specification. However, the Employer may withhold any such right or possession until the Performance Security has been received.

If no such time is stated in the Appendix to Tender, the Employer shall give the Contractor right of access to, and possession of, the Site within such times as may be required to enable the Contractor to proceed in accordance with the programme submitted under Sub-Clause 8.3 *[Programme]*.

If the Contractor suffers delay and/or incurs Cost as a result of a failure by the Employer to give any such right or possession within such time, the Contractor shall give notice to the Engineer and shall be entitled subject to Sub-Clause 20.1 *[Contractor's Claims]* to:

- (a) an extension of time for any such delay, if completion is or will be delayed, under Sub-Clause 8.4 *[Extension of Time for Completion]*, and
- (b) payment of any such Cost plus reasonable profit, which shall be included in the Contract Price.

After receiving this notice, the Engineer shall proceed in accordance with Sub-Clause 3.5 *[Determinations]* to agree or determine these matters.

However, if and to the extent that the Employer's failure was caused by any error or delay by the Contractor, including an error in, or delay in the submission of, any of the Contractor's Documents, the Contractor shall not be entitled to such extension of time, Cost or profit.

The 3 Engineer

3.3

Instructions of the Engineer

The Engineer may issue to the Contractor (at any time) instructions and additional or modified Drawings which may be necessary for the execution of the Works and the remedying of any defects, all in accordance with the Contract. The Contractor shall only take instructions from the Engineer, or from an assistant to whom the appropriate authority has been delegated under this Clause. If an instruction constitutes a Variation, Clause 13 [*Variations and Adjustments*] shall apply.

The Contractor shall comply with the instructions given by the Engineer or delegated assistant, on any matter related to the Contract. Whenever practicable, their instructions shall be given in writing. If the Engineer or a delegated assistant:

- (a) gives an oral instruction,
- (b) receives a written confirmation of the instruction, from (or on behalf of) the Contractor, within two working days after giving the instruction, and
- (c) does not reply by issuing a written rejection and/or instruction within two working days after receiving the confirmation,

then the confirmation shall constitute the written instruction of the Engineer or delegated assistant (as the case may be).

3.5

Determinations

Whenever these Conditions provide that the Engineer shall proceed in accordance with this Sub-Clause 3.5 to agree or determine any matter, the Engineer shall consult with each Party in an endeavour to reach agreement. If agreement is not achieved, the Engineer shall make a fair determination in accordance with the Contract, taking due regard of all relevant circumstances.

The Engineer shall give notice to both Parties of each agreement or determination, with supporting particulars. Each Party shall give effect to each agreement or determination unless and until revised under Clause 20 [*Claims, Disputes and Arbitration*].

4 The Contractor

4.7 Setting Out

The Contractor shall set out the Works in relation to original points, lines and levels of reference specified in the Contract or notified by the Engineer. The Contractor shall be responsible for the correct positioning of all parts of the Works, and shall rectify any error in the positions, levels, dimensions or alignment of the Works.

The Employer shall be responsible for any errors in these specified or notified items of reference, but the Contractor shall use reasonable efforts to verify their accuracy before they are used.

If the Contractor suffers delay and/or incurs Cost from executing work which was necessitated by an error in these items of reference, and an experienced contractor could not reasonably have discovered such error and avoided this delay and/or Cost, the Contractor shall give notice to the Engineer and shall be entitled subject to Sub-Clause 20.1 [*Contractor's Claims*] to:

- (a) an extension of time for any such delay, if completion is or will be delayed, under Sub-Clause 8.4 [*Extension of Time for Completion*], and
- (b) payment of any such Cost plus reasonable profit, which shall be included in the Contract Price.

After receiving this notice, the Engineer shall proceed in accordance with Sub-Clause 3.5 [*Determinations*] to agree or determine (i) whether and (if so) to what extent the error could not reasonably have been discovered, and (ii) the matters described in sub-paragraphs (a) and (b) above related to this extent.

4.12 Unforeseeable Physical Conditions

In this Sub-Clause, "physical conditions" means natural physical conditions and man-made and other physical obstructions and pollutants, which the Contractor encounters at the Site when executing the Works, including sub-surface and hydrological conditions but excluding climatic conditions.

If the Contractor encounters adverse physical conditions which he considers to have been Unforeseeable, the Contractor shall give notice to the Engineer as soon as practicable.

This notice shall describe the physical conditions, so that they can be inspected by the Engineer, and shall set out the reasons why the Contractor considers them to be Unforeseeable. The Contractor shall continue executing the Works, using such proper and reasonable measures as are appropriate for the physical conditions, and shall comply with any instructions which the Engineer may give. If an instruction constitutes a Variation, Clause 13 [*Variations and Adjustments*] shall apply.

If and to the extent that the Contractor encounters physical conditions which are Unforeseeable, gives such a notice, and suffers delay and/or incurs Cost due to these conditions, the Contractor shall be entitled subject to Sub-Clause 20.1 [*Contractor's Claims*] to:

- (a) an extension of time for any such delay, if completion is or will be delayed, under Sub-Clause 8.4 [*Extension of Time for Completion*], and
- (b) payment of any such Cost, which shall be included in the Contract Price.

After receiving such notice and inspecting and/or investigating these physical conditions, the Engineer shall proceed in accordance with Sub-Clause 3.5 [Determinations] to agree or determine (i) whether and (if so) to what extent these physical conditions were Unforeseeable, and (ii) the matters described in sub-paragraphs (a) and (b) above related to this extent.

However, before additional Cost is finally agreed or determined under sub-paragraph (ii), the Engineer may also review whether other physical conditions in similar parts of the Works (if any) were more favourable than could reasonably have been foreseen when the Contractor submitted the Tender. If and to the extent that these more favourable conditions were encountered, the Engineer may proceed in accordance with Sub-Clause 3.5 [Determinations] to agree or determine the reductions in Cost which were due to these conditions, which may be included (as deductions) in the Contract Price and Payment Certificates. However, the net effect of all adjustments under sub-paragraph (b) and all these reductions, for all the physical conditions encountered in similar parts of the Works, shall not result in a net reduction in the Contract Price.

The Engineer may take account of any evidence of the physical conditions foreseen by the Contractor when submitting the Tender, which may be made available by the Contractor, but shall not be bound by any such evidence.

4.24

Fossils

All fossils, coins, articles of value or antiquity, and structures and other remains or items of geological or archaeological interest found on the Site shall be placed under the care and authority of the Employer. The Contractor shall take reasonable precautions to prevent Contractor's Personnel or other persons from removing or damaging any of these findings.

The Contractor shall, upon discovery of any such finding, promptly give notice to the Engineer, who shall issue instructions for dealing with it. If the Contractor suffers delay and/or incurs Cost from complying with the instructions, the Contractor shall give a further notice to the Engineer and shall be entitled subject to Sub-Clause 20.1 [Contractor's Claims] to:

- (a) an extension of time for any such delay, if completion is or will be delayed, under Sub-Clause 8.4 [Extension of Time for Completion], and
- (b) payment of any such Cost, which shall be included in the Contract Price.

After receiving this further notice, the Engineer shall proceed in accordance with Sub-Clause 3.5 [Determinations] to agree or determine these matters.

7 Plant, Materials and Workmanship

7.4

Testing

This Sub-Clause shall apply to all tests specified in the Contract, other than the Tests after Completion (if any).

The Contractor shall provide all apparatus, assistance, documents and other information, electricity, equipment, fuel, consumables, instruments, labour, materials, and suitably qualified and experienced staff, as are necessary to carry out the specified tests efficiently. The Contractor shall agree, with the Engineer, the time and place for the specified testing of any Plant, Materials and other parts of the Works.

The Engineer may, under Clause 13 [*Variations and Adjustments*], vary the location or details of specified tests, or instruct the Contractor to carry out additional tests. If these varied or additional tests show that the tested Plant, Materials or workmanship is not in accordance with the Contract, the cost of carrying out this Variation shall be borne by the Contractor, notwithstanding other provisions of the Contract.

The Engineer shall give the Contractor not less than 24 hours' notice of the Engineer's intention to attend the tests. If the Engineer does not attend at the time and place agreed, the Contractor may proceed with the tests, unless otherwise instructed by the Engineer, and the tests shall then be deemed to have been made in the Engineer's presence.

If the Contractor suffers delay and/or incurs Cost from complying with these instructions or as a result of a delay for which the Employer is responsible, the Contractor shall give notice to the Engineer and shall be entitled subject to Sub-Clause 20.1 [*Contractor's Claims*] to:

- (a) an extension of time for any such delay, if completion is or will be delayed, under Sub-Clause 8.4 [*Extension of Time for Completion*], and
- (b) payment of any such Cost plus reasonable profit, which shall be included in the Contract Price.

After receiving this notice, the Engineer shall proceed in accordance with Sub-Clause 3.5 [*Determinations*] to agree or determine these matters.

The Contractor shall promptly forward to the Engineer duly certified reports of the tests. When the specified tests have been passed, the Engineer shall endorse the Contractor's test certificate, or issue a certificate to him, to that effect. If the Engineer has not attended the tests, he shall be deemed to have accepted the readings as accurate.

8 Commencement, Delays and Suspension

8.2

Time for Completion

The Contractor shall complete the whole of the Works, and each Section (if any), within the Time for Completion for the Works or Section (as the case may be), including:

- (a) achieving the passing of the Tests on Completion, and
- (b) completing all work which is stated in the Contract as being required for the Works or Section to be considered to be completed for the purposes of taking-over under Sub-Clause 10.1 [*Taking Over of the Works and Sections*].

8.4

Extension of Time for Completion

The Contractor shall be entitled subject to Sub-Clause 20.1 [*Contractor's Claims*] to an extension of the Time for Completion if and to the extent that completion for the purposes of Sub-Clause 10.1 [*Taking Over of the Works and Sections*] is or will be delayed by any of the following causes:

- (a) a Variation (unless an adjustment to the Time for Completion has been agreed under Sub-Clause 13.3 [*Variation Procedure*]) or other substantial change in the quantity of an item of work included in the Contract,
- (b) a cause of delay giving an entitlement to extension of time under a Sub-Clause of these Conditions,
- (c) exceptionally adverse climatic conditions,
- (d) Unforeseeable shortages in the availability of personnel or Goods caused by epidemic or governmental actions, or
- (e) any delay, impediment or prevention caused by or attributable to the Employer, the Employer's Personnel, or the Employer's other contractors on the Site.

If the Contractor considers himself to be entitled to an extension of the Time for Completion, the Contractor shall give notice to the Engineer in accordance with Sub-Clause 20.1 [*Contractor's Claims*]. When determining each extension of time under Sub-Clause 20.1, the Engineer shall review previous determinations and may increase, but shall not decrease, the total extension of time.

General Conditions

© FIDIC 1999

27

8.5

Delays Caused by Authorities

If the following conditions apply, namely:

- (a) the Contractor has diligently followed the procedures laid down by the relevant legally constituted public authorities in the Country,
- (b) these authorities delay or disrupt the Contractor's work, and
- (c) the delay or disruption was Unforeseeable,

then this delay or disruption will be considered as a cause of delay under subparagraph (b) of Sub-Clause 8.4 [*Extension of Time for Completion*].

8.7

Delay Damages

If the Contractor fails to comply with Sub-Clause 8.2 [*Time for Completion*], the Contractor shall subject to Sub-Clause 2.5 [*Employer's Claims*] pay delay damages to the Employer for this default. These delay damages shall be the sum stated in the Appendix to Tender, which shall be paid for every day which shall elapse between the relevant Time for Completion and the date stated in the Taking-Over Certificate. However, the total amount due under this Sub-Clause shall not exceed the maximum amount of delay damages (if any) stated in the Appendix to Tender.

These delay damages shall be the only damages due from the Contractor for such default, other than in the event of termination under Sub-Clause 15.2 [*Termination by Employer*] prior to completion of the Works. These damages shall not relieve the Contractor from his obligation to complete the Works, or from any other duties, obligations or responsibilities which he may have under the Contract.

8.8

Suspension of Work

The Engineer may at any time instruct the Contractor to suspend progress of part or all of the Works. During such suspension, the Contractor shall protect, store and secure such part or the Works against any deterioration, loss or damage.

The Engineer may also notify the cause for the suspension. If and to the extent that the cause is notified and is the responsibility of the Contractor, the following Sub-Clauses 8.9, 8.10 and 8.11 shall not apply.

8.9

Consequences of Suspension

If the Contractor suffers delay and/or incurs Cost from complying with the Engineer's instructions under Sub-Clause 8.8 [*Suspension of Work*] and/or from resuming the work, the Contractor shall give notice to the Engineer and shall be entitled subject to Sub-Clause 20.1 [*Contractor's Claims*] to:

- (a) an extension of time for any such delay, if completion is or will be delayed, under Sub-Clause 8.4 [*Extension of Time for Completion*], and
- (b) payment of any such Cost, which shall be included in the Contract Price.

After receiving this notice, the Engineer shall proceed in accordance with Sub-Clause 3.5 [*Determinations*] to agree or determine these matters.

The Contractor shall not be entitled to an extension of time for, or to payment of the Cost incurred in, making good the consequences of the Contractor's faulty design, workmanship or materials, or of the Contractor's failure to protect, store or secure in accordance with Sub-Clause 8.8 [*Suspension of Work*].

10 Employer's Taking Over

10.3

Interference with Tests on Completion

If the Contractor is prevented, for more than 14 days, from carrying out the Tests on Completion by a cause for which the Employer is responsible, the Employer shall be deemed to have taken over the Works or Section (as the case may be) on the date when the Tests on Completion would otherwise have been completed.

The Engineer shall then issue a Taking-Over Certificate accordingly, and the Contractor shall carry out the Tests on Completion as soon as practicable, before the expiry date of the Defects Notification Period. The Engineer shall require the Tests on Completion to be carried out by giving 14 days' notice and in accordance with the relevant provisions of the Contract.

If the Contractor suffers delay and/or incurs Cost as a result of this delay in carrying out the Tests on Completion, the Contractor shall give notice to the Engineer and shall be entitled subject to Sub-Clause 20.1 [*Contractor's Claims*] to:

- (a) an extension of time for any such delay, if completion is or will be delayed, under Sub-Clause 8.4 [*Extension of Time for Completion*], and
- (b) payment of any such Cost plus reasonable profit, which shall be included in the Contract Price.

After receiving this notice, the Engineer shall proceed in accordance with Sub-Clause 3.5 [*Determinations*] to agree or determine these matters.

13 Variations and Adjustments

13.1

Right to Vary

Variations may be initiated by the Engineer at any time prior to issuing the Taking-Over Certificate for the Works, either by an instruction or by a request for the Contractor to submit a proposal.

The Contractor shall execute and be bound by each Variation, unless the Contractor promptly gives notice to the Engineer stating (with supporting particulars) that the Contractor cannot readily obtain the Goods required for the Variation. Upon receiving this notice, the Engineer shall cancel, confirm or vary the instruction.

Each Variation may include:

- (a) changes to the quantities of any item of work included in the Contract (however, such changes do not necessarily constitute a Variation),
- (b) changes to the quality and other characteristics of any item of work,
- (c) changes to the levels, positions and/or dimensions of any part of the Works,
- (d) omission of any work unless it is to be carried out by others,
- (e) any additional work, Plant, Materials or services necessary for the Permanent Works, including any associated Tests on Completion, boreholes and other testing and exploratory work, or
- (f) changes to the sequence or timing of the execution of the Works.

The Contractor shall not make any alteration and/or modification of the Permanent Works, unless and until the Engineer instructs or approves a Variation.

13.7

Adjustments for Changes in Legislation

The Contract Price shall be adjusted to take account of any increase or decrease in Cost resulting from a change in the Laws of the Country (including the introduction of new Laws and the repeal or modification of existing Laws) or in the judicial or official governmental interpretation of such Laws, made after the Base Date, which affect the Contractor in the performance of obligations under the Contract.

If the Contractor suffers (or will suffer) delay and/or incurs (or will incur) additional Cost as a result of these changes in the Laws or in such interpretations, made after the Base Date, the Contractor shall give notice to the Engineer and shall be entitled subject to Sub-Clause 20.1 [*Contractor's Claims*] to:

- (a) an extension of time for any such delay, if completion is or will be delayed, under Sub-Clause 8.4 [*Extension of Time for Completion*], and
- (b) payment of any such Cost, which shall be included in the Contract Price.

After receiving this notice, the Engineer shall proceed in accordance with Sub-Clause 3.5 [*Determinations*] to agree or determine these matters.



GUIDANCE

FORMS

16

Suspension and Termination by Contractor

16.1

Contractor's Entitlement to Suspend Work

If the Engineer fails to certify in accordance with Sub-Clause 14.6 [*Issue of Interim Payment Certificates*] or the Employer fails to comply with Sub-Clause 2.4 [*Employer's Financial Arrangements*] or Sub-Clause 14.7 [*Payment*], the Contractor may, after giving not less than 21 days' notice to the Employer, suspend work (or reduce the rate of work) unless and until the Contractor has received the Payment Certificate, reasonable evidence or payment, as the case may be and as described in the notice.

The Contractor's action shall not prejudice his entitlements to financing charges under Sub-Clause 14.8 [*Delayed Payment*] and to termination under Sub-Clause 16.2 [*Termination by Contractor*].

If the Contractor subsequently receives such Payment Certificate, evidence or payment (as described in the relevant Sub-Clause and in the above notice) before giving a notice of termination, the Contractor shall resume normal working as soon as is reasonably practicable.

If the Contractor suffers delay and/or incurs Cost as a result of suspending work (or reducing the rate of work) in accordance with this Sub-Clause, the Contractor shall give notice to the Engineer and shall be entitled subject to Sub-Clause 20.1 [*Contractor's Claims*] to:

- (a) an extension of time for any such delay, if completion is or will be delayed, under Sub-Clause 8.4 [*Extension of Time for Completion*], and
- (b) payment of any such Cost plus reasonable profit, which shall be included in the Contract Price.

After receiving this notice, the Engineer shall proceed in accordance with Sub-Clause 3.5 [*Determinations*] to agree or determine these matters.

17

Risk and Responsibility

17.3

Employer's Risks

The risks referred to in Sub-Clause 17.4 below are:

- (a) war, hostilities (whether war be declared or not), invasion, act of foreign enemies,
- (b) rebellion, terrorism, revolution, insurrection, military or usurped power, or civil war, within the Country,
- (c) riot, commotion or disorder within the Country by persons other than the Contractor's Personnel and other employees of the Contractor and Subcontractors,
- (d) munitions of war, explosive materials, ionising radiation or contamination by radio-activity, within the Country, except as may be attributable to the Contractor's use of such munitions, explosives, radiation or radio-activity,
- (e) pressure waves caused by aircraft or other aerial devices travelling at sonic or supersonic speeds,
- (f) use or occupation by the Employer of any part of the Permanent Works, except as may be specified in the Contract,
- (g) design of any part of the Works by the Employer's Personnel or by others for whom the Employer is responsible, and
- (h) any operation of the forces of nature which is Unforeseeable or against which an experienced contractor could not reasonably have been expected to have taken adequate preventative precautions.

General Conditions

© FIDIC 1999

51

17.4

Consequences of Employer's Risks

If and to the extent that any of the risks listed in Sub-Clause 17.3 above results in loss or damage to the Works, Goods or Contractor's Documents, the Contractor shall promptly give notice to the Engineer and shall rectify this loss or damage to the extent required by the Engineer.

If the Contractor suffers delay and/or incurs Cost from rectifying this loss or damage, the Contractor shall give a further notice to the Engineer and shall be entitled subject to Sub-Clause 20.1 [*Contractor's Claims*] to:

- (a) an extension of time for any such delay, if completion is or will be delayed, under Sub-Clause 8.4 [*Extension of Time for Completion*], and
- (b) payment of any such Cost, which shall be included in the Contract Price. In the case of sub-paragraphs (f) and (g) of Sub-Clause 17.3 [*Employer's Risks*], reasonable profit on the Cost shall also be included.

After receiving this further notice, the Engineer shall proceed in accordance with Sub-Clause 3.5 [*Determinations*] to agree or determine these matters.

19

Force Majeure

19.1 Definition of Force Majeure

In this Clause, "Force Majeure" means an exceptional event or circumstance:

- (a) which is beyond a Party's control,
- (b) which such Party could not reasonably have provided against before entering into the Contract,
- (c) which, having arisen, such Party could not reasonably have avoided or overcome, and
- (d) which is not substantially attributable to the other Party.

Force Majeure may include, but is not limited to, exceptional events or circumstances of the kind listed below, so long as conditions (a) to (d) above are satisfied:

- (i) war, hostilities (whether war be declared or not), invasion, act of foreign enemies,
- (ii) rebellion, terrorism, revolution, insurrection, military or usurped power, or civil war,
- (iii) riot, commotion, disorder, strike or lockout by persons other than the Contractor's Personnel and other employees of the Contractor and Sub-contractors,
- (iv) munitions of war, explosive materials, ionising radiation or contamination by radio-activity, except as may be attributable to the Contractor's use of such munitions, explosives, radiation or radio-activity, and
- (v) natural catastrophes such as earthquake, hurricane, typhoon or volcanic activity.

19.2 Notice of Force Majeure

If a Party is or will be prevented from performing any of its obligations under the Contract by Force Majeure, then it shall give notice to the other Party of the event or circumstances constituting the Force Majeure and shall specify the obligations, the performance of which is or will be prevented. The notice shall be given within 14 days after the Party became aware, (or should have become aware), of the relevant event or circumstance constituting Force Majeure.

The Party shall, having given notice, be excused performance of such obligations for so long as such Force Majeure prevents it from performing them.

Notwithstanding any other provision of this Clause, Force Majeure shall not apply to obligations of either Party to make payments to the other Party under the Contract.

19.3

Duty to Minimise Delay

Each Party shall at all times use all reasonable endeavours to minimise any delay in the performance of the Contract as a result of Force Majeure.

A Party shall give notice to the other Party when it ceases to be affected by the Force Majeure.

19.4

Consequences of Force Majeure

If the Contractor is prevented from performing any of his obligations under the Contract by Force Majeure of which notice has been given under Sub-Clause 19.2 [*Notice of Force Majeure*], and suffers delay and/or incurs Cost by reason of such Force Majeure, the Contractor shall be entitled subject to Sub-Clause 20.1 [*Contractor's Claims*] to:

- (a) an extension of time for any such delay, if completion is or will be delayed, under Sub-Clause 8.4 [*Extension of Time for Completion*], and
- (b) if the event or circumstance is of the kind described in sub-paragraphs (i) to (iv) of Sub-Clause 19.1 [*Definition of Force Majeure*] and, in the case of sub-paragraphs (ii) to (iv), occurs in the Country, payment of any such Cost.

After receiving this notice, the Engineer shall proceed in accordance with Sub-Clause 3.5 [*Determinations*] to agree or determine these matters.

19.5

Force Majeure Affecting Subcontractor

If any Subcontractor is entitled under any contract or agreement relating to the Works to relief from force majeure on terms additional to or broader than those specified in this Clause, such additional or broader force majeure events or circumstances shall not excuse the Contractor's non-performance or entitle him to relief under this Clause.

20 Claim, Disputes and Arbitration

20.1 Contractor's Claims

If the Contractor considers himself to be entitled to any extension of the Time for Completion and/or any additional payment, under any Clause of these Conditions or otherwise in connection with the Contract, the Contractor shall give notice to the Engineer, describing the event or circumstance giving rise to the claim. The notice shall be given as soon as practicable, and not later than 28 days after the Contractor became aware, or should have become aware, of the event or circumstance.

If the Contractor fails to give notice of a claim within such period of 28 days, the Time for Completion shall not be extended, the Contractor shall not be entitled to additional payment, and the Employer shall be discharged from all liability in connection with the claim. Otherwise, the following provisions of this Sub-Clause shall apply.

The Contractor shall also submit any other notices which are required by the Contract, and supporting particulars for the claim, all as relevant to such event or circumstance.

The Contractor shall keep such contemporary records as may be necessary to substantiate any claim, either on the Site or at another location acceptable to the Engineer. Without admitting the Employer's liability, the Engineer may, after receiving any notice under this Sub-Clause, monitor the record-keeping and/or instruct the Contractor to keep further contemporary records. The Contractor shall permit the Engineer to inspect all these records, and shall (if instructed) submit copies to the Engineer.

Within 42 days after the Contractor became aware (or should have become aware) of the event or circumstance giving rise to the claim, or within such other period as may be proposed by the Contractor and approved by the Engineer, the Contractor shall send to the Engineer a fully detailed claim which includes full supporting particulars of the basis of the claim and of the extension of time and/or additional payment claimed. If the event or circumstance giving rise to the claim has a continuing effect:

- (a) this fully detailed claim shall be considered as interim;

- (b) the Contractor shall send further interim claims at monthly intervals, giving the accumulated delay and/or amount claimed, and such further particulars as the Engineer may reasonably require; and
- (c) the Contractor shall send a final claim within 28 days after the end of the effects resulting from the event or circumstance, or within such other period as may be proposed by the Contractor and approved by the Engineer.

Within 42 days after receiving a claim or any further particulars supporting a previous claim, or within such other period as may be proposed by the Engineer and approved by the Contractor, the Engineer shall respond with approval, or with disapproval and detailed comments. He may also request any necessary further particulars, but shall nevertheless give his response on the principles of the claim within such time.

Each Payment Certificate shall include such amounts for any claim as have been reasonably substantiated as due under the relevant provision of the Contract. Unless and until the particulars supplied are sufficient to substantiate the whole of the claim, the Contractor shall only be entitled to payment for such part of the claim as he has been able to substantiate.

The Engineer shall proceed in accordance with Sub-Clause 3.5 [*Determinations*] to agree or determine (i) the extension (if any) of the Time for Completion (before or after its expiry) in accordance with Sub-Clause 8.4 [*Extension of Time for Completion*], and/or (ii) the additional payment (if any) to which the Contractor is entitled under the Contract.

The requirements of this Sub-Clause are in addition to those of any other Sub-Clause which may apply to a claim. If the Contractor fails to comply with this or another Sub-Clause in relation to any claim, any extension of time and/or additional payment shall take account of the extent (if any) to which the failure has prevented or prejudiced proper investigation of the claim, unless the claim is excluded under the second paragraph of this Sub-Clause.

Vedlegg V - Standard Form Skipsbyggingskontrakt 2000, utvalgte artikler

STANDARD FORM SKIPSBYGGINGSKONTRAKT 2000

MELLOM

.....
(som "VERKSTED")

OG

.....
(som "KJØPER")

FOR

ETT
(TYPE SKIP)

VERKSTEDETS BYGGENUMMER

Norges Rederiforbund

Norske Skipsverft Salgs- og
Markedsorganisasjon
TBL Skip

ARTIKKEL I DEFINISJONER

I denne kontrakt skal nedenstående ord ha den mening som følger:

"Force Majeure Forsinkelse"	en forsinkelse som er forårsaket av Force Majeure, som i overensstemmelse med Artikkel IX, gir rett til tillatt forsinkelse
"Leveringsdato"	den Kontraktsmessige Leveringsdato, justert for Tillatt Forsinkelse
"Tillatt Forsinkelse"	enhver forsinkelse, inkludert Force Majeure Forsinkelser, som forårsaker forsinkelse i levering av Skipet og som i overensstemmelse med vilkårene i denne Kontrakt tillater utsettelse av Leveringsdato

ARTIKKEL VI MODIFIKASJONER OG ENDRINGER

1. Modifikasjon av Spesifikasjonen

Arbeidet som skal utføres av Verkstedet i henhold til Kontrakten, kan modifiseres eller endres ved anmodning fra Kjøperen under forutsetning av at slike modifikasjoner eller endringer ikke på en negativ måte berører Verkstedets andre forpliktelser, og under den videre forutsetning at partene først skal bli enige om mulige endringer i Kontraktsprisen, Leveringsdato og slike andre vilkår eller bestemmelser som er forårsaket eller er resultatet av slike modifikasjoner eller endringer. Slik avtale skal gjennomføres enten ved utveksling av brev behørig signert av autoriserte representanter fra partene, eller ved signert endringsordre, eller ved møtereferat eller tilsvarende signert av autoriserte representanter fra partene, og dette skal utgjøre de nødvendige endringer til Kontrakten. Mulig økning eller reduksjon i Kontraktsprisen skal beregnes i overensstemmelse med enhetspriser (inkludert administrasjonskostnader) eller budsjettpriser, hvis slike priser er tilgjengelige, og i andre tilfeller i overensstemmelse med Verkstedets vanlige priser for slikt arbeid.

Hvis modifikasjoner eller endringer gjøres uten slik skriftlig avtale som nevnt foran, eller hvis Verkstedet unnlater å gi skriftlig notis til Kjøperen uten ugrunnet opphold om modifikasjoner eller endringer som vil medføre en økning i Kontraktsprisen, forsinket levering, endringer i Skipets karakteristika eller andre endringer i Kontrakten, så er Verkstedet ikke berettiget til noen økning i Kontraktsprisen, justering av Leveringsdato eller andre justeringer, og Kontrakten skal forbli uendret.

Verkstedet er berettiget til å gjøre mindre modifikasjoner eller endringer i Spesifikasjonen hvis dette er nødvendig av hensyn til Verkstedets lokale forhold eller fasiliteter, tilgjengeligheten av materialer og utstyr, introduksjon av forbedrende metoder eller andre forhold, under forutsetning av at Verkstedet først innhenter Kjøperens godkjenning som ikke skal urimelig tilbakeholdes eller forsinkes.

ARTIKKEL VII - SJØPRØVE OG TESTER

2. Værforhold

Sjøprøven skal gjennomføres under slike værforhold som beskrevet i Spesifikasjonen. Forsinkelse med leveringen forårsaket av forsinkelse av sjøprøven på grunn av ufordelaktige værforhold, skal ansees som Tillatt Forsinkelse.

ARTIKKEL VIII LEVERINGSDATO OG LEVERING

1. Tid og sted

Skipet skal leveres ved Verkstedets anlegg (se Artikkel II) eller i nærheten av dette fritt for alle tilbakeholdsretter, krav, pantstillelser og andre heftelser i en ren og sjødyktig tilstand, klar for sitt bruk, den, 20..... (den Kontraktsmessige Leveringsdato), dog slik at Leveringsdato skal utsettes med den netto forsinkelse som er forårsaket av forhold som etter Kontraktens bestemmelser tillater utsettelse av leveringstiden (Tillatt Forsinkelse). Med mindre partene blir enige om annet, skal Skipet ikke kunne leveres tidligere enn maksimum to uker før Kontraktsmessig Leveringsdato.

ARTIKKEL IX FORSINKELSE OG FORLENGELSE AV TID FOR LEVERING (FORCE MAJEURE)

1. Årsak til forsinkelse

- (a) I tilfelle av Force Majeure Forsinkelse skal Leveringsdato bli utsatt med det antall dager som korresponderer med netto forsinkelse i levering som beskrevet nedenfor. Det skal ansees som Force Majeure Forsinkelse hvis Levering og Aksept av Skipet er forhindret eller forsinket som en konsekvens av ekstraordinære forhold eller hendelser utenfor Verkstedets kontroll, slik som:

Naturkatastrofer; ekstraordinære inngrep fra myndigheter; krig eller krigslignende tilstand; sivil ulydighet eller opprør, mobilisering; sabotasje; streiker eller lockout (unntatt lokale arbeidsuroligheter ved Verkstedets anlegg); karantene; flom, tyfoner, orkan, stormer eller andre ekstraordinære værforhold som ikke vil være inkludert i den normale planlegging; jordskjelv, tidevannsbølge, jordras; brann, eksplosjon, kollisjon eller grunnstøting; import eller eksportforbud eller restriksjoner; forlenget stopp, for lite av eller restriksjoner vedrørende elektrisk strøm, olje eller gass;

og/eller: enhver annen ekstraordinær hendelse utenfor Verkstedets kontroll;

og/eller: forsinket levering av større deler eller viktige ytelser fra Underleverandører hvor årsaken til forsinkelsen ville blitt anerkjent som Force Majeure Forsinkelse under denne Artikkel IX hvis den hadde påvirket Verkstedet, under forutsetning av at Verkstedet har vist

behørig aktsomhet i sitt valg av Underleverandør og sikret seg en rimelig margin for forsinkelser, slik at Verkstedet ved tidspunktet for ordre med rimelighet kunne forvente at levering ville finne sted i tide;

og/eller: forsinkelse i Verkstedets andre forpliktelser som et resultat av Force Majeure beskrevet i denne bestemmelse som direkte forårsaker forsinkelse i Verkstedets utførelse av sine forpliktelser etter Kontrakten;

under forutsetning av at:

Det skal ikke ansees som Force Majeure Forsinkelse hvis slik forsinkelse kunne med rimelighet forutsees eller forventes av Verkstedet ved Kontraktsinngåelsesdato, eller denne kunne blitt forhindret eller unngått ved utøvelse av behørig aktsomhet av Verkstedet, dets hjelpere, ansatte eller Underleverandører.

- (b) Bestemmelsene i avsnitt (a) over, skal gjelde selv om Force Majeure inntreffer etter Kontraktsmessig Leveringsdato.
- (c) Verkstedet er forpliktet til å gjøre sitt ytterste for å unngå eller minimalisere Force Majeure Forsinkelse.

2. Notis om forsinkelse

- (a) Innen ti dager etter at Verkstedet blir klar over eller burde blitt klar over årsaken til slik forsinkelse som beskrevet, som medfører at Verkstedet vil kreve at det er berettiget til å utsette Leveringsdato etter Kontrakten, skal Verkstedet gi notis til Kjøperen skriftlig eller ved telefaks, bekreftet ved rekommandert brev, om den dato da slik årsak til forsinkelse begynte. På tilsvarende måte skal Verkstedet gi notis til Kjøperen skriftlig eller ved telefaks innen 10 dager etter den dato da slik årsak til forsinkelse stoppet, med angivelse av den dato da slik årsak til forsinkelse stoppet.

Unnlater Verkstedet å gi slik notis som nevnt, skal dette forhindre Verkstedet fra senere å kunne kreve Force Majeure Forsinkelse på basis av slike omstendigheter.

- (b) Verkstedet skal med all rimelig hurtighet gi notis til Kjøperen om den periode som Leveringsdato blir utsatt med på grunn av slike årsaker til forsinkelse etter dette er blitt klarlagt. Unnlater Kjøperen å protestere mot Verkstedets krav på utsettelse av Leveringsdato innen 10 dager etter at Kjøperen har mottatt slik notis, skal dette anses for å være en oppgivelse av Kjøperen av hans rett til å protestere mot slik utsettelse av Leveringsdato for den netto forsinkelse som er forårsaket av Force Majeure hendelsen, under forutsetning av at Verkstedets informasjon med hensyn til årsaken til forsinkelsen og konsekvensen av denne var korrekt beskrevet i notisen.

3. Tillatt Forsinkelse

Forsinkelse på basis av slike årsaker som nevnt i denne Artikkel IX klausul 1 og i Artikkel VI og andre forsinkelser forårsaket av ikke oppfyllelse av Kjøperens forpliktelser etter denne Kontrakt og alle andre forpliktelser av en slik art at de under vilkårene i denne Kontrakt tillater forsinkelse eller utsettelse av Leveringsdato, skal ansees som Tillatt Forsinkelse og skal forlenge Leveringsdatoen med enhver netto forsinkelse forårsaket av dette.

ARTIKKEL XII MISLIGHOLDSBESTEMMELSER

2. Kjøperens mislighold - Uenighet vedrørende betaling

- (a) Hvis Kjøperen unnlater å foreta betaling som bestemt i Artikkel IV Klausul 3, så skal Verkstedet gi skriftlig notis eller ved telefaks bekreftet med rekommandert brev til Kjøperen, be om betaling av det ubetalte beløp. Hvis beløpet ikke er blitt betalt innen 7 bankdager fra mottagelse av slik notis, kan Verkstedet utsette påbegynnelsen av eller stoppe arbeidet på Skipet og starte tvangsinndrivelse av kravet, og det netto tidstap som er forårsaket av dette er å anse som tillatt forsinkelse under Kontrakten.
- (b) Hvis 21 dager har utløpt fra mottagelse av den ovenfor nevnte notis uten at Kjøperen har betalt eller fremskaffet tilfredsstillende sikkerhet, så kan Verkstedet kansellere Kontrakten.

I ethvert tilfelle kan Verkstedet kreve kompensasjon for de tap som er forårsaket av dette.

Uansett hva som er beskrevet ovenfor, hvis det er uenighet med hensyn til Kjøperens betalingsforpliktelse, så har Verkstedet ikke noen rett til å utsette påbegynnelsen av eller stoppe arbeidet eller kansellere kontrakten, hvis Kjøperen fremskaffer sikkerhet akseptabel for Verkstedet for det omtvistede ubetalte beløp.

ARTIKKEL XVI KJØPERS UTSTYR

1. Kjøpers ansvar

- (d) Dersom Kjøperen unnlater å levere noe av Kjøpers Utstyr innen den tidsramme som er bestemt, skal Leveringsdato automatisk forlenges for den periode som slik unnlatelse faktisk forårsaker forsinkelse i levering av Skipet.